

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Petra KLAUŽAR

**PROGRAMSKA IN STRUKTURNA PRENOVA
LANTHIERIJEVE ZAPUŠČINE V VIPAVI**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Petra KLAVŽAR

**PROGRAMSKA IN STRUKTURNA PRENOVA LANTHIERIJEVE
ZAPUŠČINE V VIPAVI**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**PROGRAMME AND STRUCTURAL RENOVATION OF LANTHIERI
LEGACY IN VIPAVA**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2010

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija krajinske arhitekture na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Janez MARUŠIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Peter KREČIČ
Arhitekturni muzej Ljubljana

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela.

Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Petra Klavžar

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA (KDI)

ŠD	Dn
DK	UDK 711.168:728.8:712.25 (497.4 Vipava) (043.2)
KG	Krajinska arhitektura/ krajinsko oblikovanje/ kulturna dediščina Lanthieri/ struktura/ programska prenova/ rekonstrukcija
AV	KLAVŽAR, Petra
SA	KUČAN, Ana (mentor)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2010
IN	PROGRAMSKA IN STRUKTURNA PRENOVA LANTHIERIJEVE ZAPUŠČINE V VIPAVI
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	X 101 str., 3 pregl., 111 sl., 99 vir.
IJ	sl
JJ	sl/en
AI	Velikokrat imajo spremembe v preteklost, ki so nastale v pogosto nepremišljenem razvoju, za posledico razvrednotenje kulturne dediščine. Tako dediščina izgubi svojo razpoznavnost v prostoru. Prostor Vipave je močno zaznamovan s simbolnimi strukturami nekdanje plemiške rodbine Lanthieri. O njihovem bivanju pričajo razvaline Starega gradu nad Vipavo, grad Tabor in Lanthierijev dvorec v središču kraja. Na razglednem griču severovzhodno od Vipave so si zgradili arkadni lovski dvorec Zemono, ki priča o stilnih in duhovnih tokovih 17. stoletja na vipavskih tleh. Trenutno Lanthierijeva zapuščina kot celota nima posebnega mesta v podobi Vipave. Povezovanje dvorcev in ureditev ob njih na programski in strukturni ravni bi lahko ustvarilo možnost za novo prepoznavnost »serije« vipavskih dvorcev, s čimer bi obogatili vsakodnevno življenje v Vipavi in njeno turistično ponudbo. Naloga se ukvarja z značilnostmi kulturne dediščine, njenim vrednotenjem, raziskuje simbolno in zgodovinsko povezanost posameznih objektov Lanthierijeve zapuščine, išče povezave na funkcionalni ravni glede na dejavnosti v naselju, njegovo ponudbo in turistične zanimivosti. Na osnovi analiz so oblikovane smernice za povezovanje objektov v prepoznavno serijo dvorcev, izbor programov, ki najbolje izkoriščajo potencial obravnavanih objektov kulturne dediščine in predlog zasnove parka pred Lanthierijevem dvorcem.

KEY WORDS DOCUMENTATION (KWD)

DN	Dn
DC	UDC 711.168:728.8:712.25 (497.4 Vipava) (043.2)
CX	Landscape architecture/ landscape design/ cultural heritage/ Lanthieri/ structure/ programme renovation/ reconstruction
AU	KLAVŽAR, Petra
AA	KUČAN, Ana (supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2010
TI	PROGRAMME AND STRUCTURAL RENOVATION OF LANTHIERI LEGACY IN VIPAVA
DT	Graduation thesis (University studies)
NO	X 101 ref. 3 tab., 111 fig., 99 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	Many times have changed in the past, which have occurred in the often reckless development, for a result a devaluation of cultural heritage. That is why inheritance loses its visibility in the area. Vipava is characterized by strong symbolic structures of the former noble family Lanthieri. They were staying in the old castle ruins testify against Vipava, castle Tabor and Lanthieri mansion in the heart of the Vipava city. On the lookout hill northeast of the Vipava they built arcade hunting villa Zemono, which shows the stylistic and spiritual patterns 17th century on Vipava ground. Currently Lanthieri legacy as a whole has no special place in the image of Vipava. By bringing the manors together with reorganization in their programme and in their structural level, it could set the option for the new profile of series Vipava manors in order to contribute to their daily lives and to its tourist offer. The task of graduation thesis is dealing with the characteristics of cultural heritage, its evaluation; it explores the symbolic and historical relationship of individual buildings of Lanthieri estate, looks for links to the functional level with respect to activities in the city, its supply and tourist attractions. Based on the analysis, the thesis set out guidelines for the integration of buildings in a recognizable series of manors, select programmes that exploit the potential of the discussed objects of cultural heritage and give suggestions for the design of the park in front of Lanthieri mansion.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI) z izvlečkom	III
Key words documentation (KDW) including abstract	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2 DELOVNA HIPOTEZA	1
1.3 CILJ NALOGE	2
1.4 METODA DELA	3
2 OPREDELITEV KULTURNE DEDIŠČINE	5
2.1 POMEN IN NALOGA KULTURNE DEDIŠČINE	5
2.2 OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE	9
2.2.1 Ukrepi za ohranjanje kulturne dediščine	10
2.2.2 Vplivno območje kulturne dediščine	10
3 PREDSTAVITEV OBMOČJA OBRAVNAVE	12
3.1 OPREDELITEV OBMOČJA OBRAVNAVE	12
3.2 GEOGRAFSKA UMESTITEV	12
3.3 ZGODOVINSKI OKVIR RAZVOJA GRADOV IN DVORCEV V VIPAVI	13
3.3.1 Srednji vek	13
3.3.2 Renesansa	15
3.3.3 Obdobje 16. stoletja	15
3.3.4 Obdobje 17. stoletja	15
3.3.5 Obdobje 18. stoletja	16
4 LANTHIERJEVA ZAPUŠČINA IN NJENO VREDNOTENJE	20
4.1 STARI GRAD	22
4.2 TABOR ALI BAUMKIRCHNERJEV TURN (STOLP)	25
4.3 LANTHIERIJEV DVOREC	28
4.4 ZEMONO (BELVEDERE)	35
4.5 PREDSTAVITEV CELOTE	39
4.5.1 Vizualna - likovna analiza celote	40

5 STRUKTURNE IN LIKOVNE ANALIZE	43
5.1 NARAVNE DANOSTI	44
5.1.1 Izoblikovanost terena in geomorfološke značilnosti	45
5.1.2 Klimatske značilnosti	45
5.1.3 Hidrološke značilnosti	47
5.1.4 Značilnosti krajinskega vzorca in vegetacijske značilnosti	49
5.2 ANTROPOGENE ZNAČILNOSTI	52
5.2.1 Značilnosti poselitvenega vzorca	52
5.2.2 Značilnosti prometnega omrežja	59
5.2.3 Zelene površine v naselju	61
5.3 MORFOLOŠKA ANALIZA	63
5.3.1 Vzorec grajenega tkiva	64
5.3.1 Tipološka analiza	66
5.4 POVZETEK STRUKTURNE ANALIZE V OBRAVNAVANEM PROSTORU	67
6 PROGRAMSKA ANALIZA	69
6.1 TURIZEM	70
6.1.1 Naravne privlačnosti na območju Vipave	70
6.1.2 Kulturne privlačnosti	71
6.1.3 Dopolnilna turistična ponudba	71
6.1.4 Analiza turistične ponudbe in povpraševanja	73
7 PROGRAMSKA IN STRUKTURNA PRENOVA	74
7.1 VARIANTE PROGRAMSKE PRENOVE	75
7.1.1 Prva varianta programske preнове	75
7.1.2 Druga varianta programske preнове	76
7.2 STRUKTURNA PRENOVA	77
7.3 PRENOVA PARKA PRED LANTHIERIJEVEM DVORCEM	79
8 ZAKLJUČEK IN SKLEPI	90
9 POVZETEK	92
10 VIRI	93
ZAHVALA	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Leto razglasitve posameznih Lanthierijevih objektov (Register ..., 2009)	7
Preglednica 2: Oznaka gradov, ki jih lahko primerjamo s Starim gradom (Jakič, 1995; Jaklič, 2001; Stopar, 1989)	24
Preglednica 3: Oznaka gradov, ki jih lahko primerjamo z Lanthierijevem dvorcem (Jakič, 1995; Jaklič 2001; Stopar, 1989)	33

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Grafični prikaz metode dela	3
Slika 2: Kriteriji za vrednotenje kulturne dediščine povzeti po Maji Črepenišek (1993)	6
Slika 3: Prikaz tipov kulturne dediščine v območju obravnave (ZVKDS ..., 2009)	8
Slika 4: Lokacije Lanthierijevih graščin in dvorcev (DMR ...,2008; Atlas okolja, 2009)	12
Slika 5: Prostorski prikaz; reliefni prikaz Zgornje Vipavske doline z večjimi naselji - levo; reliefni prikaz Vipave in njene okolice z označenimi lokacijami Lanthierjevih objektov, ki precej opredeljujejo naselje z njihovimi izpostavljenimi lokacijami – desno (DMR ...,2008)	13
Slika 6: Wagnerjeva upodobitev Vipave iz leta 1844 (Narodni muzej Slovenije, 2009)	15
Slika 7: Upodobitev Vipave s cerkvijo sv. Marka, Gornjim gradom in Taborom avtorja Franca Kurza zum Thurna okoli leta 1860 (Narodni muzej Slovenije, 2009)	15
Slika 8: Izsek iz Jožefinskega katastra iz leta 1787, kjer je lepo viden osno zasnovani vrt dvorca Lanthieri, obdan z vegetacijo ter vodnjakom na sredini (Rajšp, 1995)	18
Slika 9: Izsek iz Franciscejskega katastra iz leta 1822 podrobnejše prikazuje vrtno zasnovo dvorca. Vrt je členjen in razdeljen na dvanajst delov z vodnjakom na sredini, os pa se nadaljuje proti zahodu z drevoredom vse do reke Vipave (Franciscejski ..., 1823)	19
Slika 10: Družinski grb Lanthierijev (INDOK center ..., 2009)	20
Slika 11: Prikaz rezidenc v lasti družine Lanthieri v časovnem zaporedju njihovega nastanka oziroma prevzema (DMR ...,2008; Atlas okolja, 2009)	21

Slika 12:	Fotogrametrijski posnetek ruševin Starega gradu (INDOK center ..., 2009)	22
Slika 13:	Rekonstrukcija gradu po Foscanu in Vecchietu (INDOK center ..., 2009)	22
Slika 14:	Skica ruševin Starega gradu. Od tu se odpirajo pogledi na okoliške kraje Zgornje Vipavske doline	23
Slika 15:	Gornji grad po Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)	23
Slika 16:	Stanje pred konzervatorskimi posegi (INDOK center ..., 2009)	23
Slika 17:	Sedanje stanje	23
Slika 18:	Letalski posnetek Tabora leta 1950 (NUK ..., 2009)	25
Slika 19:	Pogled na še ohranjeni stolp in vhod v Tabor	25
Slike 20, 21 in 22:	Sedanje stanje Tabora - levo: Tabor na stiku z reko Vipavo; sredina: stanje znotraj tabora; desno: trg pred vstopom v Tabor	26
Slika 23:	Pogled z mostu	26
Slika 24:	Vstop v Tabor	26
Slika 25:	Detajl nad vhodnim portalom	26
Slika 26:	Črnomlj po Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)	27
Slika 27:	Pogled na obokani prehod z vzhodne smeri	27
Slika 28:	Stoničev grad, v katerem so stanovanja	27
Slika 29:	Pogled na glavno fasado	28
Slika 30:	Restavriran mostiček in portal	28
Slika 31:	Razpadajoča zadnja fasada ob izvirih Vipave, kjer se še vidijo temelji nekdanjega mostu	28

Slika 32:	Upodobitev Vipave na Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)	28
Slika 33:	Aksonometrična študija dvorca (Sapač, 2008)	28
Sliki 34 in 35:	Levo: skica glavne fasade dvorca; desno: fotografija osrednjega dela dvorca z balkonom	29
Slika 36:	Stanje parka iz leta 1823 - izsek iz Franciscejskega katastra, kjer je lepo vidna osna zasnova prostorske kompozicije Lanthierijevega dvorca z ortogonalnim parkom in drevoredom, ki vodi do reke Vipave (Franciscejski ..., 1823)	30
Slika 37:	Paviljon za Lanthierijevem dvorcem na stari razglednici. V ozadju so vidne ruševine Starega gradu (Narodni muzej Slovenije, 2009)	30
Slika 38:	Lanthierijev dvorec leta 1913 (INDOK center ..., 2009)	31
Slika 39:	Pogled na dvorec in kamnito ogrado parka leta 1943 (INDOK center ..., 2009)	31
Sliki 40 in 41:	Sedanje stanje parka in trga; zgoraj: pogled na park z Glavnega trga - Puti obdajajo Glavni trg in prostorsko ločujejo park; spodaj: elementi, ki tvorijo trg pred dvorcem (DOF ..., 2008)	31
Slika 42:	Nekdanja vhodna vrata v park	32
Slika 43:	Vodnjak v parku	32
Slika 44:	Posnetek parterja med prenovitvenimi deli Glavnega trga (INDOK center ..., 2009)	32
Slika 45:	Skica prostorske umestitve gradu Tabor in Lanthierijevega dvorca s parkom	33
Slika 46:	Shema prostorske osi dvorca Dornava	34
Slika 47:	Shema prostorske osi Lanthierijevega dvorca	34
Slika 48:	Pogled na grič, kjer stoji dvorec	35

Slika 49:	Pogled na Vipavo in Nanoško planoto z Zemono	35
Slika 50:	Skica Zemono s severne strani, kjer je viden spomenik bitki pri reki Frigidus in dostopna pot, obdana z drevoredom	36
Slika 51:	Tloris Zemono v obliki grškega križa (INDOK center ..., 2009)	37
Slika 52:	Vogalna soba s poslikavo elementa zrak, ki je v uporabi restavracije za namen shrambe	37
Slika 53:	Arkadni hodnik raztaplja ločnico med notranjostjo dvorca in odprtim prostorom parka	37
Slika 54:	Skica Zemono s parkirišča od koder je dvorec najbolj viden	37
Slika 55:	Este - vila Contarini iz leta 1546 (Seražin, 2008)	38
Slika 56:	Andrea Palladio - načrt vile Rotonde leta 1566	38
Slika 57:	Pogled na La Rotondo (zgoraj) in Zemono (spodaj) na vrhu razglednega griča	38
Slika 58:	Prostorski prikaz Vipave z označenimi Lanthierijevimi objekti (DOF ..., 2008; Kataster ..., 2008)	39
Slika 59:	Prikaz območja na digitalnem ortofotu posnetku (DOF ..., 2008)	41
Slika 60:	Prikaz vizualno - likovne analize območja obdelave, deloma povzeto po Lynchu (TTN 5 ..., 1994)	42
Slike 61, 62 in 63:	Prikaz morfologije terena, strukture komunikacij in strukture parcelacije (TTN 5 ..., 1994; ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)	43
Sliki 64 in 65:	Zgoraj: prikaz morfologije terena z obravnavanimi objekti. Dobro so vidne krajinske strukture, ki tvorijo prostor: dolina Vipave z osamelcem, kjer je Zemono, ter Nanos na vzhodu z naseljem, ki se je razvilo tik ob vznožju planote. Spodaj: značilni prerez območja z objekti. (DOF ..., 2008; DMR ..., 2009)	45

Slika 66: Izoblikovanost terena, prikazana s plastnicami in nadmorskimi višinami, izražene v metrih (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	46
Slika 67: Hidrološka mreža z vrisom Lanthierijevih objektov. Reka Vipava s svojimi izviri ter dvorcem tik ob njih daje kraju velik turistični potencial (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	48
Slika 68: Dejanska raba zemljišč iz katastra kmetijskih zemljišč (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008; Dejanska ..., 2009)	50
Slika 69: Prikaz vzorca v krajini, ki ga narekuje raba prostora (ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)	51
Slika 70: Grafični prikaz 1. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)	54
Slika 71: Grafični prikaz 2. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)	55
Slika 72: Grafični prikaz 3. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)	56
Slika 73: Grafični prikaz 4. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)	57
Slika 74: Grafični prikaz 5. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)	58
Slika 75: Prikaz prometnih povezav (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	60
Slika 76: Skica glavnih zelenih površin v strnjenem delu naselja: od leve proti desni si sledijo odprte površine ob dijaškem domu in ob blokovni gradnji, sledi park pred dvorcem in otroško igrišče za večstanovanjskem objektom ob glavni cesti z drevoredom	61
Slika 77: Prikaz javnih zelenih površin v naselju ter glavnih prometnic (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	62
Slike 78, 79 in 80: Prikaz glavnih morfoloških sprememb v Vipavi. Skica levo - baročna os v prostoru. Sredina: prekinitev baročne osi zaradi izgradnje glavne ceste z drevoredom. Desno: sedanje stanje: ostanku baročne osi konkurira Glavni trg, prekinitev baročne osi z cesto, izgradnja Škofijske gimnazije in hitre ceste	63

Sliki 81 in 82: Morfologija prostora - pozitiv in negativ (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	64
Slika 83: Grafični prikaz morfologije pozidave (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	65
Slika 84: Srednjeveška pozidava ob cerkvi sv. Štefana	66
Slika 85: Značilni gank na sončni strani	66
Slika 86: Ozka ulica s srednjeveško pozidavo	66
Slika 87: Grafični prikaz SWOT analize. (Z zeleno barvo so predstavljene prednosti, z vijolično slabosti, z oranžno nevarnosti, rumena pa prikazuje priložnost.)	68
Slika 88: Grafični prikaz programske analize- stanje (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	69
Sliki 89 in 90: Levo- prikaz kulturnih znamenitosti; desno- prikaz »aktivnih počitnic« kot je kolesarstvo, pohodništvo, plezanje (TIC ..., 2009)	71
Sliki 91 in 92: Levo- prikaz lokacij nastanitvenih objektov; desno- prikaz prireditvenih lokacij (TIC ..., 2009)	72
Sliki 93 in 94: Prostorski prikaz prve variante programske prenove	76
Sliki 95 in 96: Prostorski prikaz druge variante programske prenove	77
Sliki 97 in 98: Izsek prikaza Fabianijeve Vipave – levo (Pozzetto, 1997) ter prikaz glavnih prostorskih osi na TTN, ki jih narekujejo antropogene značilnosti s prikazom nekdanje baročne osi – desno (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)	78
Slika 99: Prekritje Franciscejskega katastra s sedanjim stanjem (Franciscejski ..., 1823; Kataster ..., 2008)	79
Slika 100: Trenutno stanje parka z gosto zasaditvijo visoke drevnine ob dvorcu ter travnate ploskve ob regionalni cesti	80
Slika 101: Vzpostavitev baročne osi s sistemom poti	81

Slika 102: Vzpostavitev baročne osi z drevoredom	81
Slika 103: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi s sistemom poti in drevoredom (DOF ..., 2008)	82
Slika 104 in 105 : Prva varianta obuditve baročne osi z zasaditvijo	83
Slika 106: Prikaz vzpostavitve baročne osi - varianta 1 (ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)	84
Slika 107: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi - varianta 1 (DOF ..., 2008)	85
Slika 108: Druga varianta obuditve baročne osi z zasaditvijo	86
Slika 109: Prikaz vzpostavitve baročne osi - varianta 2 (ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)	87
Slika 110: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi - varianta 2 (DOF ..., 2008)	88
Slika 111: Idejna zasnova rešitve (DOF ..., 2008)	89

1 UVOD

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Zgodovino Vipave je močno zaznamovala rodbina Lanthieri¹, ki je v Vipavi in okolici zgradila več objektov. O njihovem bivanju pričajo razvaline Starega gradu nad Vipavo na strmem pobočju Nanosa, ostanki gradu Tabor in Lanthierijev dvorec s parkom v središču Vipave. Na razglednem gričku severozahodno od Vipave so si zgradili v 17. stoletju lovski dvorec Zemono, ki je danes ena redkih povsem ohranjenih renesančnih stavb v Sloveniji.

Trenutno Lanthierijeva zapuščina kot celota nima posebnega mesta v podobi Vipave. S povezovanjem dvorcev in ureditev ob njih na programski in strukturni ravni bi lahko nastavili možnost za novo prepoznavnost »serije« vipavskih dvorcev, s čimer bi prispevali k vsakodnevnomu življenju v Vipavi in k njeni turistični ponudbi.

Zgodovinski parki in vrtovi so bili do nedavnega eno najmanj raziskanih področij slovenske kulturne dediščine in so bili pogosto spregledani. Prva strokovna literatura na to temo je izšla šele leta 1994 (*Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji; zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine, Ljubljana*). Tako je javnost pozno spoznala vrtnoarhitekturno dediščino v Sloveniji, ki predstavlja tiste ohranjene zgodovinske vrtove in parke, ki so zaradi svoje kakovosti prepoznani kot kulturna dediščina. Pri večini je bil avtentični prostor v tem času že toliko spremenjen, da posameznih rekonstrukcij ni mogoče izvesti.

1.2 DELOVNA HIPOTEZA

Neuresničljivo je, da bi kulturna dediščina obstajala v prvotnem in povsem neokrnjenem stanju, vendar se je težko sprijazniti z njeno okrnjenostjo. Kljub temu si prizadevamo čim boljše ohraniti in izkoristiti potencial, ki ga ima dediščina ter jo vključiti v sodobno življenje ljudi.

Naloga temelji na predpostavki, da bi bilo s programsko dopolnitvijo, s fizičnimi povezavami in vzpostavitev vidnega stika mogoče učinkovito povezati posamezne elemente Lanthierijeve zapuščine, ki je bistveno zaznamovala Vipavo v simbolnem pomenu. S tem bi prispevali k prepoznavnosti neizkoriščenih potencialov, ki jih ti objekti imajo. Vzrok za neprepoznavnost Lanthierijevih objektov kot »serije« gre pripisovati urbanističnim ureditvam v preteklosti ter različnim dejavnostim in funkcijam teh objektov. Pri celovitem ohranjanju pričevalnosti objektov kulturne dediščine pa ne zadostuje le ohranitev in varovanje stavbne dediščine, ampak je smiselna tudi ohranitev oziroma

---

¹ Ime rodbine Lanthieri se glede na različne vire piše različno. Največkrat je v strokovni literaturi zapisan kot *Lanthieri*, redko pa tudi *Lantieri*, pri čemer pride do izpada črke »H«, ki je v imenu ne izgovarjamo. Vendar gre v vsakem primeru za eno in isto rodbino, katere zapis se, zaradi poslovenjenja lastnega imena, razlikuje.

ponovno vzpostavljanje spomina na vrtno ureditve ob njih, če so te obstajale. Le tako lahko stavba skupaj z zunanjsčino predstavlja celovito, kompozicijsko ter prostorsko zasnovo preteklega časa. Kot trdi Fister (1979), je naloga varstva kulturne dediščine, da že obstoječim, čeprav okrnjenim spomenikom, ustvarimo dopolnitev, ki ne razvrednoti prvotne zasnove in se ji tudi slepo ne podredi. S celovitim konceptom ureditve bi prispevali k večji razpoznavnosti celote Lanthierijevih dvorcev ter posledično pripomogli k izboljšanju bivalnega okolja za prebivalce in ponudili turistom višji nivo kulturnega in športno - rekreacijskega programa.

Če povzamemo, si naloga zastavlja naslednje hipoteze:

- A/ Simbolna povezanost objektov Lanthierijeve zapuščine temelji na njihovi skupni preteklosti.
- B/ Nerazpoznavnost serije dvorcev temelji v pogosto nepremišljenem urbanističnem in razvoju ter umestitvijo neustreznih rab v objekte, ki imajo za posledico tudi razvrednotenje kulturne dediščine.
- C/ Posamezne elemente Lanthierijeve zapuščine je mogoče povezati v prepoznavno celoto z ustreznimi programskimi dopolnitvami.
- D/ Programske dopolnitve je za povezovanje v »serijo dvorcev« potrebno tudi podkrepiti s fizičnimi strukturami v prostoru.

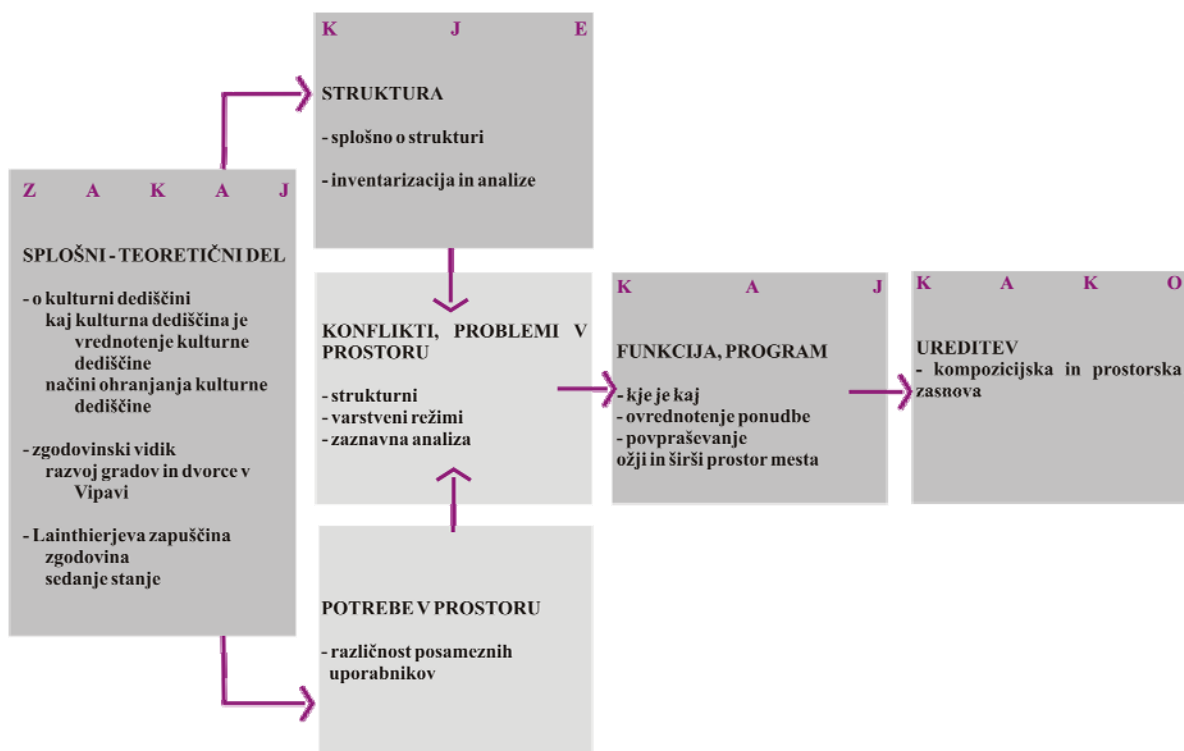
1.3 CILJ NALOGE

Rodbina Lanthieri je Vipavo močno zaznamovala s simbolnimi strukturami. Cilj diplomskega dela je najti ustrezne predloge za urejanje Lanthierijeve zapuščine v Vipavi, iskanje novih možnosti za promoviranje, iskanje ustreznih programov in dejavnosti v objektih in njihovi neposredni bližini. Tako naj bi naloga poiskala sprejemljivo rabo za posamezne objekte in možnosti, da se posamezne dvorce kot simbolno celoto vključi v sodobno delovanje kraja na dveh ravneh; na ravni širše turistične ponudbe in na ravni vsakodnevnega življenja mesta Vipava. Z opredelitvijo načina obnove ali prenove vrtnih ureditev ob njih bi se obstoječim in kvalitetno oblikovanim, vendar okrnjenim kulturnim spomenikom, ustvarila ustrezna dopolnitev. Zaradi urbanističnih posegov v preteklosti bi bila možna obuditev duha preteklega časa z delno rekonstrukcijo. S tem bi spomenikom povrnilo estetsko in simbolno vrednost ter njegovo celovito razpoznavnost. Vendar je največji problem takšne rekonstrukcije v tem, da natančen čas in okoliščine nastanka posameznega objekta zaradi izgube arhivov med prvo svetovno vojno niso točno poznane.

Programska in strukturna prenova Lanthierijeve zapuščine v Vipavi bi z iskanjem povezav med posameznimi objekti na simbolni, zgodovinski in funkcionalni ravni naredila uporabno, smiselno in razpoznavno celoto serije dvorcev v svojem okolju. Zgradbe skupaj s prenovljenimi vrtnimi ureditvami bi tako predstavljale celovito kompozicijsko in prostorsko zasnovo in bi tvorile simbolno celoto.

1.4 METODA DELA

Naloga je zahtevala delo v arhivih, iskanje strokovne in poljudne literature, vezane na območje obravnave, analiziranje nekaterih statističnih podatkov ter terenske ogleda. Pogovori s tamkajšnjimi prebivalci so odkrili marsikatero tančico v katero je bil zavit zgodovinski razvoj objektov, o katerih je bila večina arhivskih podatkov izgubljena v požaru med 1. svetovno vojno.

Slika 1: Grafični prikaz metode dela

Naloga postopoma odgovori na štiri vprašanja: *zakaj*, *kje*, *kaj* in *kako*. Odgovor na prvo vprašanje predstavlja splošni oziroma teoretični del, kjer je kratek, splošen opis kulturne dediščine, njeno vrednotenje, predstavljen je zgodovinski razvoj gradov in dvorcev v Vipavi ter podroben opis Lanthierijeve zapuščine v Vipavi. Ta poglavja raziskujejo simbolno in zgodovinsko povezanost posameznih objektov Lanthierijeve zapuščine. Tako je prvi korak raziskovanja predstavljal pregled obstoječe literature ter zakonodaje s področja kulturne dediščine. Obenem nam ta poglavja s primerjavo podobnih objektov v Sloveniji, omogočajo tudi možne rešitve ureditev grajskih struktur in pomagajo utemeljiti možne programe v njih.

Odgovor na vprašanje *zakaj* nam dajejo poglavja o strukturi. V teh poglavjih sta predstavljeni inventarizacija in analiza širšega območja urejanja naselja Vipava. Iskanje povezav na funkcionalni ravni je obdelano v poglavjih s temo o programu. Tu se raziše ponudbo naselja pa tudi turistične zanimivosti v okolici. Končno vprašanje predstavlja rešitev naloge. Glede na probleme, ki se pojavljajo v prostoru na potrebe različnih

uporabnikov, se poiščejo ustrezne rešitve za povezovanje Lanthierijeve dediščine na simbolni, zgodovinski in funkcionalni ravni.

V sklepnem koraku priprave naloge so podane smernice za ohranjanje objektov kulturne dediščine, njihovo povezovanje v prepoznavno serijo dvorcev ter predlogi zasnove parka ob Lanthierijevem dvorcu.

2 OPREDELITEV KULTURNE DEDIŠČINE

2.1 POMEN IN NALOGA KULTURNE DEDIŠČINE

Zakon o varstvu kulturne dediščine opredeljuje dediščino kot »dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas«(Zakon o varstvu ..., 2008).

Pri pojmu dediščina najprej pomislimo na premoženje, ki se deduje. Cilj in namen varovanja kulturne dediščine je ohranitev kulturnih dobrin in vrednot iz preteklosti za prihodnje rodove. Pojem kulturne dediščine najbolje opredeljuje priporočilo UNESCO o zaščiti kulturne in naravne dediščine na nacionalni ravni, kjer kulturna dediščina predstavlja bogastvo (*Wealth*). Kulturna dediščina bogati naše življenje, prispeva k spoznavanju in razumevanju človekove zgodovine, razodeva razvoj življenja in našo duhovno podobo. Naš današnji čas povezuje s preteklostjo, hkrati pa nas zavezuje s prihodnostjo (UNESCO ..., 2009).

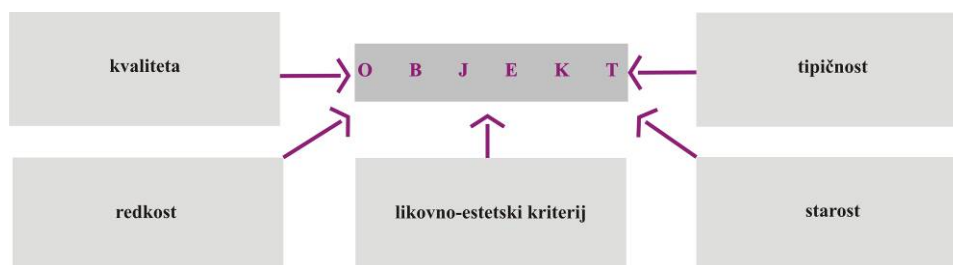
Kriteriji, ki kulturno dediščino opredeljujejo, se skozi čas spreminjajo in z njimi se spreminja tudi vrednotenje dediščine. Spreminjanje vrednotenja kulturne dediščine je posledica splošne sprejemljivosti in generiranja vrednot družbe v določenem času. Spreminjajoči kriteriji, ki opredeljujejo vrednoto, so posledica aktualnega dogajanja v družbi, trenutnih političnih in ekonomskih razmer, odnosa javnosti do dediščine in razvojem strokovnega znanja.

Spreminjanje vrednotenja kulturne dediščine je razvidno iz pregleda sodobne zgodovine varstva arhitekturne dediščine. Najbolj se kaže v njenih definicijah in postopnih uveljavitvah novih kriterijev, ki omogočajo vrednotenje in vključevanje novih kategorij dediščin. Tako Beneška listina iz leta 1964 pravi, da je zgodovinski spomenik »priča določene civilizacije«, vendar poudari, da gre le za pretežno umetniške stvaritve. Kot kriterij vrednotenja se v listini pojavijo poleg umetnostnega vidika še zgodovinski in znanstveni vidik (European ..., 2009). Konvencija o zaščiti svetovne kulturne in naravne dediščine (1972) opredeli kulturno dediščino s tremi kategorijami: spomeniki, skupine stavb in območja. Amsterdamska deklaracija (1975) navaja varstvo širših območij, predvsem starih mestnih jeder in izpostavi pomen arhitekturne dediščine kot okolja, ki nam zagotavlja uravnoteženo in celostno življenje (European ..., 2009). Leta 1981 so v Listini iz Burre (*The Burra* ..., 2009) zapisana temeljna določila in pojem varstva. Pojem prostora oziroma lokacije pomeni objekt ali skupino objektov z navezujočimi vsebinami in okolico, kulturni pomen pa predstavlja estetsko, socialno, zgodovinsko ali znanstveno vrednoto za pretekle, sedanje ali prihodnje rodove. Granadska konvencija (*Convention* ..., 2009) iz leta 1985 natančneje opredeli kriterije za vrednotenje arhitekturne dediščine. Konvencija o

varstvu evropskega arhitektonskega bogastva (Granadska konvencija, 1985) je temeljni dokument za celostno varstvo kulturne dediščine v Evropi. Poudarja pomen in odgovornost urejanja prostora pri ohranitvi dediščine. Granadska konvencija določa, da je ohranjanje dediščine pomemben dejavnik boljšega življenjskega okolja, da je treba načrtovati ukrepe za splošno izboljšanje kakovosti okolja v okolici dediščine, v naseljih in na drugih varovanih območjih.

Kriteriji, ki naj bi se uporabljali pri vrednotenju kulturne dediščine, niso natančno določeni in so predvsem odvisni od vsakega posameznika. Maja Črepinšek v svojem magistrskem delu navaja več kriterijev, ki usmerjajo izbor, stanje objekta in njegovo ogroženost: likovnoestetski kriterij, ki je izrazito subjektiven, kriterij redkosti dediščine, kriterij kvalitete, starosti in kriterij tipičnosti, ki opredeljuje pripadnost skupini z enakimi lastnostmi (Črepinšek, 1993).

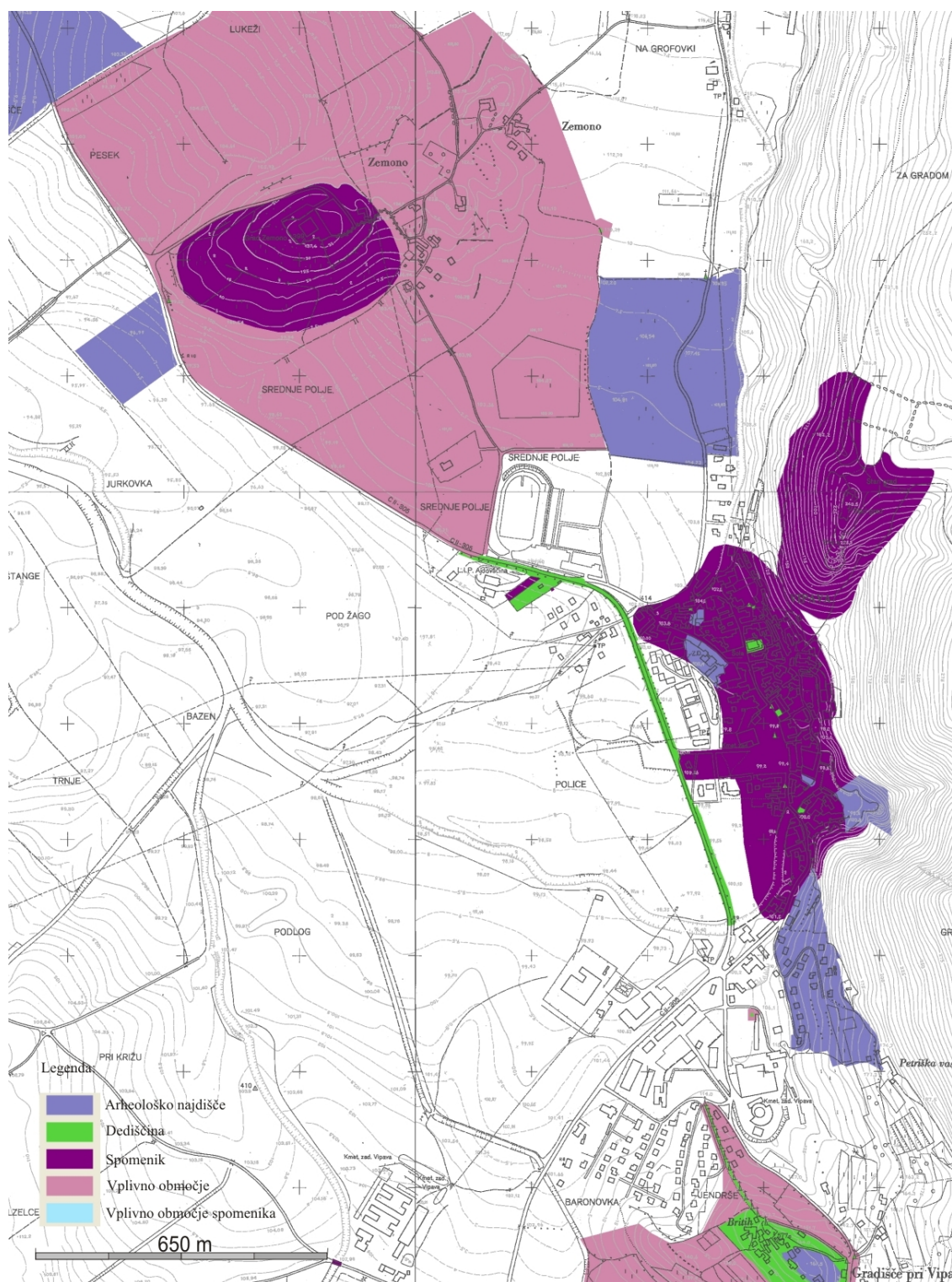

Slika 2: Kriteriji za vrednotenje kulturne dediščine povzeti po Maji Črepinšek (1993)

Lanthierijeva stavbna zapuščina v Vipavi ustreza tem kriterijem, zato ni prav nič presenetljivo, da so objekti zavarovani in spadajo k nepremični kulturni dediščini. Vendar se pri datumih razglasitve posameznih objektov opazijo razlike v vrednotenju. Tako je leta 1974 Odlok o razglasitvi območja ob dvorcu Zemono za okolje kulturnega spomenika, ki je vredno zaščite (Odlok o razglasitvi območja ..., 1974), najprej zaščitil grič pod letnim dvorcem z urejenimi vinogradi in parkovno površino okoli dvorca. Sam objekt je bil kot profana stavbna dediščina zaščiten šele leta 1987 (Odlok o razglasitvi kulturnih ..., 1987). Istega leta so kot enoto dediščine razglasili tudi ohranjeni stolp v Taboru s stavbno zasnovo iz šestnajstega stoletja, ki stoji na levem bregu reke Vipave tik ob vhodu v Tabor. Tega leta so razglasili za enoto dediščine tudi srednjeveški Stari grad z dobro ohranjeno romansko zidavo ter renesančnim obrambnim obročem pa tudi skupino objektov Lanthierijevega gradu. V opisu enote, ki spada v profano stavbno dediščino, je baročna dvonadstropna palača z rizalitnim jedrom in robovoma, s parkom v osi pred stavbo in nadgradnjo, z internim parkom, pomožnimi poslopji in mostom čez Vipavo zadaj (Odlok o razglasitvi kulturnih ..., 1987). Kasneje je bil posebej zavarovan tudi sam park pred Lanthierijevem dvorcem.

Preglednica 1: Leto razglasitve posameznih Lanthierijevih objektov (Register ..., 2009)

LETO:	IME ENOTE:	VRSTA SPOMENIKA:	RAZGLASITEV:
1974	Območje ob dvorcu Zemono	Spomenik kulturne dediščine	Odlok o razglasitvi območja ob dvorcu Zemono za okolje kulturnega spomenika, vredno posebne zaščite. Ur. glas. Nova Gorica, št. 5/74
1987	Vipava - Lanthierijeva graščina	Spomenik kulturne dediščine	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina., Ur. glas., št. 4/87, dopolnitev 9/89
1987	Vipava - Stari grad	Spomenik kulturne dediščine	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina. Ur. glas. Nova Gorica, št. 4/87, dopolnitev 9/98
1987	Stolp Tabor 1	Spomenik kulturne dediščine	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina. Ur. glas. Nova Gorica, št. 4/87, dopolnitev 9/98
1987	Zemono - Dvorec	Spomenik kulturne dediščine	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina. Ur. glas. Nova Gorica, št. 4/87, dopolnitev 9/98
2008	Vipava - Lanthierijeva graščina	spomenik državnega pomena	Odlok o razglasitvi Lanthierijeve graščine in parka v Vipavi za kulturni spomenik državnega pomena. Ur.l. RS, št. 78/08
2008	Vipava - Park Lanthierijeve graščine	spomenik državnega pomena	Odlok o razglasitvi Lanthierijeve graščine in parka v Vipavi za kulturni spomenik državnega pomena. Ur.l. RS, št. 78/08

Slika 3: Prikaz tipov kulturne dediščine v območju obravnave (ZVKDS ..., 2009)

2.2 OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE

Cilj varstva kulturne dediščine je seveda njena ohranitev. Kulturni dediščini grozi propad zaradi vse številnejših posegov v prostor, zaradi naravnih nevarnosti, nezadostne ozaveščenosti javnosti, industrijskega onesnaževanja in množičnega turizma. Ti na objekte vplivajo neposredno in posredno. Curk in Puc v Varstvu naše dediščine pravita, da je značilno za varstvo, ki ga zagotavljajo pravni inštrumenti, da le-ti ne ščitijo toliko fizične celovitosti posameznega arhitekturnega spomenika, temveč gre bolj za ohranitev vezi, ki omogoča predstavitev dokaza o dobi nastanka in življenja spomenika. Sama ohranitev spomenika pa se zagotavlja z ukrepi za fizično zavarovanje, tako da se na ustrezen način dediščina zavaruje in vzdržuje. Takšno varovanje kulturne dediščine mora omogočati, da se bo spomenik uvrstil v današnjo uporabo z vsemi tehničnimi, funkcionalnimi in ekonomskimi zmožnostmi ter hkrati ohranil kulturno sporočilno vrednost v detajlu, celoti in širšem prostoru (Curk in Puc, 1989).

Za dolgoročno ohranjanje kulturne dediščine je potrebno določiti varstvene ukrepe, določiti vzdrževanje in načine upravljanja. Za to je potrebno dobiti informacije o tem, zakaj je za dediščino pomembno, da se ohrani. Takšne informacije dobimo s postopkom vrednotenja v večih korakih, povzetih po študiji enotne metodologije za izdelavo konservatorskega načrta z izbranimi pilotnimi primeri Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (Kavčič in sod., 2007). Omenjena študija temelji na naslednjih korakih:

- A/ Razumevanje dediščine. Dediščino spoznamo z zbiranjem podatkov o njej dostopnih v literaturi, virih, kartografskih dokumentih ter s primerjavo s sorodnimi primeri.
- B/ Kulturni pomen. Kulturni pomen dediščine sestavljajo različna merila, ki jih dobimo s tem, da dediščino vrednotimo. Sestavljajo ga zgodovinski pomen, ki je povezan z ustvarjalci, s tedaj živečimi ljudmi in prispevanjem dediščine k razumevanju preteklosti. Estetski pomen zajema vse vidike čutnega zaznavanja dediščine: oblika, tekstura, umetniški slog, barva... Razvojni pomen dediščine, ki opisuje njen vpliv na razvoj družbe v preteklosti. Družbeni pomen pa določa dediščini duhovne, politične, nacionalne in druge družbene vrednote, ki imajo pomen za skupino ljudi ali posameznika. Tako vrednotena dediščina je formalno že vpisana v register.
- C/ Ranljivost dediščine. Dediščina je ranljiva zaradi vzrokov, ki ogrožajo njen obstoj ali kulturni pomen.
- D/ Ogroženost dediščine. Dediščina je ogrožena, ko ji grozi izguba kulturnega pomena ali pa njena fizična uničenost.

Če razumemo, kako ranljiva oziroma ogrožena je dediščina in kakšen je njen kulturni pomen, lahko bolje vplivamo na njeno prihodnost. Višji kot je kulturni pomen in višja kot je ogroženost, bližje smo izgubi dediščine in učinkovitejši morajo biti ukrepi za njeno ohranitev.

2.2.1 Ukrepi za ohranjanje kulturne dediščine

Ukrepi za ohranjanje spomenika kulturne dediščine morajo biti skladni s prepoznanim kulturnim pomenom in stopnjo njegove ogroženosti oziroma njegove ranljivosti.

Konzervatorstvo predstavlja vrsto ukrepov, s katerimi se spomeniki kulturne dediščine z ustvarjanjem optimalnih pogojev dolgoročno varujejo in se s tem upočasnijo njihovo nadaljnje propadanje. Sem spadajo vsi napor, ki omogočajo razumevanje kulturne dediščine, vse znanje o njeni zgodovini in pomenu, vse, kar zagotavlja njeno vrednost in ohranitev.. Osnovni namen konzervacije je ohraniti in razkriti pomembne značilnosti kulturne dediščine. Takšen namen pa ima tudi rekonstrukcija. Rekonstrukcija je termin, ki opredeli postavitve objektov v stanje nekega določenega obdobja v njihovi preteklosti. Pri rekonstrukciji je potrebno izpostaviti problematiko določitve izvirnega, izvirnega, originalnega in pristnega. Torej je problem rekonstrukcije prav v določitvi stanja, ki ga rekonstrukcija želi predstaviti. Stanje objektov Lanthierijeve zapuščine v Vipavi v času in okoliščinah, v katerih so bili zgrajeni, je skoraj neznano, saj so bili arhivi družine Lanthieri v veliki večini izgubljeni.

Rekonstrukcija tako nedvomno stremi k nekdanjemu, obnova stremi k sedanjemu in prenova k novemu. Prenova zahteva študijo obstoječega stanja. Potrebno se je prilagoditi dobi nastanka posameznega spomenika in enakovredno upoštevati vse komponente njegove realizacije in obstoja v preteklosti ter zagotoviti njegov obstoj in vključitev v aktivno življenje tudi v prihodnosti. Fister (1979) poudarja, da arhitekturo preteklosti ne smemo le konzervirati, temveč jo čim bolj pozitivno vključiti v človeški razvoj.

Objekt kljub vsemu želimo videti v originalnem stanju. Vendar takšnega stanja ni, obstaja le prvotno stanje, takšno stanje kot ga je imel objekt na začetku. Življenje objekta skozi čas se spreminja, objekt se širi, razvija, preorganizira, odmira in je tako podvržen razvojnemu procesu. Rekonstrukcija se pojmuje kot obnova ene izmed razvojnih stopenj zgodovinskega spomenika. Vsaka rekonstrukcija je zaradi teh razlogov individualna in je avtorsko delo. Rekonstruiranje, kopiranje ali imitiranje kulturne dediščine je generalno gledano še vedno popačenje priča iz preteklosti. Edina možnost, ki jo imamo, je, da ustvarimo repliko, ponaredek ali popolnoma novo delo.

2.2.2 Vplivno območje kulturne dediščine

Ohranitev stavbne dediščine ni le varovanje posameznih stavb, ampak tudi ohranjanje kulturnih, socialnih, bivalnih, ekoloških, ekonomskih značilnosti prostora (Varstveni ..., 2009)

Tisti spomeniki, ki izgubijo značilnost prostora, v katerem so bili zgrajeni, niso več pravi spomeniki prostorske identitete, ampak le muzeološko ohranjeni dragoceni eksponati - ohranitev prostorske identitete je torej tudi neposredno varovanje spomenikov arhitekture (Fister, 1979). Zato ni dovolj le varstvo samega objekta, ampak tudi njegovega

pripadajočega prostora in vplivnega območja. Območje spomenika je opredeljeno kot njegova širša okolica, ki je določena z zgodovinskega, funkcionalnega, prostorskega, simbolnega in socialnega vidika in znotraj katere morajo biti posegi v prostor in dejavnosti prilagojeni celotnemu ohranjanju in v kateri se presojuje vplivi na dediščino (Priročnik ..., 2009).

Kulturna dediščina je danes vrednota, ki jo sicer varuje vrsta zakonov in odlokov, v resnici pa ima le tako vrednost in možnost obstoja, kakršno ji daje neposredni uporabnik. Zato je potrebno poleg njenih izrednih kvalit, ki so doslej edine zagotavljale njeno zaščito v okviru kulturne dediščine, določiti tudi njen vpliv na okolje. In ker je mogoče cilje ohranitve uveljavljati le v okviru celovitega načrtovanja prostora ter življenja in nikakor ne le v ozki zaščiti posameznega spomenika, je obstoj kvalitetne arhitekturne kulturne dediščine postal kriterij za vse prostorske odločitve.

3 PREDSTAVITEV OBMOČJA OBRAVNAVE

3.1 OPREDELITEV OBMOČJA OBRAVNAVE

Vpliv Lanthierijev, ki so v poznem 16. stoletju postali oskrbniki gradu Rihemberg v Braniku, se je hitro razširil na večji del Zgornje Vipavske doline. Njihova moč je temeljila predvsem na agrarnih dejavnostih, zato so imeli v svoji lasti več posestev. Največja graščina je bila na Vipavskem in je obsegala okoli 3000 hektarjev zemlje (Smole, 1982). Tako so imeli v Vipavi in njeni okolici v lasti tudi več gradov in dvorcev. V naselju Vipava so na pičlih 1700 metrih zračne razdalje kar štiri bolj ali manj ohranjena poslopja, ki pričajo o pomembnem vplivu te plemiške družine.

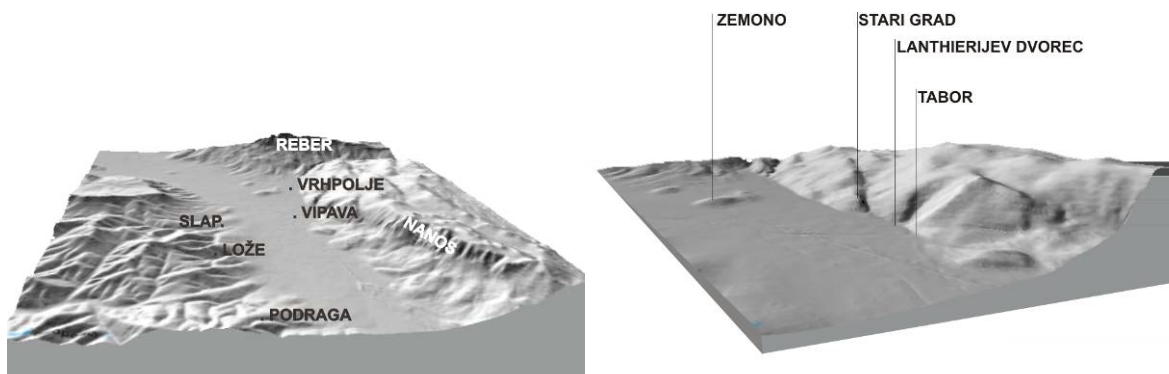

Slika 4: Lokacije Lanthierijevih graščin in dvorcev (DMR ..., 2008; Atlas okolja, 2009)

3.2 GEOGRAFSKA UMESTITEV

Vipava leži na geografsko in strateško pomembnem območju. Na njen nastanek in razvoj sta bistveno vplivala splet in soodvisnost geomorfoloških in prometnih določnic prostora. Naselje se nahaja med ravnico Vipavske doline in strmim pobočjem planote Nanos. Strmo skalno pobočje je nekdanj Vipavo varovalo pred nenadnimi vdori s severa. V vozlišču, kjer se združujeta obe krajinski območji, izvira reka Vipava. Ta je bila pomemben pogoj za življenje in s tem naselitev prostora. Reka je imela tudi pomembno obrambno funkcijo. Ravninsko zaledje pa je kraju nudilo obilo rodovitne zemlje za obdelovanje. Tako po arheoloških najdbah sklepajo, da je bil prostor poseljen že v prazgodovini (Osmuk, 2001). O tem pričajo arheološka prazgodovinska najdišča na Starem vipavskem gradu, v naselju Gradišču pri Vipavi ter Gradišču pri Slapu. Rimljani so Vipavo imenovali *Flovium*,

najrazličnejši predmeti pa govorijo o tem, da je bilo naselje poseljeno tudi v rimski dobi (Vuga, 1984).

Slika 5: Prostorski prikaz; reliefni prikaz Zgornje Vipavske doline z večjimi naselji - levo; reliefni prikaz Vipave in njene okolice z označenimi lokacijami Lanthierjevih objektov, ki precej opredeljujejo naselje z njihovimi izpostavljenimi lokacijami – desno (DMR ..., 2008)

3.3 ZGODOVINSKI OKVIR RAZVOJA GRADOV IN DVORCEV V VIPAVI

Rustja (1986) razlaga, da o strateškem pomenu Vipave zgovorno pričajo njeni gradovi in njihova burna zgodovina. Razvoj Vipave je po njegovem mnenju povezan z nastajanjem grajskih arhitektur, kasnejših dvorcev in pristav, kar označuje Vipavo kot nekdanje cvetoče in razgibano naselbinsko središče pretekle fevdalne in pofevdalne dobe vinorodne Vipavske doline.

3.3.1 Srednji vek

Srednjeveški gradovi na področju Vipavske doline nastajajo v obdobju cerkvene in posvetne vladavine oglejskih patriarhov, ki so bili lastniki velikega dela slovenskih pokrajin. Vipavsko dolino si pridobijo z darovnicami, ki jih podeli cesar Oton III. oglejski cerkvi leta 1001 (Kos, 1954). Tedaj se pojavi oblika obvladovanja dežele s postavljanjem utrjenih grajskih postojank na strateško pomembnih točkah. Gradovi, postavljeni na goratih predelih, na strateško pomembnem položaju, so bili višinske dominante, ki so nadzorovale deželo in cestni promet v območju dolin. Oglejski patriarhi pa niso obvladovali dežele samo z višinskimi utrdami, ampak so postavljali svoje gradove tudi v dolinskem področju. Takšni gradovi so bili večkrat omenjeni kot patriarške letne rezidence in so bili postavljeni v naravno atraktivnih območjih. Razlaga postavitve patriarških gradov naj bi simbolno označevala dvojnost patriarške oblasti, ki je razvidna iz samega obreda ustoličevanja patriarha v dveh mestih, Ogleju in Čedadu, v dveh stolnih cerkvah in z dvema simboloma ustoličevanja, palijem in mečem (Kos, 2005).

V Vipavi se omenja Gornji grad ali Stari grad (*Castrum wipaci superiores*) leta 1275 in Spodnji grad (*Castrum inferius*) leta 1329 (Kos, 1954). Grad na hribu je bil vojaška

trdnjava, obdana z močnim obzidjem, kjer je bival patriarhov glavar, imenovan tudi grajski grof in je z grajskimi hlapci in stražniki opravljal vojaške funkcije. Za razliko od Gornjega grada je Spodnji grad patriarh podeljeval v tako imenovani fevd svojemu »gastaldu«, ki je skrbel za določeno območje in je izvrševal upravne funkcije, in kjer je bilo po pravilu tudi cerkveno središče. Sled za Spodnjim gradom v Vipavi je popolnoma izbrisana. Domnevno je ostanek tega gradu bil kasneje vključen v palačo ob Vipavskih izviri, kateri kasnejši lastniki so bili Lanthieriji (Jakič, 1995).

V zgodovinski literaturi je lokacija Spodnjega gradu sporna. Simon Rutar (1892) ga postavlja v Vipavski Tabor, medtem ko ga Foscan in Vecchiet (1985) locirata ob izvir reke Vipave. Ivan Stopar (1989) je opozoril na možnost, da je Spodnji grad stal na lokaciji sedanjega Starega farovža severvzhodno od Lanthierijevega dvorca, kjer je na stranski fasadi ohranjena poznosrednjeveška strelna lina. To mnenje je prevzel tudi Ivan Jakič (1997).

V zgodnjem srednjem veku je bila postavljena cerkev sv. Marka. Po Rutarjevem mnenju je verjetno, da je bila ta cerkev kasneje ena od kapel Spodnjega gradu (Rutar, 1892).

V petnajstem stoletju se prvič omenja Baumkircnerjev stolp ali Turn, ki naj bi bil po ljudskem izročilu že iz časov Rimljanov. V srednjem veku so ga prejeli od oglejskih patriarhov v fevd Baumkirchnerji. To je bil prvotno stolpast grad. V poznogotski obliki ponazarja njegovo podobo, kakršna se je ohranila v sedemnajstem stoletju, Valvasor v knjigi Slava vojvodine Kranjske (Valvasor, 1968).

Na kulturo srednjega veka je najbolj vplivalo krščanstvo. Zaradi tega ni presenetljivo, da poleg samostanskih vrtov v tem obdobju ni omenjenih drugih vrtov. Zaradi racionalnega izrabljanja prostora znotraj utrjenih mest in gradov so bili vsi ostali vrtovi majhne velikosti. Tipični vrt tega obdobja je *Hortus Concusus* (zaprti vrt), ki je bil obdan s stavbami ali ograjen z zidom. Vrtovi so bili prvotno namenjeni gospodarski rabi - zelenjavni in zeliščni vrtovi. Samostanski vrtovi so tvorili notranje dvorišče in bili praviloma s štirih strani obdani s stebriščnimi hodniki. Sam vrt je bil deljen na štiri dele s stezami, v središču pa je stal vodnjak (Ogrin, 1993). Tako sta pot v obliki križa in voda predstavljala dva glavna simbola krščanstva. Voda kot simbol življenja in čistosti ter križ, simbol vere in zveličanja.

Naslednja stopnja vrtov v obdobju srednjega veka so bili tako imenovani vrtovi ugodja, ki zaradi majhnosti še vedno niso imeli reprezentativne vloge, čeprav je večja prosta površina dajala možnost umestitve klopi iz trate, senčnic in pergol. Ko se je povečalo blagostanje v visokem srednjem veku, je to vplivalo tudi na zunanji videz vrtov. Pojavil se je negospodarski del vrta *Crescenzi* s cvetličnimi gredami in razdelki trate, lociran neposredno ob hiši. Preprosta členitev se je razvila v bogatejše členjene ploskve s kompleksnejšimi vzorci, na katerih je kasneje začela graditi renesansa (Ogrin, 1993).

V literaturi ni omemb takšnih vrtov na vipavskih tleh, niti ni nobenih sledi o takšnih vrtovih v prostoru, kar pa ne pomeni, da vrtovi v času srednjega veka in renesanse v Vipavi niso obstajali.

3.3.2 Renesansa

Čas renesanse prinese nov način bojevanja, kar povzroči spremembe na grajskih arhitekturah. Gradijo se nove renesančne trdnjave, utrjujejo pa se tudi starejši gradovi z renesančnimi obrambnimi stenami. Turški napadi na Primorsko po letu 1500 zahtevajo naglo oboroževanje in utrjevanje dežele. Poleg renesančnih sprememb grajskih utrd in taborov je za predel Vipavske doline, Krasa in Goriških brd značilen poseben tip utrdbe v obliki obzidanega naselja. Domnevno je bila takšna tudi Vipava. Iz zgodovinskih virov je znano, da je cesar Federik III. leta 1477 ukazal obdati Vipavo z močnim obzidjem (Golec, 2007).

3.3.3 Obdobje 16. stoletja

V 16. stoletju so v Vipavo prišli grofje Lanthieri, katerih rod izvira iz Lombardije. Takrat so živeli v Starem gradu, ki ga je leta 1565 kupila grofica Lavrencija Lanthieri. Po Rutarju (1892) naj bi vipavsko gospostvo že leta 1528 dobila v zakup rodovina Lanthieri.

Od leta 1565 so se v Vipavi vrstile razprtije med protestanti in katoliki, ki so trajala do 28. februarja leta 1598, ko je nadvojvoda Ferdinand protestante izgnal. Protestanti so se tisti čas zbirali v kapeli Sv. Marka na desnem bregu reke Vipave ob Lanthierijevem dvorcu. Objekt je bil porušen leta 1947 (Pilon, 1965).

Slika 6: Wagnerjeva upodobitev Vipave iz leta 1844 (Narodni muzej Slovenije, 2009)

Slika 7: Upodobitev Vipave s cerkvijo sv. Marka, Gornjim gradom in Taborom avtorja Franca Kurza um Thurna okoli leta 1860 (Narodni muzej Slovenije, 2009)

3.3.4 Obdobje 17. stoletja

S prenehanjem vojnih nevarnosti in turških roparskih pohodov se je začela selitev nekaterih fevdalnih postojank iz utrjenih višin v dolinska področja. Opuščanje starih gradov na nedostopnih lokacijah je pomenilo veliko krizo v življenju gradov, saj so bili obsojeni na

propad. Nekateri gradovi, ki so ostali poseljeni, so doživeli v baroku obsežne prezidave in se spreminjali iz obrambnih oporišč v fevdalne rezidence (Kos, 1922).

Krajevni leksikon Slovenije navaja podatek, da si je rodbina Lanthieri leta 1653 zgradila nov grad in se verjetno takrat preselila iz Starega gradu v središče Vipave.

V tem obdobju arhitektura še vedno upošteva simetrijo, uveljavljati pa se začne tudi prostorska os, na katero so nizani arhitekturni poudarki. Za tloris značilnih arhitektur so karakteristične velike veže v pritličju stavbe, ki so relikt notranjih dvorišč velikih renesančnih gradov in palač (Šumi, 1969). Simetričen razpored prostorov, ki je značilen za renesanso, predstavlja dvorec Zemono (Vipavski belvedere), ki je nastal leta 1689 in sodi, po mnenju Ivana Stoparja (1989), v skupino centralno zasnovanih arhitektur 17. stoletja.

Vrtovi srednjega veka so se v renesansi izpopolnjevali in njihov razvoj se je nadaljeval in pričal o blaginji ter razmahu kulture in umetnosti v tej dobi. V renesansi je Leon Battista Alberti označil pojem skladnosti kot sozvočje vseh sestavin umetniškega dela. V svoji knjigi o stavbarstvu je prevzel načelo iz antike, da je najbolje graditi vilo na gričku s širokim panoramskim razgledom, kar je imelo v tistem času velik odmev. Podobno je bilo drugo načelo, ki govori o enotnosti hiše z vrtom. Ta se med seboj povezujeta z ložami in stebrišči (Battista Alberti, 1986). Če povzamemo njegove ugotovitve, ni presenetljivo, da je Zemono renesančni spomenik. Glavne značilnosti renesančnih vrtov je njihova skladnost in urejenost v osi, členjena terasasta gradnja zaradi premestitve višinskih razlik ter postopen prehod iz hiše v vrt. Renesansa je ustvarila tudi tako imenovan Giardino Segreto, zaključeni manjši vrtni prostor, ki je bil namenjen bolj zasebni rabi. Tehnični razvoj v renesansi se je odražal tudi v vrtovih. Sedaj voda ni bila več ujeta v vodnjaku, ampak je postala tako zvočna - vodne orgle ter likovna prvina kot mirujoče, zrcalne, vodne ploskve (Ogrin, 1993). Vendar so bile v tem času na Slovenskem vrtno zasnove zelo preprosto zasnovane, saj je obramba pred Turki zahtevala ogromno stroškov, zelo malo sredstev pa je ostalo za reprezentativne namene.

3.3.5 Obdobje 18. stoletja

Barok se je izoblikoval iz teženj po veličastnem, gospodujočem in bleščavem, kar omogoča blaginja plemstva. Vrtovi dobivajo skupaj z dvorcem bolj dovršeno zgradbo in so tudi vse večji. Parter je prirejen na prostorsko os in vsi razdelki se s svojimi oblikami in vzorci povezujejo v zaznavno celoto, ki so ji podrejene tudi stavbe. Dvorec z lego in velikostjo obvladuje prostor ter določa os, ki se izteka v prostor tudi preko meje vrta (Ogrin, 1993).

V drugi polovici 17. stoletja in začetku 18. stoletja nastajajo na naših tleh baročne arhitekture s klasicističnim vzorom. Pri tej arhitekturi je vedno poudarjen osrednji motiv stavbe, ki se mu podrejajo ostali deli arhitekturne celote. Njej se podreja tudi okolica stavbe, večinoma obdana s parkovno ureditvijo, v katero so vključeni vrtni arhitekturni in skulpturni elementi v kompozicijski in simbolni povezavi z glavnim, arhitekturno poudarjenim delom fasade (Šumi, 1969). Tako usmeritev predstavlja Lanthierijev dvorec.

V tlorisni zasnovi, ki zavzema tudi komplekse gospodarskih in stanovanjskih poslopij, ki obkrožajo del otoka pri vipavskih izvirih, je razvidna baročna os, ki poteka preko grajske veže in trga pred gradom v baročni park, katerega osredje je oblikovano s fontano, okrog katere so bili postavljene skulpture putov. Osrednja vzdolžna pot parka se je nadaljevala z drevesnim drevoredom. Drugi del osi, ki je potekal na nasprotni strani prav tako preko grajske veže, povezan z mostom in portalom v gospodarski del dvorca, je segal prav do izvirov Vipave.

Grajska fasada je baročna kulisa, ki predstavlja z bogato štukaturo iz 18. stoletja in baročno oblikovanim parkom pred njo, po mnenju Jakiča (2001), najmarkatnejšo baročno fevdalno rezidenco v Vipavski dolini.

Slika 8: Izsek iz Jožefinskega katastra iz leta 1787, kjer je lepo viden osno zasnovani vrt dvorca Lanthieri, obdan z vegetacijo ter vodnjakom na sredini (Rajšp, 1995)

Slika 9: Izsek iz Franciscejskega katastra iz leta 1822 podrobneje prikazuje vrtno zasnovo dvorca. Vrt je členjen in razdeljen na dvanajst delov z vodnjakom na sredini, os pa se nadaljuje proti zahodu z drevoredom vse do reke Vipave (Franciscejski ..., 1823)

4 LANTHIERJEVA ZAPUŠČINA IN NJENO VREDNOTENJE

Lanthieriji so se zatekli v Furlanijo pred Gvelfskim maščevanjem. V Gorico so prišli leta 1200. Bili so stara plemiška družina, ki je izvirala iz Paratica pri Bergamu in je bila podložna goriškim grofom. Leta 1400 so preselili iz Gorice v Ljubljano, ki je bila tedaj center avstrijske Kranjske. Njihov vzpon se je zgodil v 15. stoletju, ko je izumrla rodbina goriških grofov (M. Kos, 1954). V naslednjih letih je ozemlje Goriške prehajalo izpod ene oblasti pod drugo, dokler si niso Habsburžani in Serenissima na kongresu v Tridentu leta 1535 ozemlje dokončno razdelili. Tako je ozemlje prišlo pod oblast Habsburžanov. Novi vladar na Goriškem je vojaške zasluge plačeval s podeljevanjem fevdov, ki pa jih je moral kmalu zaradi finančne stiske tudi prodajati (Rutar, 1892). Tako je družina Lanthieri dobila v last Rihemberg.

Slika 10: Družinski grb Lanthierijev (INDOK center ..., 2009)

Kot uradni začetek Lanthierijevega gospodovanja na Slovenskem je v literaturi največkrat omenjena letnica 1528 (Rutar, 1892). To leto so pridobili kupne pravice za gospodvi Rihemberg in Vipavo. V to pogodbo je bil vključen tudi cesarski ukaz o prepovedi začeti kakršnokoli vojno ali spopad. Tako so postali rihemberški oskrbniki, po letu 1646 pa tudi lastniki gradu Rihemberg v Braniku.

Od tu se je njihov vpliv razširil skoraj na celoten del Zgornje Vipavske doline. Moč plemstva na Goriškem in Vipavskem je temeljila predvsem na agrarnih dejavnostih. Lanthieriji so imeli v lasti več manjših posestev ter graščino v Vipavi, ki je obsegala okoli 3000 hektarov gosposčinske zemlje (Smole, 1982).

Slika 11: Prikaz rezidenc v lasti družine Lanthieri v časovnem zaporedju njihovega nastanka oziroma Prevzema (DMR ..., 2008; Atlas okolja, 2009)

Posestva z rezidencami v lasti Lanthierijev glede na čas nastanka oziroma pridobitve (Smole, 1982):

- A/ Leta 1528 - Lanthieri postanejo oskrbniki gradu Rihemberg v Braniku. Rihemberg je prva rezidenca grofov Lanthieri v Sloveniji. Grad stoji na razglednem griču nad krajem Branik. Grad je bil prvič omenjen že ob koncu dvanajstega stoletja. Nekdanji srednjeveški grad je iz osrednjega utrjenega stolpa prerasel v razsežno bivališče z renesančnim obzidjem, vogalnimi stolpi in kapelo. Večje prezidave so se vršile v devetnajstem stoletju. Po drugi svetovni vojni je bil grad miniran in požgan. Od leta 1957, ko so sanirali zunanje obzidje, se grad nenehno obnavlja (Jaklič, 2001).
- B/ Leta 1565 - grofica Lavrencija Lanthieri prevzame grad Tabor - Baumkirchnerjev turn v Vipavi.
- C/ Leta 1577 - Stari grad v Vipavi postane last družine.
- D/ Leta 1669 - Lanthieriji sredi vasi na hribu v naselju Velike Žablje zgradijo velik stavbni kompleks. Rezično poslopje je bilo zgrajeno v obliki črke L. Na vogalu je bil nameščen stolp. Prvotna zasnova se je tako razlikovala od sedanje, saj so objekt v osemnajstem stoletju prenovili, dodali so nov trakt in tako je imel tloris vile obliko podkve (Stopar, 1989).
- E/ Istega leta nastane Lanthierijev dvorec v Vipavi, ki pa današnjo podobo dobi v prenovi leta 1762.
- F/ Leta 1683 - grof Anton Lanthieri začne z gradnjo dvorca Zemono pri Vipavi.
- G/ Leta 1878 - posestvo v naselju Slap pri Vipavi je ves čas, vse do leta 1858, ko so postali njegovi lastniki grofje Lanthieriji, prehajalo iz rok v roke med različnimi rodbinami. Grofje Lanthieriji so poslopje namenili vinogradniški in sadjarski šoli, ki je doživela otvoritev septembra leta 1873 in je delovala vse do leta 1886. Sedanje tri traktne poslopje je popolnoma predelano in ni sledu o starejših srednjeveških sestavinah, ki bi pričale o nastanku dvorca v zgodnjem 13. stoletju (Smole, 1982).

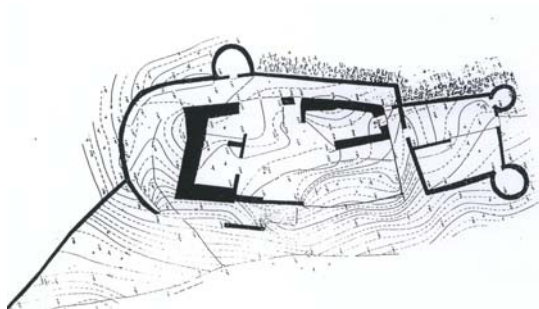

4.1 STARI GRAD

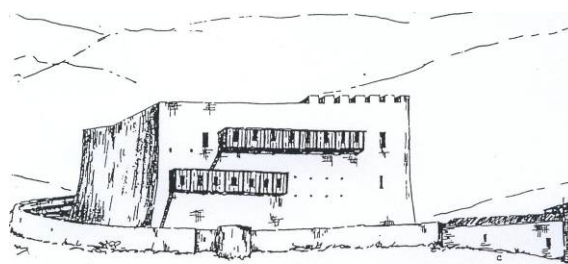
Na prepadnem obrobju Nanosa so mogočne razvaline gradu Vipava (*Alt Wippach*), imenovanega tudi Stari vipavski grad ali Gornji vipavski grad, ki so ga v dvanajstem stoletju pozidali oglejski patriarhi. Grad je v pisnih virih prvič omenjen leta 1275 kot Gornji vipavski grad (Kos, 2005). Kot deželni knežji fevd je pogosto menjal gospodarje. Nekaj časa je bil goriški, nato oglejski in habsburški, dokler ni 1382 dokončno ostal v rokah goriških. Cesar Frederik III. ga je leta 1487 izročil Herbersteinom in tako je tu domoval slovit pisec Moskovskih zapisov Žiga Herberstein (M. Kos, 1954). Za krajši čas v prvi polovici šestnajstega stoletja so ga zavzeli celo Benečani, ki pa so jih Habsburžani hitro pregnali. Pozneje je bil v rokah grofa Thurna, v 16. stoletju pa je postal last družine Lanthieri (Valvasor, 1968). Verjetno so ga v sedemnajstem stoletju opustili in grad je začel propadati.

Na mestu, kjer se danes dvigajo razvaline, na naravno zavarovani skalni vzpetini, je stalo prazgodovinsko gradišče (Osmuk, 2001). O obliki in zasnovi prvotnega gradu ni veliko znanega. Še vedno veličastna ruševina, ki dominira nad vipavsko naselbino, govori o izrazito trdno zgrajenih zunanjih zidovih.

Ostanki romanskega gradu z izjemno debelimi zidovi (spodaj so debeli do štiri metre) kažejo na pravokotni tloris grajskega jedra z dvema palacijema in mogočnim večnadstropnim obrambnim stolpom (*bergfriedom*), ki ga je obdajalo močno renesančno obzidje s številnimi okroglimi stolpi. Prvotno grajsko jedro je tvoril obodni grad, v jugozahodnem vogalu je bil mogočen bergfried, v severovzhodnem pa pravokoten palacij s prizidanim stolpom in kapelo, vse pa je obdajalo tesno obzidje s stolpi.

Slika 12: Fotogrametrijski posnetek ruševin Starega gradu (INDOK center ..., 2009)

Slika 13: Rekonstrukcija gradu po Foscanu in Vecchietu (INDOK center ..., 2009)

Pozneje, vendar še v romanski dobi, so na zahodni strani prizidali stolp pravokotnega tlorisa, kjer je stanovala vojaška posadka (Kos, 1954). Majhno dvorišče pa so zavarovali z dvema okroglima stolpoma. Celoten grajski kompleks sta na severu varovala prepadna stena ter obrambni jarek. Na jugu pa jarek in novejši, renesančni obzidani pas z rondelami. Valvasor podpira takšno zasnovo. Pri opisu znane bitke pri Frigidu je v ozadju risbe viden Stari vipavski grad z dvema stolpoma in šilastimi strešnimi zaključki ter krožnim obzidjem. Domnevno je bilo v Valvasorjevem času še živo izročilo o prvotnem videzu gradu, zato ga

je postavil kot razpoznavni simbol v prostoru, kjer se je odigrala pomembna zgodovinska bitka.

Veličastna ruševina predstavlja prijetno izletniško točko, saj se tam razprostira pogled na celotno Zgornjo Vipavsko dolino. Zahodni del gradu kaže na konzervatorske posege, zlasti delne rekonstrukcije in zaščito močnih zunanjih zidov osrednje trdnjave. Vzhodni del pa je v kritičnem stanju.

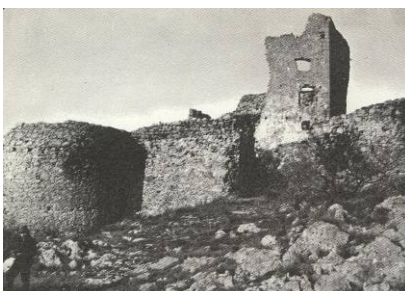

Slika 14: Skica ruševin Starega gradu. Od tu se odpirajo pogledi na okoliške kraje Zgornje Vipavske doline

Med obema svetovnima vojnama so pod nadzorom italijanske spomeniške službe sanirali najbolj poškodovane dele zidov in njihove vrhove zaščitili z litim betonom (Bizjak, 1967). Po podatku Občine Vipava so leta 2003 obnovili južno stran grajskega jedra in odprtini vrnili podobo nekdanjega okna.

Slika 15: Gornji grad po Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)

Slika 16: Stanje pred konzervatorskimi posegi (INDOK center ..., 2009)

Slika 17: Sedanje stanje

Podobno usodo, kot jo je imel Stari grad, ima veliko srednjeveških gradov na Slovenskem, ki so večinoma v ruševinah. V tabeli so opisi le nekaterih gradov, ki jih lahko primerjamo s Starim gradom:

Preglednica 2: Oznaka gradov, ki jih lahko primerjamo s Starim gradom (Jakič, 1995; Jaklič, 2001; Stopar, 1989)

Ime gradu	Kraj	Opis	Ukrepi
Kačji grad 	Štajerska, Lokovina pri Dobrni	Zgrajen na vrhu strmega skalnatega hriba. Grajska razvalina, jedro je nastalo v obdobju zgodnje gotike, zadnje prezidave so iz obdobja renesanse. Delno ohranjena le južna stena, ki je vedutno zelo izpostavljena.	Razglasitev za enoto kulturne dediščine leta 1986 (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Celje, Ur.l. SRS, št. 28/86-1364, Ur.l. RS, št. 1/92-18). Postavitev ograje, ki preprečuje valjenje kamna iz ruševin v dolino na stanovanjske hiše, ostalo prepuščeno propadanju. Do njega vodi ozka gozdna stezica.
Ekenštajn 	Koroška, Gorica pri Velenju	Razvalina stoji na skalni kopi blizu Šaleškega gradu jugovzhodno od centra Velenja. Nekdaj vojaška postojanka, zgrajena na vrhu položnega grebena nad naseljem. Grad opustili v 17. stoletju, ko so lastniki premaknili svoj sedež na dvor v Gorici. Ohranjen le del zidovja.	Razglasitev za enoto kulturne dediščine leta 1983 (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Velenje, Uradni vestnik Občine Velenje, št. 10/83-75, 5/84-6). Dostop: peš po neurejeni stezici.
Lindek 	Štajerska, Lindek	Ruševina v romanski dobi pozidanega gradu, ki so mu v gotiki dozidali obzidje in stolp. Grad zgrajen na kopastem hribu nad naseljem. Ohranjen večji del grajskega jedra in štirietazni stolp, ki je prizidan na jugo - vzhodni strani.	Razglasitev za enoto kulturne dediščine leta 1986 (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Celje, Ur.l. SRS, št. 28/86-1364, Ur.l. RS, št. 1/92-18) Ureditev peš dostopa. Na severnem zidu obodnega jedra je vzidana spominska plošča, posvečena hudim bojem XIV. divizije dne 16. februarja 1944 z nemškimi silami.
Stari grad 	Gorenjska, Volčji potok	Razvaline peterokotnega romanskega bivalnega stolpa in obzidanega grajskega dvorišča z renesančno bastijo ob vhodu, z ostanki obrambnega jarka in nasipa. Grad je bil razvalina že v 17. stoletju. Razvaline zarašča vegetacija.	Sanacija ruševin po vojni, ki je imel za posledico umetno prebit vhod v ruševine. Obnovljen vhod v grajski kompleks in okrogli obrambni stolp v 20. stoletju. Grad je v sklopu Arboretuma Volčji potok.
Grad Mengeš 	Gorenjska, Mengeš	Ostanki srednjeveškega gradu na vrhu hriba Gobavica. Opuščen v poznem 16. stoletju zaradi razdrobljenosti zemljiške posesti. O gradu pričajo poleg konfiguracije zemljišča le še skromni sledovi ostanki zidovja.	Obnovljen del stolpa leta 1954 z napisno ploščo ob 800 - letnici naselja Mengeš. Urejene sprehajalne poti. Zavarovano celotno območje Gobovice (ostanki prazgodovinske, antične in srednjeveške naselbine z grobišči).

4.2 TABOR ALI BAUMKIRCHNERJEV TURN (STOLP)

Milko Kos (1955) navaja, da so ob glavnih izvirih Vipave ob strmem pobočju Nanosa v 14. stoletju postavili stolpast grad, ki je bil sprva last oglejskega patriarha Herklina Kranspergarja. Zaradi možnosti turških in beneških vpadov so grad zavarovali z obzidjem. Ko je iz oglejskih rok prešel v habsburško posest, je njegov lastnik postal baron Andrej Baumkirchner, slaven vojskovodja in prijatelj Erazma Predjamskega. V posesti rodbine je ostal do leta 1471 ko so barona zaradi zarote proti cesarju v Gradcu obglavili. Grad so zatem upravljali deželno Kranjski oskrbniki in zakupniki. Leta 1565 pa je grad prevzela grofica Lavrencija Lanthieri in v lasti te rodbine je ostal do konca prve svetovne vojne.

Grajsko jedro s stanovanjskimi in pomožnimi gospodarskimi objekti je bilo obdano s pravilno štirikotno zasnovanim obzidjem, ki je bil na vogalih okrepljen z okroglimi obrambnimi stolpi, kar je vidno v Valvasorjevi skicirni knjigi.

Slika 18: Letalski posnetek Tabora leta 1950 (NUK ..., 2009)

Slika 19: Pogled na še ohranjeni stolp in vhod v Tabor

Ko je grad prišel po obglavitvi Andreja Baumkirchnerja v last Edlingov (Valvasor, 1968), je Baumkirchnerjev stolp služil za vipavske zapore. V središču tabora je bila cerkva sv. Ane s pokopališčem (Štupar Šumi, 1987). Edlingovi so ga na novo pozidali in povečali. Dozidava je zajela tudi sakralni del Tabora. Kasneje so se ostanki cerkvene okenske arhitekture ohranili na fasadi stanovanjske stavbe na nekdanjem cerkvenem prostoru.

Lanthieriji so ga stoletje pozneje, ko so ga dobili v last, osrednje grajsko poslopje temeljito pozidali. Opremili so ga z vhodnim portalom z letnico 1653, ki priča o njegovem nastanku. Ko je ponehala turška nevarnost in druge grožnje, so se na obzidje tabora pričele naslanjati stanovanjske hiše in druga poslopja, ki so zabrisale traso nekdanjega obzidja ter obrambne stolpe v obzidju uporabljali v stanovanjske namene. Ta proces pozidave še vedno traja, kar je dobro vidno na slikah številka 20, 21 in 22.

Slike 20, 21 in 22: Sedanje stanje Tabora - levo: Tabor na stiku z reko Vipavo; sredina: stanje znotraj tabora; desno: trg pred vstopom v Tabor

Od nekdanjega gradu sta ohranjena dva okrogla obrambna stolpa, katerih eden je povsem predelan. Tretji, ki je stal tik nad izvirom Vipave, se je že pred časom podrl. Ohranjeni stolp je z drugimi stavbami povezan z vhodnim portalom. Okrašen je z reliefnim grbom in opremljen z utorom za vzdigni most, kar pomeni, da je bil grad zavarovan tudi z obrambnim jarkom.

Slika 23: Pogled z mostu

Slika 24: Vstop v Tabor

Slika 25: Detajl nad vhodnim portalom

Arhitekturni posegi v grajsko stavbo v 19. in 20. stoletju so se večinoma prilagajali novim funkcionalnim potrebam stanovanj. Vendar Tabor v Vipavi ni osamljen primer. Podobno preteklost je imel tudi Stoničev grad v Črnomlju. Ivan Stopar (1989) navaja, da je bil Črnomelj nekdanj obdan z obzidjem, ki je bilo na več mestih utrjeno s stolpi, eden izmed njih pa se skriva tudi v današnjem Stoničevem gradu. To je skupek treh nekdanj samostojnih stavb ob izteku ulice Na utrdbah, ki vključuje tudi obokan prehod. Gre za pritlično stavbo ob Glavni ulici, enonadstropno stavbo ob današnji ulici Na utrdbah in nekdanji obzidni obrambni stolp nad reko Dobličico. Jugozaahodni mestni obrambni stolp je bilo mogoče prepoznati v nekdanjem gospodarskem poslopju, slutimo pa ga tako na Clobucciarichevi skici Črnomlja kot tudi na Valvasorjevem bakrorezu. Omenjene tri stavbe so postopno združili v enoten organizem. Vse kaže, da se je to dokončno zgodilo leta 1768. To nakazuje vklesana letnica v temenskem sklepniku baročnega vhodnega portala, ki znotraj obokanega

prehoda drži v današnji Stoničev grad, ki je sedaj namenjen stanovanjski funkciji (Sapač, 2003).

Slika 26: Črnomlj po Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)

Slika 27: Pogled na obokani prehod z vzhodne smeri

Slika 28: Stoničev grad, v katerem so stanovanja

4.3 LANTHIERIJEV DVOREC

Njegov nastanek označuje letnica 1669, vklesana na dvoriščnem portalu in je po besedah Ivana Stoparja (1989) tipičen primer beneške arhitekture. Prvotno je bil dvorec mnogo skromnejši, leta 1762 pa so ga Lanthieriji prenovili in takrat je dobil današnjo baročno podobo. Nazadnje je v dvorcu do leta 1910 živel grof Karel Frederik Lanthieri (Smole, 1982). Od leta 1918 do oktobra 1991 je bil dvorec v vojaških rokah. Sedaj je spomenik poznobaročne umetnosti v lasti Občine Vipava. Namenjen je za študijsko dejavnost Politehnike iz Nove Gorice. Po TIC Vipava se od leta 2005 se v dvorcu vrstijo restavratorski posegi. Tako je bil pozidan portal k notranjemu dvorišču, na portalu pa rekonstruirani manjkajoči kamnoseški deli. Restavrirana so bila tudi vrata portala iz dvorca na mostiček.

Slika 29: Pogled na glavno fasado

Slika 30: Restavriran mostiček in portal

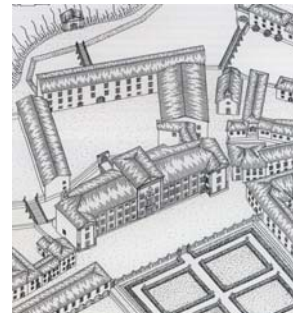
Slika 31: Razpadajoča zadnja fasada ob izviri Vipave, kjer se še vidijo temelji nekdanjega mostu

Dvorec je bil postavljen ob nekdanji glavni cesti, ki je vodila mimo strnjenega jedra vipavskega naselja proti Ajdovščini. Prostor pred gradom je bil razširjen v trg, ki sta ga prvotno zamejevala z obeh strani pred parkom dva objekta, od katerih je južni še ohranjen.

Rezidenčno poslopje vipavske graščine je v svoj popotniški dnevnik okoli leta 1678 narisal Janez Valvasor (1968), risbo pa nato uporabil za grafično upodobitev Vipave v Topografiji Vojvodine Kranjske. Na Valvasorjevi upodobitvi so za veliko grajsko stavbo vidna poslopja, ki jih obdajajo obzidja. Obzidje je vidno tudi ob rečni strugi, ki poteka od izvira do gradu. Poleg gradu je na desni strani risbe vidno poslopje z arkadami, ki stoji na tem mestu še danes.

Slika 32: Upodobitev Vipave na Valvasorjevi grafiki (Valvasor, 1968)

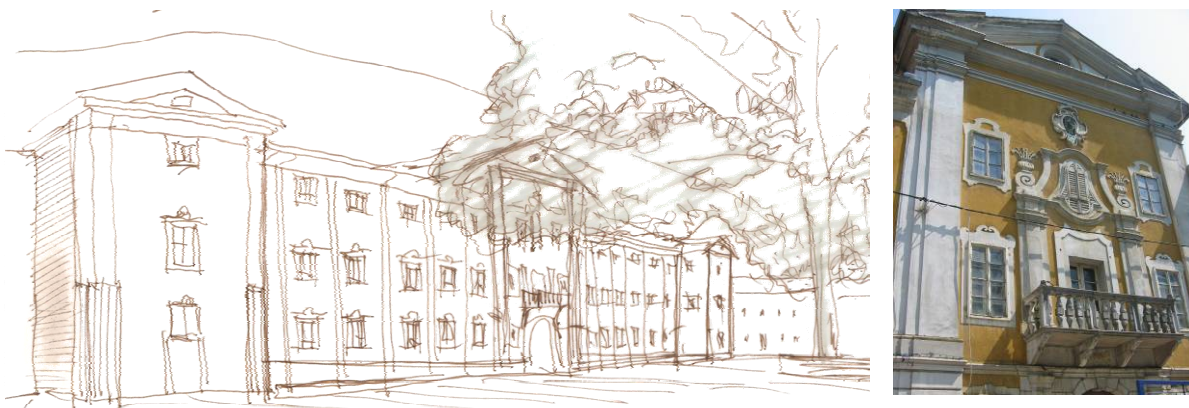
Slika 33: Aksonometrična študija dvorca (Sapač, 2008)

Dvorec je imel pestro zgodovino, v njem pa se je skozi čas razvrstilo veliko dejavnosti in sprememb. Pred nekaj desetletji je bil v samem kompleksu Lanthierijevega dvorca obrat za predelavo mesa Mesne industrije Primorska, severno in vzhodno krilo, ki oklepata notranje dvorišče, pa sta se sčasoma spremenila v stanovanja. Po besedah Davorina Korona (1996) so bila vsa prizadevanja za ponovno oživitev kompleksa dvorca neuspešna.

Po navedbah Ivana Jakiča (1997) in Ivana Stoparja (1989) je dvorec imel prvotno pravokoten tloris s preprosto členitvijo fasade. Okna so obrobljali le enostavni kamniti okviri, katerih edini okrasni dodatek so bile profilirane preklade. K tej zasnovi so kasneje, leta 1702, s strani prislonili dve ozki stavbi, ki izstopata kot stolpasta poudarjena stranska rizalita. Šestdeset let kasneje so dvorec temeljito prenovili, tako da je dobil sedanjo baročno podobo. Posebej so oblikovali osrednji del objekta z glavnim vhodom, ki je izredno poudarjen z velikim rustičnim portalom, nad katerim je urejen na kamnitih konzolah sloneči balkon z balustradno ograjo. Okna so poudarili z močnejšimi okvirji in pročelje razgibali z visokimi stolpi, ki navidezno podpirajo streho. Za dvorcem so gospodarska poslopja v podkvasti obliki obdajala notranje dvorišče.

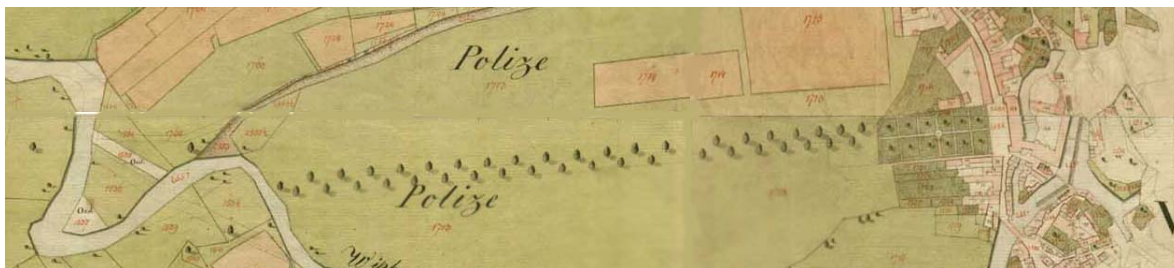
Glavna grajska stavba nima simetričnega tlorisa. Tudi na Valvsaorjevi upodobitvi se v fasadno celoto povezuje več starejših stavbnih elementov. Tlorisni posnetki sedanjega baročnega gradu potrjujejo sestavljenost osne baročne zasnove, zato tlorisna zasnova ni osno simetrična. Simetriji prirejena je samo glavna fasada, medtem ko je dvoriščna fasada ostala prvotna.

Sliki 34 in 35: Levo: skica glavne fasade dvorca; desno: fotografija osrednjega dela dvorca z balkonom

Sočasno so Lanthieriji preuredili tudi okolico, v katero se je stavba širše zasidrala. Os, ki je nekdanj obvladovala glavno fasado palacija prek tedanjega dvorišča do vipavskih izvirov, se je po obnovi preusmerila preko obeh portalov in grajske veže v tržni prostor pred dvorcem in se nadaljevala prek aleje putov v obsežnem grajskem parku z osrednjo fontano. Zaključevala se je z drevesno alejo, ki je vodila proti Slapenskemu gradu in gradu v Ložah ter tako prostorsko velikopotezno zaznamovala dve Lanthierjevi rezidenci.

Slika 36: Stanje parka iz leta 1823 - izsek iz Franciscejskega katastra, kjer je lepo vidna osna zasnova prostorske kompozicije Lanthierijevega dvorca z ortogonalnim parkom in drevoredom, ki vodi do reke Vipave (Franciscejski ..., 1823)

Pred dvorcem so Lanthieriji uredili velik podolgovat baročno urejen park, ki se je v osi portala nadaljeval proti vodometu. Od tod se je park, sredi katerega so bile razvrščene plastike putov, nadaljeval proti zahodu. Naprej se je park sprostil čez polje in verjetno končal ob strugi Vipave. Os parka prebada zgradbo in se nadaljuje tudi za palačo. Os za dvorcem vodi mimo kamnitega mostu, ki povezuje dvorec z notranjim dvoriščem, obdanega z gospodarskimi objekti, do nekdanj naravnega jezera pri izviru Vipave. Danes je tu umeten jez, ki je zbiral vodo za bližnja mlin in žago. Tu je bil nekdanj most, ki je zarisan na starih mestnih načrtih do izvira Pod skalco. Tu so Lanthieriji oblikovali gaj z umetno skopano jamo v pobočju Nanosa, pod katerim so obzidali rečni breg. Tu so si ustvarili ambient, kjer so imeli možnost za v baroku priljubljene »pastirske igre« in zabavo. Kasneje so v gori iskali živo srebro in skopali še eno jamo do podzemeljskega jezera, ki predstavlja zalogo vode izvirom Vipave.

Slika 37: Paviljon za Lanthierijeve dvorce na stari razglednici. V ozadju so vidne ruševine Starega gradu (Narodni muzej Slovenije, 2009)

Pred to jamo je stal paviljon, ki je viden na razglednici iz časa pred II. svetovno vojno. Paviljon je bila kubična stavba s arkadnimi loki v dveh etažah. Na njegovem mestu je sedaj novejši gostinski objekt. Za njimi je po pričevanju domačinov še vedno ohranjena jama.

Vhodna vrata v park so bila obrnjena proti portalu graščine in sestavljena iz štirih železokovanih kril. Sedaj so obnovljena in stojijo na istem mestu. Vhod v park sta varovala nekdanj dva leva na kamnitih podstavkih. Park je bil sprva obdan z zidom in železno mrežo. Poleg parka so bili grajski hlevi, ki so jih porušili leta 1935, ko je nastal današnji Glavni trg (Sapač, 2009).

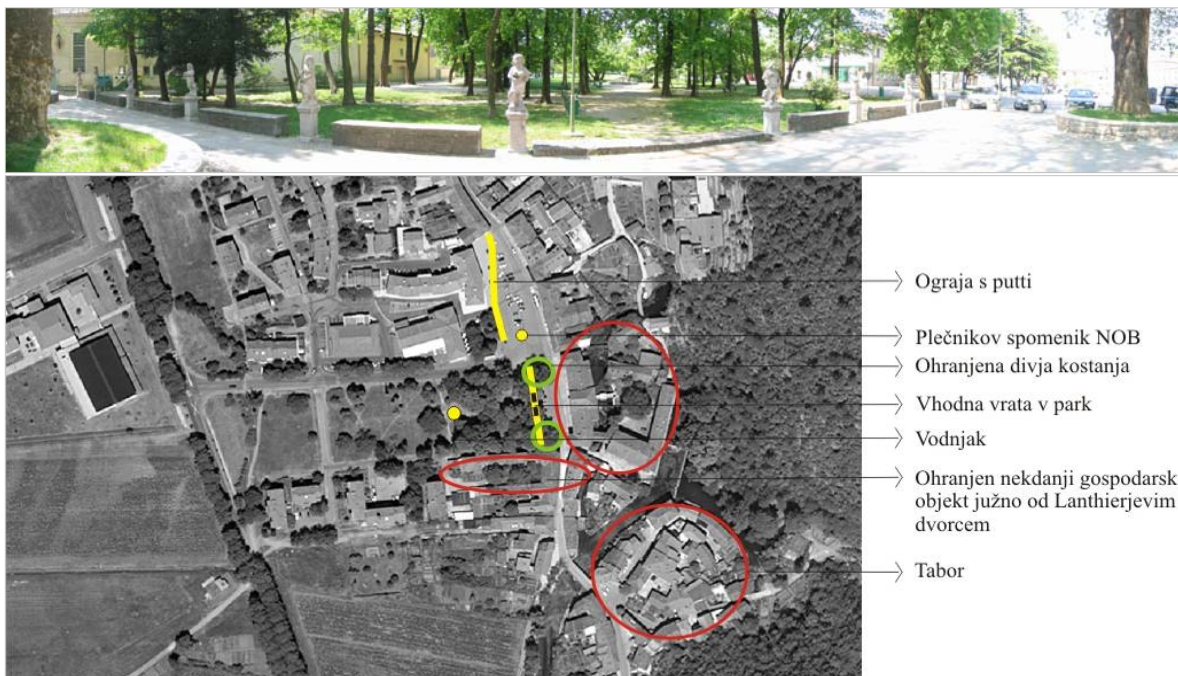

Slika 38: Lanthierjev dvorec leta 1913
(INDOK center ..., 2009)

Slika 39: Pogled na dvorec in kamnito ogrado parka leta 1943 (INDOK center ..., 2009)

Kipe putov, ki v rokah držijo različne attribute in predstavljajo stvari, ki so jih v tej dobi uporabljali, ter opravila, s katerimi so se ukvarjali, so po drugi svetovni vojni premestili. Po načrtih arhitekta Toneta Bitenca so z njimi oblikovali ograjo, ki zapira trg pred graščino in obenem na vzhodni strani zamejuje park (Sapač, 2009).

Sliki 40 in 41: Sedanje stanje parka in trga; zgoraj: pogled na park z Glavnega trga - Puti obdajajo Glavni trg in prostorsko ločujejo park; spodaj: elementi, ki tvorijo trg pred dvorcem (DOF..., 2008)

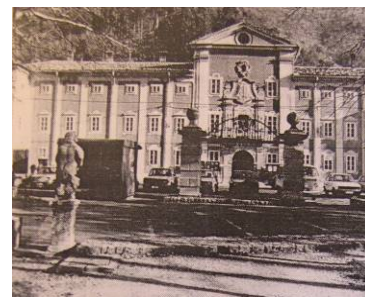
V izteku nekdanje baročne osi ob regionalni cesti je bila v 20. stoletju zgrajena bencinska črpalka, katere dostopne ceste niso bile odstranjene.

Slika 42: Nekdanja vhodna vrata v park

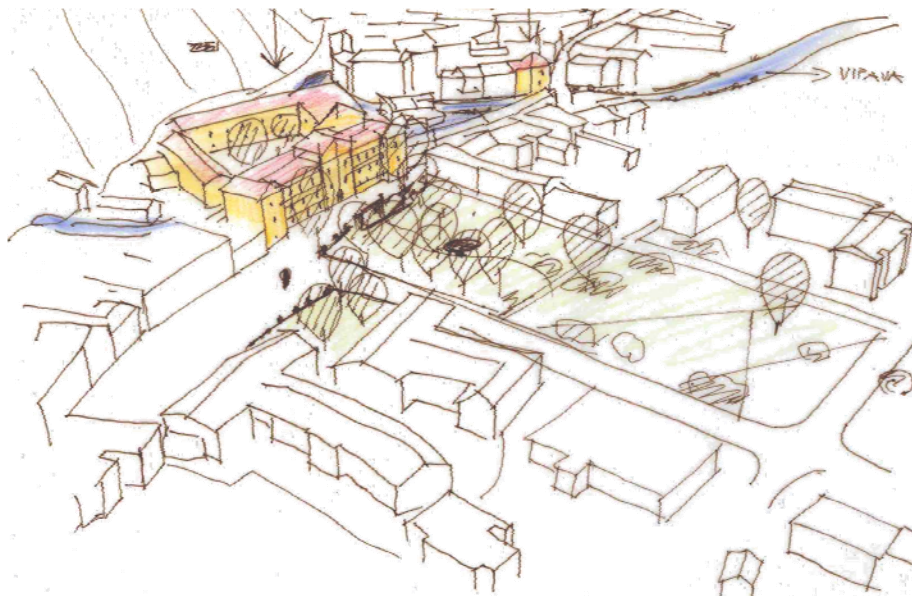
Slika 43: Vodnjak v parku

Slika 44: Posnetek parterja med prenovitvenimi deli Glavnega trga (INDOK center ..., 2009)

Sedanje raziskave so pokazale, da je bilo veliko zgodovinskih posegov na dvorcu opravljenih zaradi poplavnih vod reke Vipave. Med raziskavami, ki jih opisuje Bojan Klamenčič (Varstvo spomenikov..., 2006), so v izkopu zasledili različne nivoje tlakov. Odkrit je bil najstarejši tlak iz prodnikov iz časa prvotnega objekta okrog leta 1659, ki je tudi na Valvazorjevi grafiki. Ta je bil odkrit 135 centimetrov nižje od današnjega nivoja. Pol metra nad njimi so odkrili tlak iz opeke verjetno iz faz predelave dvorca leta v letih 1702 do 1762. Naslednje zvišanje še za trideset centimetrov so izvedli ob obnovitvi dvorca leta 1902, ko so postavili tlak iz obdelanih kamnitih škrl in peščenjaka. Zvišanje nivoja je povzročilo zaprtje dveh portalov na obeh skrajnih rizalitih. Nad tem tlakom si sledita še dva tlaka. Prvi je betonski iz časa med obema vojnoma, drugi, teraco ploščice, pa je iz časa, ko je stavbo uporabljala Jugoslovanska ljudska armada (JLA).

Od leta 1991, ko so dvorec zapustili vojaki takratne JLA, so se vrstila številna prizadevanja, da bi ga ponovno oživili. Načrti obnove so sprva predvidevali igralnico, nato poslovne prostore, hotel in nazadnje kongresni center, poroča Občina Vipava. Odločitev Občine in Univerze v Novi Gorici je, da v gradu odprejo visokošolski center za vinogradništvo in vinarstvo s pedagoškim in raziskovalnim delom. Del prostorov nameravajo nameniti tudi promociji vipavskih vin, del pa za protokolarne dogodke Univerze in prenočitvenim zmogljivostim. Te bi lahko čez poletje, ko jih ne bi zasedali gostujoči študentje in profesorji, oddajali turistom.

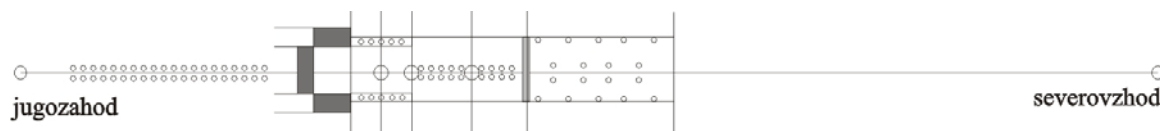
Slika 45: Skica prostorske umestitve gradu Tabor in Lanthierijevega dvorca s parkom

Glede na lokacijo lahko Lanthierijev dvorec primerjamo z mnogimi podobnimi graščinami iz Slovenije. Zaradi takšne lege gradov in dvorcev znotraj naselja ali njegovi neposredni bližini ni presenetljivo, da imajo danes predvsem javno funkcijo.

Preglednica 3: Oznaka gradov, ki jih lahko primerjamo z Lanthierijevem dvorcem
(Jakič, 1995; Jaklič, 2001; Stopar, 1989)

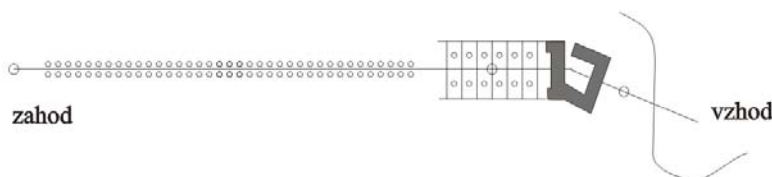
Ime dvorca:	Kraj:	Čas nastanka:	Dejavnosti:
Novi dvor	Novo mesto	16. stoletje	V 19. stoletju samostanski prostori. Sedaj: del zgradbe internega oddelka splošne bolnice Novo mesto.
Grad Ribnica	Ribnica	13. stoletje	V ohranjenem traktu etnografski muzej z zbirko domače obrti.
Dvorec Brode	Vransko	18. stoletje	Stanovanja.
Dvorec Laško	Laško	17. stoletje	Upravne pisarne, muzejska zbirka, občasne razstave.
Dvorec Štok	Laško	18. stoletje	Knjižnica
Auerspergov dvorec	Višnja Gora	18. stoletje	V 18. stoletju sedež sodnije. V 19. stoletju Dekliško vzgajališče. Sedaj: Vzgojno-izobraževalni zavod Višnja Gora
Dvorec Rotenturn	Slovenj Gradec	18. stoletje	Sedež uprave mestne občine Slovenj Gradec, atrij kot osrednji prireditveni prostor kraja.
Dvorec Vitanje	Vitanje	15. stoletje	Prostori občinske uprave, matični urad, knjižnica
Mestni grad Maribor	Maribor	17. stoletje	Muzejska stavba z arheološko zbirko, etnološko, numizmatično zbirko, zbirko orožja, glasbil, kostumov.

Ko so bili Turki v 16. stoletju na Dunaju poraženi, se je začelo obdobje blagostanja, čemur je sledila obsežna graditeljska dejavnost. Stari dvorci so se prenavljali in gradili novi, ob njih pa so urejali tudi baročne vrtove. Najpomembnejši spomenik baroka na Slovenskem je dvorec Dornava pri Ptuj.

Slika 46: Shema prostorske osi dvorca Dornava

Baročna os, ki je dolga 1,8 kilometra, se začne s skulpturo na čelu drevoreda pred dvorcem, z dvoriščem, za dvorcem pa se nadaljuje s parterjem, razdeljenim na štiri dele in krožnim bazenom v sredini. V nadaljevanju se os nadaljuje prek pravilnega nasada drevja ter se sklene z znamenjem ob reki.

Slika 47: Shema prostorske osi Lanthierijevega dvorca

Tudi v zasnovi Lanthierijevega dvorca razberemo značilnosti baročne kompozicije in izrazito težnjo po osi. Za razliko od parka dvorca Dornava, ki leži na ravnini, je Lanthierijev dvorec prislonjen na pobočje Nanosa, kar je onemogočalo vzpostavitev ravne baročne osi za dvorcem. Park, ki leži v Dornavi za dvorcem, je tu manjši in zaradi prostorske stiske lociran pred dvorcem. Glavni člen, ki je nosil celotno kompozicijo, je bil nekdanji drevored, ki je potekal do reke Vipave, kar je vidno na Franciscejskem katastru. Zaradi lege dvorca ob vznožju pobočja se baročna os na notranjem dvorišču prelomi in nadaljuje ob liniji stavbe in se z mostom, ki vodi do izvira, zaključi ob nekdanjem paviljonu, na mestu, kjer je vstop v podzemno jamo.

4.4 ZEMONO (BELVEDERE)

Renesančni dvorec stoji sredi vinogradov na razglednem griču zahodno od mesta Vipava. Grič je s 139 metri ena najboljših razglednih točk v Vipavski dolini, kar so vedeli že v prazgodovini. Na kraju, kjer stoji današnji dvorec, nad vasjo, je bila utrjena postojanka (Bolta, 1975). Z Zemona se odpirajo pogledi na Zgornjo Vipavsko dolino, do Lozic in Razdrtega nad njimi, na pobočje Nanosa in Gore, na Ajdovščino s Čavnom, ki se spušča proti Selu in Vipavskimi brdi pod Gočami in Štjakom in Krasom za njimi. Tu je bila ena najstarejših postojank v okolici. Domnevajo tudi, da se je v njegovi bližini, pod severnim pobočjem, leta 394 odvijala znamenita bitka pri reki Frigidus, kjer sta se borila za rimski prestol Evgeniji in Teodozij (Vuga, 1984). Bitka je trajala dva dni, 5. in 6. septembra in je veljala za neposredni povod razpada rimskega cesarstva na dva dela. V spomin na bitko, ki je vplivala na razvoj Evrope, je na pobočju pod dvorcem postavljen spomenik.

Slika 48: Pogled na grič, kjer stoji dvorec

Slika 49: Pogled na Vipavo in Nanoško planoto z Zemona

Zgodovina nastanka Zemona je zavita v meglo. Razlog za to je izguba večine rodbinskega arhiva družine Lanthieri med prvo svetovno vojno. Janez Vajkard Valvasor (1968), ki v svojih opisih graščin na Kranjskem zabeleži skoraj vsako novost ali posebnost, pri opisu Vipave dvorca ni omenil niti z besedo, kar bi lahko pomenilo, da dvorec med njegovim obiskom še ni bil zgrajen.

Prvotno poslopje, ki je služilo predvsem kot vinska klet, je bilo domnevno zgrajeno že leta 1644, po družinskem izročilu pa naj bi bili stavbo zgradili v čast obiska cesarja Leopolda I. na Goriškem. V literaturi je kot leto gradnje Zemona najpogosteje omenjena letnica 1683, ko so ga zaradi lepega razgleda imenovali Vipavski belvedere (Rutar, 1892).

Tako naj bi dal dvorec pozidati grof Anton Lanthieri kmalu po sredini 17. stoletja. Lastnikom je služil kot poletna rezidenca, namenjena družabnemu življenju po vzoru številnih poznorenesančnih vil beneškega zaledja. Pozimi so plemiči po uspešnem lovu prirejali v dvorcu zabave, vsako jesen pa se je spremenil v tovarno vina. V času trgatve so dvorec uporabljali kot gospodarsko poslopje. V centralnem delu so stiskali grozdje in vino polnili v steklenice. Zgodovinska literatura omenja zelo stare vinske kleti grofa Lanthieri v tem poslopiju. V starih zapisih se stavba ne omenja kot dvorec, ampak kot vinske kleti na Zemonu (Rutar, 1892).

Stavba ima po obliki in po funkciji posebno mesto v arhitekturni dediščini na Slovenskem, saj gre za enkraten primer poznorenesančne primestne vile ali dvorca (I. Stopar, 1989). Po Palladiju (1965) je soroden primer vile La Rotonde (vila Almerico), ki je drugačen tip vile, saj je menil, da si zaradi bližine mesta ne zasluži oznake vila v običajnem pomenu besede. Stavba je namreč od mesta oddaljena manj kot uro vožnje s kočijo, v njej je potekalo živahno družabno življenje, nikoli pa ni bila namenjena daljšemu bivanju oziroma prenočevanju.

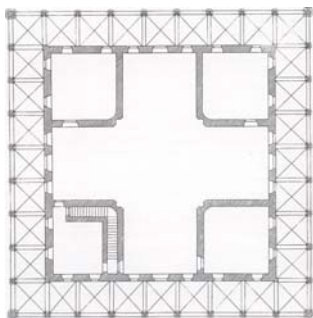
Slika 50: Skica Zemona s severne strani, kjer je viden spomenik bitki pri reki Frigidus in dostopna pot, obdana z drevoredom

Dvorec naj bi doživel več gradbenih faz. Na tem mestu je na začetku stalo preprosto podolgovato poslopje vinske kleti, na njegovih temeljih pa je zrasla visokopritlična stavba (Jakič, 1997).

Stavba ima kvadraten tloris, centralni prostor pa je v obliki grškega križa. Vogalne sobe so ločene od centralne. Nekdaj so bile vse notranje stene poslikane, danes so se freske ohranile le v pritličju (Lipoglavšek, 2006). Stene osrednje dvorane so poslikane z različnimi uokvirjenimi historičnimi prizori in motivi. V velikih poljih so naslikane idilične vedute, ki s podobami mlinov, gradov in vil namigujejo na številne rodbinske posesti, ki so samo v Vipavi in njeni bližnji okolici obsegala več kot tri tisoč hektarjev zemlje. Vedute, na katerih so imele človeške figure podrejeno vlogo, so gledalcu približale naravo. Dvorana daje tako z iluzionistično poslikavo vtis nekakšnega vrtnega paviljona, iz katerega se nam pogledi odpirajo na velik vrt z grotami, fontanami, paviljoni in gredicami cvetlic. Nad vhodi v vogalne sobe so naslikani grbi plemiških rodbin, ki predstavljajo genealoško drevo Lanthierijev.

Freske v vogalnih sobah je neznani umetnik namenil štirim elementom, od katerih četrti element, zemlja, manjka. Poleg tega freske prikazujejo fizične aktivnosti, ki so primerne za plemiče, kot so lov, ribolov in priprave na pojedino (Lipoglavšek, 1996).

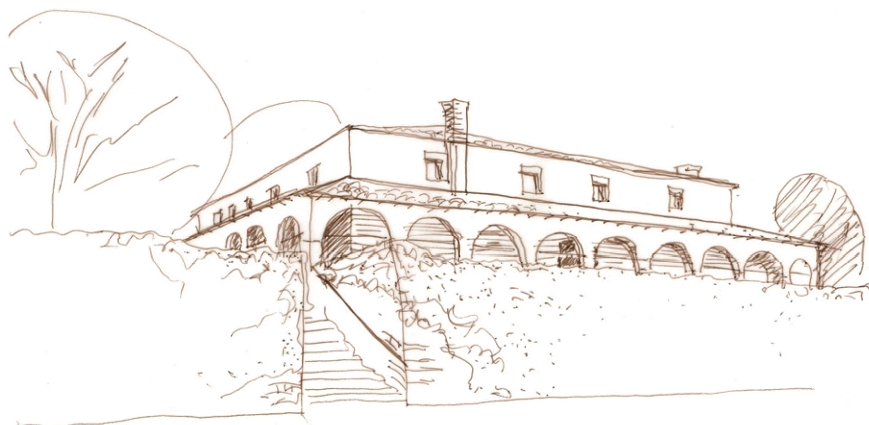
Slika 51: Tloris Zemoni v obliki grškega križa (INDOK center ..., 2009)

Slika 52: Vogalna soba s poslikavo elementa zrak, ki je v uporabi restavracije za namen shrambe

Slika 53: Arkadni hodnik raztaplja ločnico med notranjostjo dvorca in odprtim prostorom parka

Slika 54: Skica Zemoni s parkirišča od koder je dvorec najbolj viden

Helena Seražin (2008) navaja, da je bil dvorec Zemono najverjetneje v 19. stoletju zasut do današnje višine tal, saj se okenski okvirji kletnih prostorov še vidijo izpod tlaka zunanjih arkadnih hodnikov.

Dvorec obdaja pokrit arkadni hodnik, ki je bili dodan naknadno (Stopar, 1989), vendar že pred letom 1825, kar lahko sklepamo po velikosti dvorca na Franciscejskem katastru. Arkadni hodnik in štirje enakovredni izhodi na vsaki stranici poživljajo enostavno zasnovo in raztapljajo ostro ločnico med notranjostjo in zunanjsčino. Okoli stavbe je bil v devetnajstem stoletju urejen park po vzoru angleških parkov.

Po navedbah Ivana Jakiča (1997) je bila zadnji večji poseg v stavbno telo prenova v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. Dvorec je prenovila tovarna pohištva Lipa iz Ajdovščine pod vodstvom arhitekta Toneta Bitenca in njegovih sodelavcev in si v nadstropju uredila razstavni prostor. Takrat so v notranjščini, na križišču hodnikov, odprli obok in s tem ustvarili vtis paladijevske kupolaste dvorane. V severovzhodni vogalni sobi so uredili novo stopnišče, ki je povezovalo nadstropji, zunaj pa dodali prizidek z vhodom v današnjo kletno restavracijo. Tako se glavna dvorana z osmerokotno kupolasto odprtino in galerijskim obhodom odpira v nadstropje.

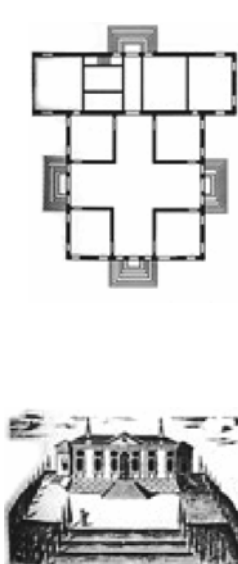
Dvorec je pozidan sredi parka in ga od daleč komaj opazimo, saj je nizek in zato harmonično zlit z okoljem in učinkuje kot njegova naravna sestavina. Ena izmed vogalnih

sob je preurejena v poročno dvorano, druga pa je prezidana v okrepčevalnico. Vsi prostori v pritličju, razen okrepčevalnice, so poslikani. V današnji okrepčevalnici, kjer naj bi bil naslikan četrti element zemlja, je bila namreč nekdanja kuhinja (Lipoglavšek, 1996).

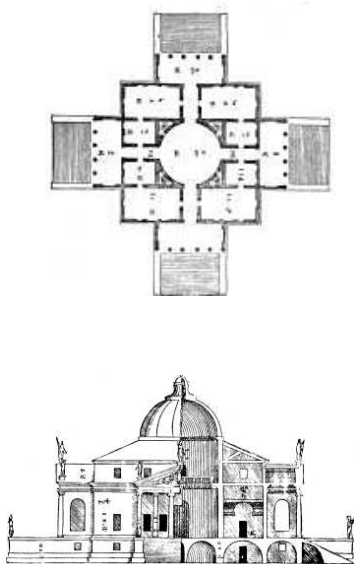
Kot navaja Nace Šumi (1969), je Zemono najbolj ohranjena italijanska podeželska plemiška vila pri nas in predstavlja edini primer takšne poznorenesančne arhitekture na Slovenskem. V centralni dvorani sedaj prirejajo koncerte in poročne slovesnosti. V kleti je znana restavracija.

Zemono lahko primerjamo s Palladijevo vilo Almerico - Capra (La Rotonda), iz 16. stoletja pri kraju Vicenza. Njen tloris ima tako kot Zemono obliko popolnega kvadrata, višina je razdeljena v dve nadstropji, v štirih vogalih so velike sobe, v njeni notranjosti pa okrogla dvorana. Tudi njena lega v prostoru se lahko primerja z lokacijo Palladijeve La Rotonde, ki je postavljena na razglednem griču tik izven mesta Vicenza. Postavitev objekta na vrh razglednega griča izvira iz antike (Vitruvij), ki ga je v času renesanse prevzel Alberti in ga dopolnil z načelom enotnosti hiše z vrtom, ki sta med seboj povezana z ložami in stebrišči, kar je značilno za oba objekta.

Podobno tlorisno zasnovo, kot jo ima Zemono, ima tudi vila Contarini (del Principe) pri kraju Este iz zadnje četrtine 17. stoletja. Zasnova te vile je poenostavljena in tako kot pri Zemonu osrednje dvorane centralnega tlorisa ni več in se prostor širi v posamezne krake brez predelnih sten.

Slika 55: Este - vila Contarini iz leta 1546 (Seražin, 2008)

Slika 56: Andrea Palladio - načrt vile Rotonde leta 1566

Slika 57: Pogled na La Rotondo (zgoraj) in Zemono (spodaj) na vrhu razglednega griča

4.5 PREDSTAVITEV CELOTE

Mimo Tabora in Lanthierijevega dvorca vodi glavna ulica s strnjeno povezavo hiš, ki datirajo od baroka naprej. Le na posameznih delih se pozidava umakne ulici in tvori predahe s trgi, ki se nizajo vso pot vzdolž glavne ulice. Na vzhodni strani se nahaja majhen trg pred ostankom gradu Tabor, sledi mu Glavni trg, ki povezuje parter Lanthierijevega dvorca s prostorom pred objektom občine. Za tem je trg pred staro osnovno šolo, imenovan Ruštov trg, nato pa se ozka ulica konča pred trgom ob cerkvi sv. Štefana na zahodnem koncu naselja in se izteče v zaledje pozidave mimo vojašnice proti griču Zemono.

Peter Fister v Glosarju arhitekturne identitete med dominante šteje posebne oblike in izstopajoča znamenja v prostoru. Po njegovem mnenju so lahko na izbranih položajih, lahko so vrhunski dosežki ali pa izjemne in vizualno najbolj poudarjene oblike stavb v danem okolju. Dominante so določene glede na vlogo, ki jo imajo v prostoru, v razmerju do naselja in glede na arhitekturni tip (Fister, 1993b). Če povzamemo njegova merila, potem lahko trdimo, da vsi štirje objekti Lanthierijeve zapuščine spadajo med dominante v obravnavanem prostoru. Najbolj izstopa Stari grad, ki je s svojo lego na visokem grajskem hribu močno vizualno izpostavljen in je zato prevzel orientacijsko vlogo v prostoru. S svojo lego na okroglem hribčku sredi ravnice izstopa tudi Zemono, čeprav sam objekt zaradi visoke vegetacije od daleč ni dobro viden, kar pa nadomesti s svojo pojavnostjo od blizu, saj je edini primer takšne arhitekture na Slovenskem. Na podoben način izstopa tudi Lanthierijev dvorec, saj s svojim parkom tvori veliko zeleno cenzuro med strnjeno pozidavo Vipave. Še najmanj vidno izpostavljen je ostanek gradu Tabor. Njegova lega je tik ob reki Vipavi, vendar okrogli stolp ter portal pričata o nekdanji razsežnosti Tabora.

Slika 58: Prostorski prikaz Vipave z označenimi Lanthierijevimi objekti (DOF ..., 2008; Kataster ..., 2008)

Po programu trenutno najbolj izstopa Zemono, ki je v obravnavanem prostoru tudi najbolj prepoznaven zaradi znane restavracije z vinsko kletjo ter poročno dvorano in pohištvenim salonom. Trenutno manj prepoznaven je Lanthierijev dvorec, ki je v prenovi, vendar njegova pestra zgodovina priča o velikem potencialu, ki ga ima. Stari grad nad Vipavo predstavlja priljubljeno izletniško, razgledno točko, najslabše pa kaže Taboru, ki je namenjen stanovanjski funkciji.

4.5.1 Vizualna - likovna analiza celote

Vizualna čitljivost je prepoznavnost posameznih elementov naselja ali krajine in sposobnost njihovega povezovanja v sliko, kar zagotavlja prepoznavanje simbolov, ki pogojujejo orientacijo v prostoru. Po Lynchu (1960) razberemo pet tipov elementov:

- A/ Poti so linearni element, po katerem se opazovalec giblje. To so ulice, ceste in poti.
- B/ Robovi in meje so tudi linearni elementi, saj predstavljajo ločnico med posameznimi rabami. Lahko so prepreke, ki omejujejo nek predel, ali pa linije, ki povezujejo ali združujejo posamezne predele. V obravnavanem območju so to vogali strnjene trške poselitve, vodotoki ter hitra cesta od Ljubljane do Gorice. Rob oziroma mejo pa predstavlja tudi strmo pobočje Nanosa.
- C/ Vozlišča so strateške točke, žarišča, vstopi v naselje. Gre za preplet več rab ali poti. V Vipavi najbolj izstopa trg pred Lanthierijevem dvorcem in občino, Ruštov trg ter trg ob cerkvi sv. Štefana.
- D/ Območja so relativni veliki predeli naselja ali krajine, v katere opazovalec vstopi in se zave, da je vstopil v novo območje zaradi specifičnih lastnostih, ki jih ima. Taki območji sta parka pred in za Lanthierijevem dvorcem, ki sta veliki zeleni površini znotraj strnjene pozidave naselja.
- E/ Orientacijski znak ali dominantno določi značilnost elementa, ki izstopa iz množice drugih objektov, ki ga obdajajo. Tako služi kot orientacijska točka. Takšni so vsi objekti Lanthierijeve zapuščine.

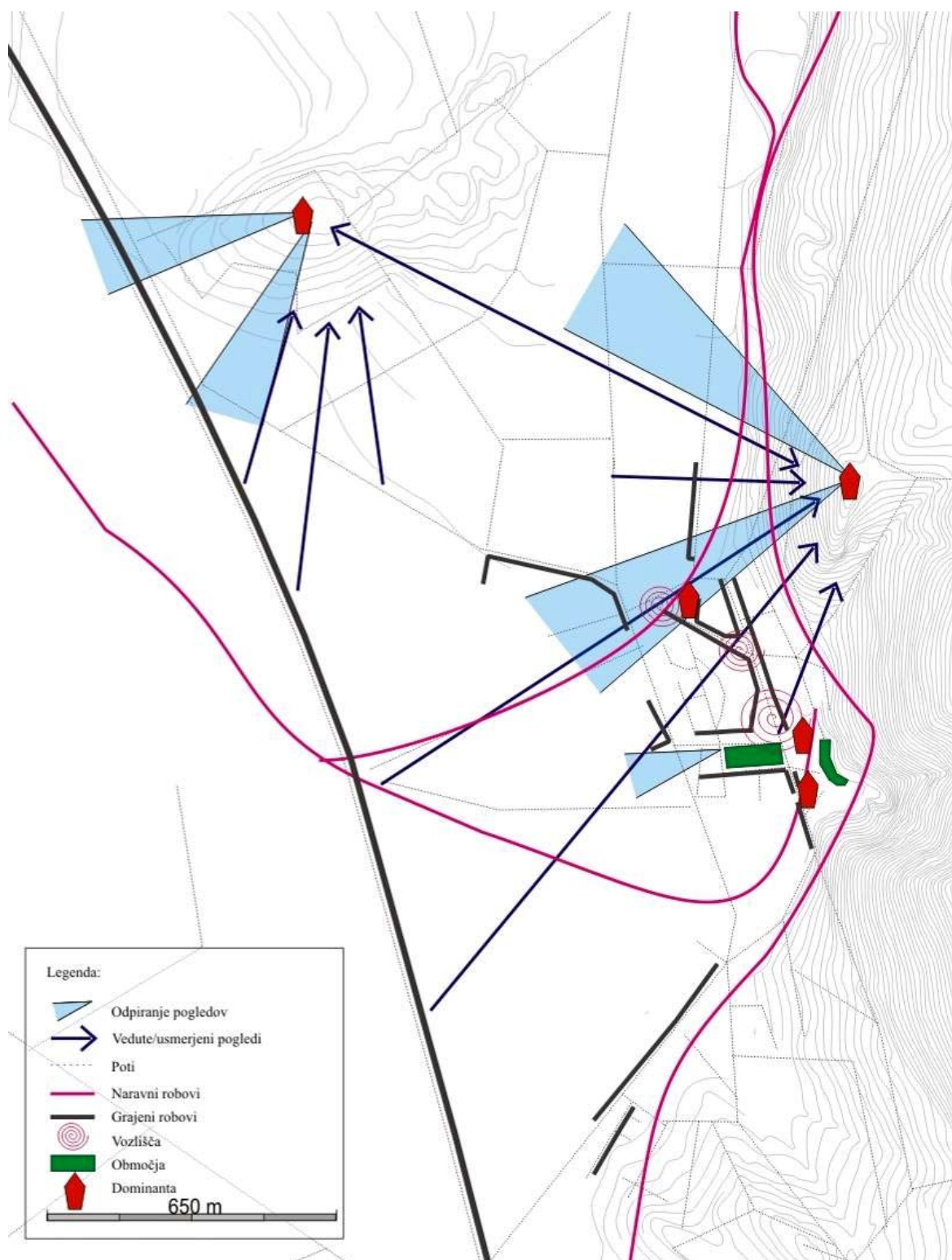
Vidno zaznavanje elementov v prostoru je predvsem odvisna od opazovalca, njegovih izkušenj, pričakovanj, motivacije, njegove zmožnosti zaznavanja pa tudi družbeni kontekst.

Slika 59: Prikaz območja na digitalnem ortofotu posnetku (DOF ..., 2008)

Slika 60: Prikaz vizualno - likovne analize območja obdelave, deloma povzeto po Lynchu (TTN 5 ..., 1994)

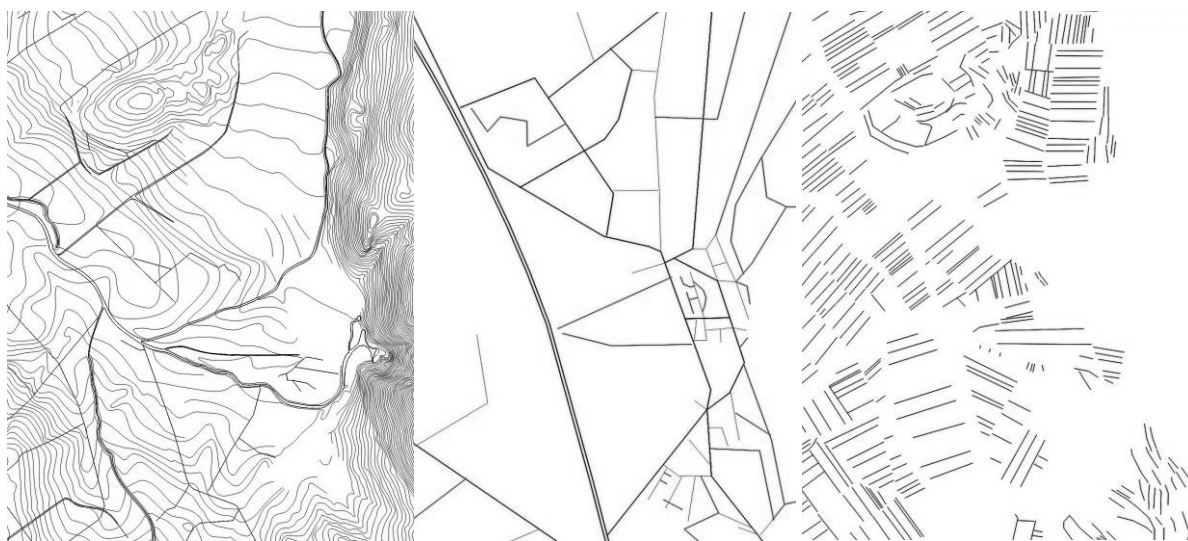

5 STRUKTURNE IN LIKOVNE ANALIZE

Strukturna analiza je obravnavana skozi analizo naravnih danosti in antropogenih, grajenih prvin naselja. Naravne danosti so prikazane skozi inventarizacijo izoblikovanosti terena in geomorfoloških, klimatskih, hidroloških in vegetacijskih značilnosti, ki vse neposredno vplivajo na grajene prvine. Te so obravnavane skozi analizo značilnosti poselitvenega vzorca, značilnosti prometnega omrežja, arhitekturnih tipov ter detajlne analize notranjih struktur in morfologije. Pri tem sta bili uporabljeni dve metodi dela: opisna in grafična metoda raziskovalnega dela. Opisna metoda je vezana na naravoslovje in družboslovje, zgodovinopisje, ki so uporabljeni kot sredstva za opazovanje in opisovanje opredeljenega problema posamezne analize. Grafična metoda dela pa je uporabljena za prikaz inventarizacijskih analiz oz. za prikaz analiz po opravljenem terenskem delu.

Strukturo določajo posamezni delci, fragmenti in jo je mogoče uporabiti kot orodje za vizualno analizo elementov grajenega prostora in naravnih danosti. Struktura je z različnih razdalj dojemljiva različno. Struktura prostora se pojavi v likovni analizi in vrednotenju obstoječega stanja in se lahko uporablja kot načelo pri oblikovanju novega.

Mesto predstavlja omrežje odnosov med fizičnimi elementi. Ti med seboj učinkujejo tako, da se izoblikujejo posamezne strukture, ki jih prepoznamo kot vzorce. Z upoštevanjem lastnosti je mogoče z novimi ureditvami vzpostaviti pogoje za pojavljanje novih vzorcev. Organizacija prvih naselbin je bila sprva sestavljena iz navidez kaotičnih, razpostavljenih enot, vendar so upoštevale naravne danosti in so imele notranjo hierarhijo. Ko so postajala naselja skozi čas kompleksnejša, so se med mestom in posameznimi objekti pojavile vzporednice.

Slike 61, 62 in 63: Prikaz morfologije terena, strukture komunikacij in strukture parcelacije (TTN5 ..., 1994; ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)

Struktura je pogojena z naravno danimi sestavinami prostora ter iz sprememb, ki jih je človek v to okolje vnašal, ko je skušal naravne danosti uporabljati čim bolj smotrno. Služiti so morale želji po obvladovanju prostora z določenim ciljem - gospodarskem, političnem ali kakršnim drugim, s čimer so nadzorovali prostor in človeka v njem. Strukturo obravnavamo glede na geometrijske lastnosti naravnega in grajenega. Ločimo strukture, ki v prostoru obstojajo. To so naravne dominante, naravni robovi, reliefne oblike, vodotoki in glavna omrežja komunikacij. Strukturo pogojuje tudi morfologija. Morfologija je fizična oblika mesta. Fizično zgradbo mesta tvorijo zgradbe in prostor med njimi ter njuno razmerje. Zanima nas sestavljenost in urejenost posameznih elementov in njihova kompozicija. S takšno analizo prepoznamo značilnosti prostora ulic in trgov, ki jih določa razmerje med polnim in praznim, višina stavbnega tkiva ter njihova urejenost, ki je lahko točkovna, linearna ali gručasta.

5.1 NARAVNE DANOSTI

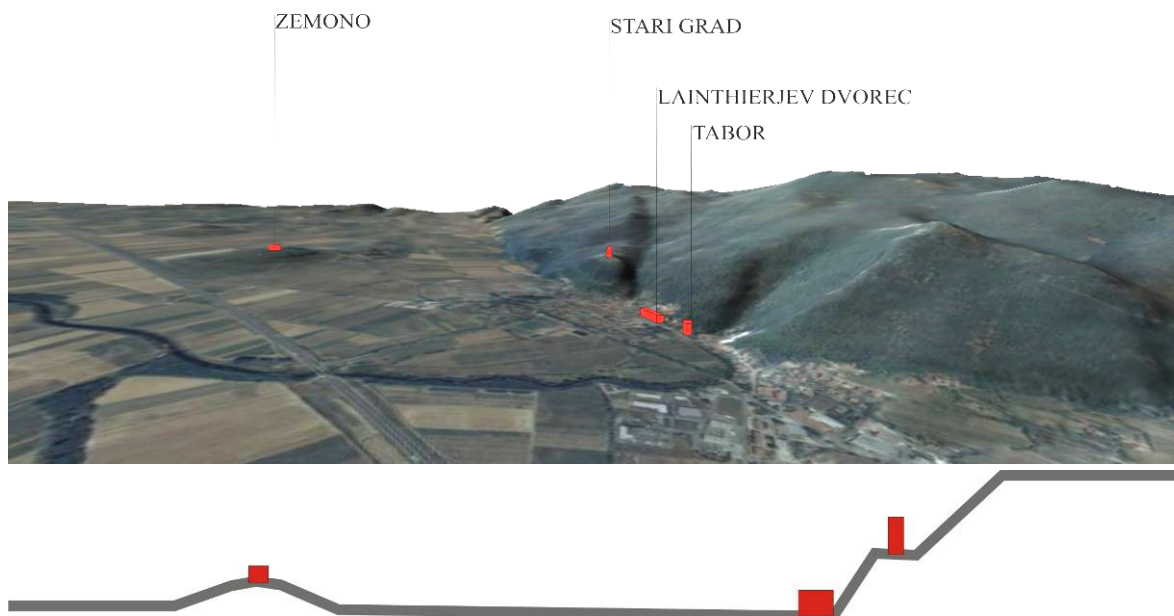
Prostorska zgradba katerekoli prostorske enote je pogojena z naravnimi značilnostmi prostora. Morfologija prostora določa obliko prostora in s tem vpliva na potenciale in omejitve prostorskega razvoja. Naravne danosti so pokazatelj kvalitete naravnega okolja, stanja ter možnosti, ki nam jih nudi naravno okolje.

Naravne danosti prostora so in bodo vedno usmerjale razvoj v prostoru in posledično vplivale na strukturno členitev prostora. Posledice so vidne v dosedanjem razvoju dejavnosti v prostoru, saj je potekal v znamenju izrabe obstoječih danosti in hkrati tudi prilagajanja njim (Ogrin, 1989). Ravno zaradi naravnih danosti je imelo obravnavano območje imelo strateško mesto za razvoj naselja ob izviri reke Vipave in ob strmem pobočju Nanosa. S časom pa so ravno te danosti onemogočile razvoj poselitve. Posledica tega je bil onemogočen razvoj širokopotezne baročne osi v času nastanka parka ob Lanthierijevem dvorcu.

Pri analizi naravnih značilnosti je poudarek predvsem na splošni predstavitvi naselja. Gre za prikaz osnovnih značilnosti s pomočjo fotografij, geodetskih podlag kot sta digitalni ortofoto posnetek in temeljni topografski načrti, veljavnih pravnih režimov in omejitev ter z opisom naselja oziroma posameznih območij.

5.1.1 Izoblikovanost terena in geomorfološke značilnosti

Vipava leži na geografsko in strateško pomembnem območju. Na njen nastanek in razvoj sta bistveno vplivala splet in soodvisnost geomorfoloških in drugih določnic prostora. Leži v zgornjem delu Vipavske doline in je prislonjena na zahodno pobočje Nanosa.

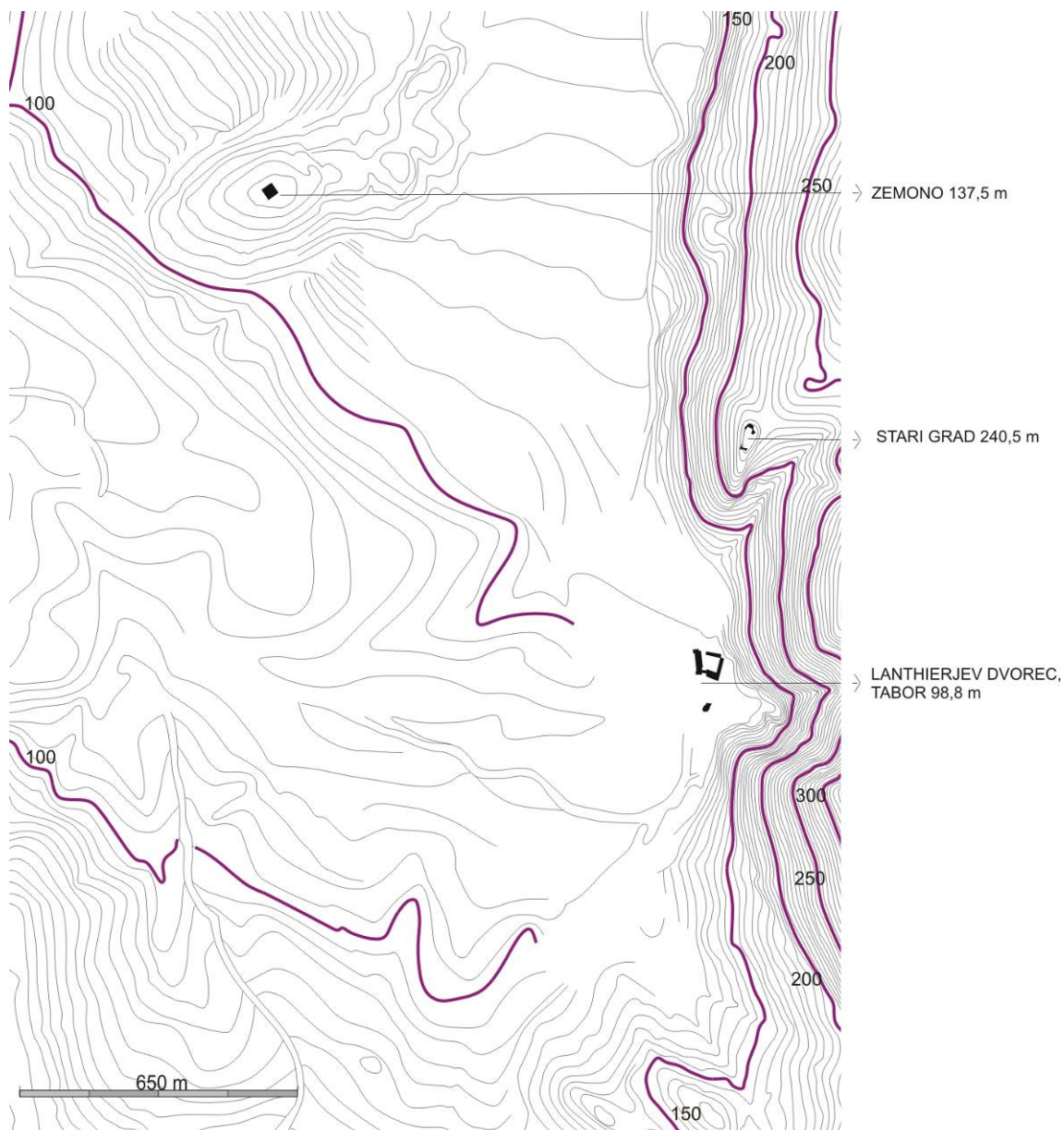
Sliki 64 in 65: Zgoraj: prikaz morfologije terena z obravnavanimi objekti. Dobro so vidne krajinske strukture, ki tvorijo prostor: dolina Vipave z osamelcem, kjer je Zemono, ter Nanos na vzhodu z naseljem, ki se je razvilo tik ob vznožju planote. Spodaj: značilni prerez območja z objekti. (DOF ..., 2008; DMR ..., 2009)

Naselje se nahaja med ravnico Vipavske doline in strmim pobočjem planote Nanos. Strmo skalno pobočje na vzhodu je nekdaj Vipavo varovalo pred nenadnimi vdori. Teren se proti vzhodu strmo dviga. Razlika med lego naselja na 98 metrih nadmorske višine in lego Starega gradu, ki je od vznožja naselja Vipava oddaljen približnih 250 metrov, je kar 142 metrov. V vozlišču, kjer se na 98,8 metrih nadmorske višine združujeta obe krajinski območji ravninski in strmi predel, izvira reka Vipava. Ta je bila pomemben pogoj za življenje in s tem naselitev prostora. Reka je imela tudi pomembno obrambno funkcijo. Ravninsko zaledje pa je kraju nudilo obilo rodovitne zemlje za obdelovanje.

5.1.2 Klimatske značilnosti

Vipavska dolina se odpira proti zahodu. Iz te smeri prodirajo močni vplivi sredozemskega podnebja, ki omogočajo rast tipičnih sredozemskih vrst, kot so fige, kakiji, lovor, oleander. Vegetacijska doba je v dolini dva meseca daljša kot v osrednji Sloveniji. Planota Nanos je pod vplivom celinskega podnebja. Vipava tako dobiva razmeroma dovolj padavin, vendar so te čez leto neenakomerno razporejene. Zato se mora Vipavska dolina spopadati tako s poplavamami, ki so posledica močnih nalivov, in s poletnimi sušami, ki so posledica dolgotrajnega pomanjkanja padavin.

Vipavska dolina je znana po vipavski burji, ki z gorskih vrhov piha v dolino do sto devetdeset kilometrov na uro in s tem pomembno kroji življenje tamkajšnjih prebivalcev. (Kolenc, 2002)

Slika 66: Izoblikovanost terena, prikazana s plastnicami in nadmorskimi višinami, izražene v metrih (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

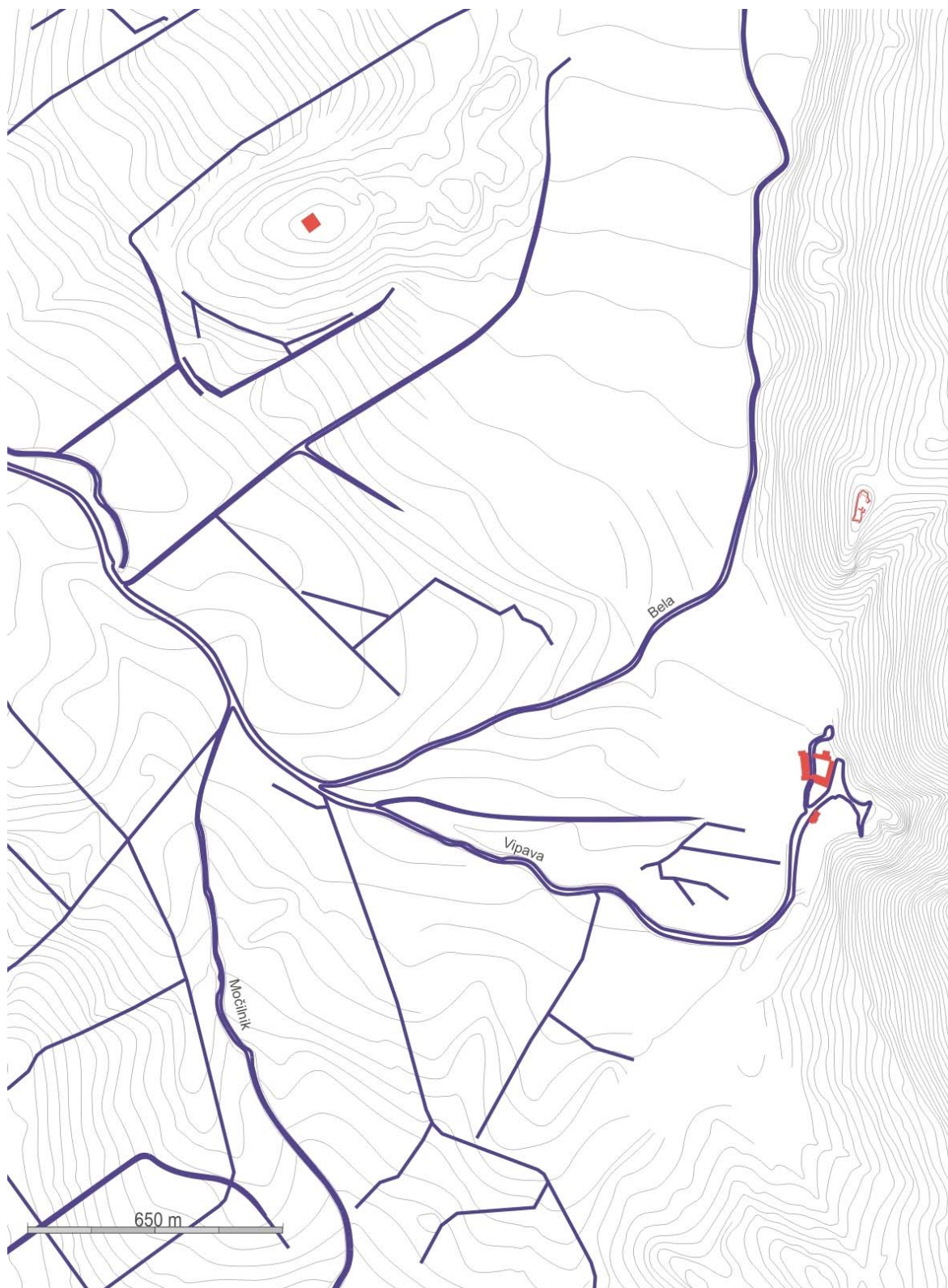
5.1.3 Hidrološke značilnosti

Reka Vipava izvira izpod zahodnega pobočja Nanosa na stiku flišnih tal in krednih apnencev, ki gradijo Nanos in se po štiriinštiridesetih kilometrih toka po Vipavski dolini v Italiji izliva v Sočo. Reka teče med hišami in pod številnimi mostovi, zato nekateri ljudje imenujejo Vipavo slovenske Benetke.

Izviri reke Vipave dajejo naselju izrazito razpoznavnost in historično dimenzijo, zaradi katere je Vipava slovela kot karakteristično naselje z naselbinskim središčem na dveh otokih. Ob izvirih sta vidna dva otoka, ki sta bila domnevno prisotna že v rimskem obdobju in sta obdana z vodnimi tokovi Vipave. Pri čiščenju vipavskih izvirov so bili po ustnem izročilu v strugi najdeni rimski predmeti.

Rudi Rustja (1986) v svojem delu reko Vipavo označi kot svojevrstno reko, ki izvira iz več izvirov. Njihovo število je odvisno od padavin v njenem kraškem zaledju. Temperatura vode ob izvirih je nizka in stalna in med letom niha le nekaj stopinj. To dokazuje, da priteče veliko vode iz ledenih jam v osrčju Nanosa. Najmočnejše izvira Vipava Pod skalco tik za Lanthierijevem dvorcem v središču naselja. Ob njem je umetno izdolben vhod v podzemno jamo z jezerom. V enem od izvirov Vipave so našli tudi človeško ribico, kar kaže na veliko razvejanost podzemnih rovov, po katerih se pretakajo vode. Tik pod izviri, ko se rokavi že zlijejo v eno reko, je v deževnih obdobjih pretok vode dokaj velik. Vipava se napaja iz hidrografskega zaledja na pobočju Nanosa in Hrušice. Manj vode priteče iz ponikalnic v Postojnski kotlini pri Predjami. Veliko več vode se steka v Vipavo nekoliko nižje, kjer se ji priključi najprej Močilnik, ki izvira na začetku Vipavske doline. Gladina Vipave zaradi kraških pritokov močno niha. Reka je pred urejanji, ki so se odvijala v drugi polovici sedemdesetih let dvajsetega stoletja, večkrat poplavljala. Z gradbenimi posegi so njene meandre v zgornjem in srednjem toku izravnali in povečali njihovo pretočnost, zato se danes v njenem spodnjem toku pojavljajo poplave, ki jih prej ni bilo. Še pred melioracijami in regulacijami, ki so bile po podatku občine Vipava izvedene leta 1986 in so močno spremenile podobo doline, so vodotoki Vipave poplavljali travnike. Zato vsa naselja ležijo na obrobju gričevnatega sveta. Vodilno silo Vipave ter njenih pritokov so nekoč uporabljali za pogon mlinov in žag.

Slika 67: Hidrološka mreža z vrisom Lanthierijevih objektov. Reka Vipava s svojimi izviri ter dvorcem tik ob njih daje kraju velik turistični potencial (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

5.1.4 Značilnosti krajinskega vzorca in vegetacijske značilnosti

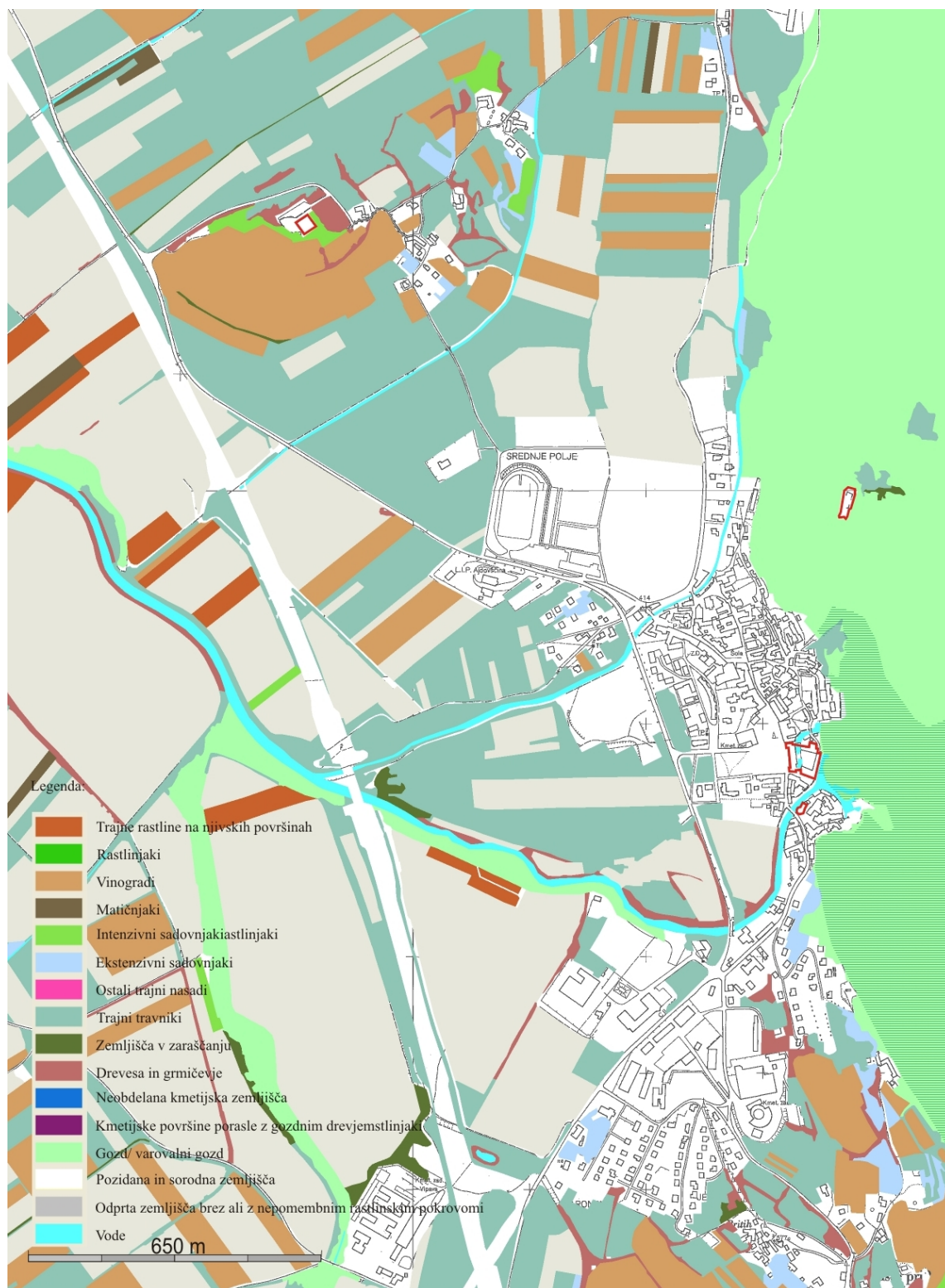
Morfološke značilnosti krajinske zgradbe regije so povzete po Regionalni razdelitvi krajinskih tipov v Sloveniji (RS, MOP – UPP in BF Univerze v Ljubljani, 1998).

Vipava leži v območju primorskih krajin. Značilnost primorskih krajin v notranjosti so ostri prehodi iz flišne ravnice v visoke kraške planote. Krajine pobočij oblikujejo značilne prehodne vzorce, od terasastih njiv in vinogradov v gozdna in skalna pobočja. Vinska trta je sajena po plastnicah, večinoma na zemeljskih terasah, ravnino pa zasedajo njive in nasadi sadnega drevja. Na mokrih ravninskih tleh so travniki.

Prvotno rastje tega območja je močno spremenjeno zaradi goste poseljenosti in intenzivne obdelave zemljišč. Naravno rastje je ohranjeno le še v odmaknjenih, obrobni delih te doline. Iglasti gozd pokriva velik del planote Nanosa. Prevladuje varovalni gozd, ki obsega v glavnem najbolj strma pobočja. Prepletanje sredozemskih in celinskih vplivov se odraža tudi v pestrosti rastlinskih vrst. Med njimi najdemo precej endemitov (sredozemski zimzeleni hrast ali črnika - *Quercus ilex*). Tu uspevajo srednjeevropska, mediteranska, ilirska in alpska flora (arnika - *Arnica montana*, kranjski jeglič - *Primula carolica*, primorska košenica - *Genista holopetala*, volnatodlakava smiljka - *Cerastium decaluanus* in druge rastline).

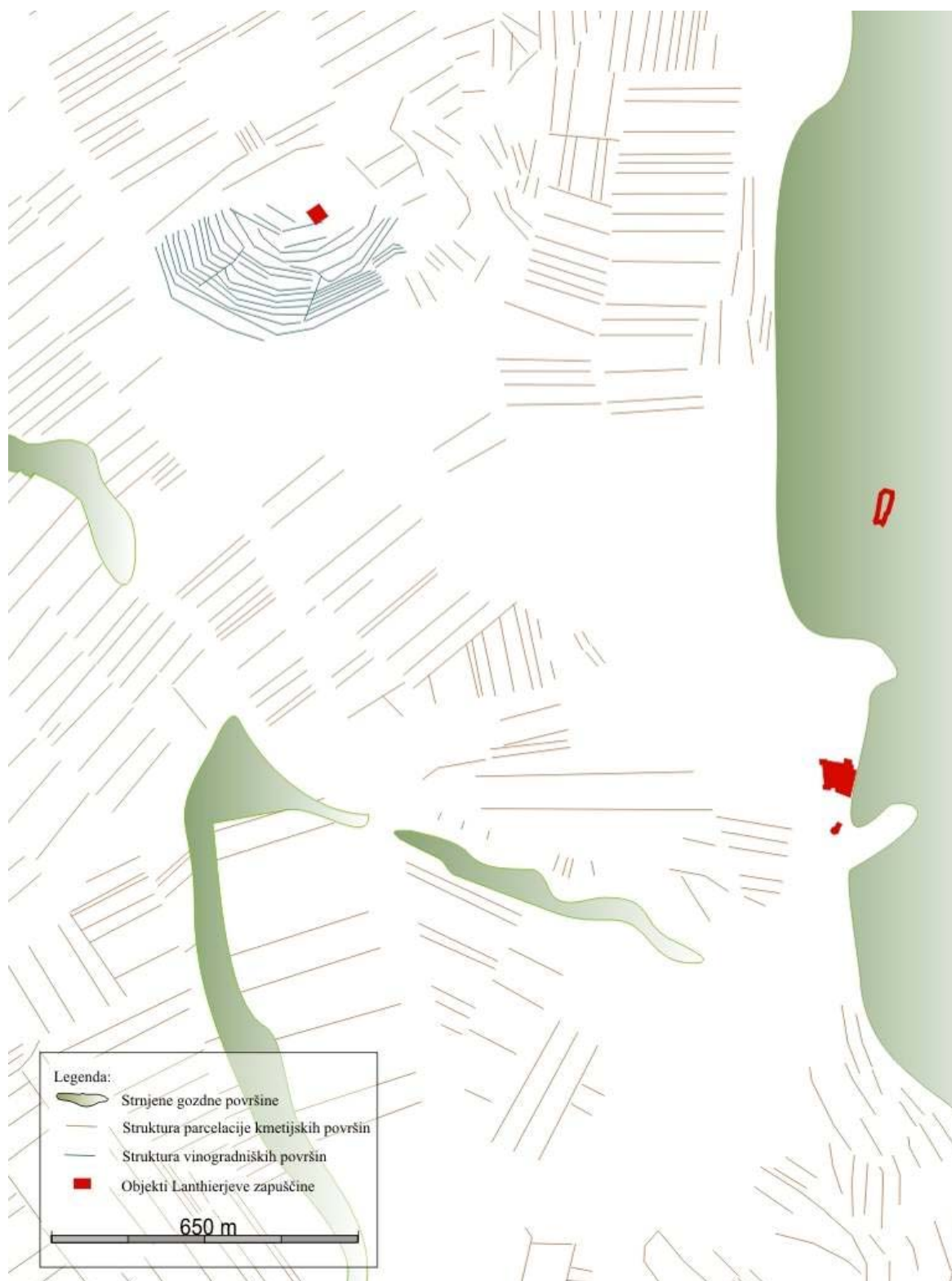
V Vipavski dolini je doma kmetijstvo. V nižini so podnebni pogoji primerni za pridelavo sadja in zelenjave. Na višjih predelih, na gričevju, kjer je veliko sonca, pa se razprostirajo vinogradi. Vipavci so že v Valvazorjevih časih oskrbovali večja mesta, med njimi tudi Dunaj, z vinom in zgodnjim sadjem, kot so češnje, breskve in marelice.

Svojevrsne spremembe rabe tal je Vipava doživela z melioracijami. To so posegi za izboljšanje kmetijskih zemljišč. Vključujejo mehanske in biološke ukrepe, ki izboljšujejo strukturo prsti in omogočajo pridobivanje novih rodovitnih zemljišč. Z melioracijami so ustvarili možnosti za uporabo sodobne tehnologije in s tem bolj kakovostno obdelavo zemljišč, kar omogoča večjo produktivnost kmetijske pridelave. V Vipavski dolini so pred melioracijami parcele ločevale živa meja, drevesne in grmovne vrste. Po melioracijah členijo nove parcele in zemljiške kose izravnani in kanalizirani vodotoki ter globoki, ravni melioracijski jarki, dovozne ceste ter poljske poti. Negativne posledice pregrobih, naravnim razmeram neprilagojenih posegov so terjale sanacijo. V zadnjem času zasajajo drevje ob zemljiščih, ki so še posebej izpostavljeni burji.

Slika 68: Dejanska raba zemljišč iz katastra kmetijskih zemljišč (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008; Dejanska ..., 2009)

Slika 69: Prikaz vzorca v krajini, ki ga narekuje raba prostora (ZK ..., 2008; Kataster ..., 2008)

5.2 ANTROPOGENE ZNAČILNOSTI

Antropogene značilnosti so pokazatelj ustvarjenega okolja. Končne analize nam nudijo podatke, na katere smo pozorni pri načrtovanju novih objektov in predstavljajo tisti sklop značilnosti, na katere je človek s svojim delovanjem vplival in preoblikoval podobo naravne krajine ter iz nje ustvaril kulturno krajino.

5.2.1 Značilnosti poselitvenega vzorca

Zgradba in oblika naselja sta rezultat večstoletnega razvoja, ki so ga oblikovali in določali bolj ali manj podobni, nespremenjeni dejavniki kot so kmetijstvo, socialni odnosi in tradicija. Bistveno so se spremenili šele s širjenjem urbanizacije in industrializacije. Ob tem sta se na podeželju pričela uveljavljati kultura mest in industrijska miselnost. Posledice vsega tega se odražajo v podobi naselja.

Današnje vipavsko naselbinsko tkivo sega v srednji vek. Odločitve o naselitvenih prostorih v zgodovini so bile vezane na dominantne lege, na možnost obrambe ter na izvir vode kot predpogoja za življenje. Od tu naprej lahko razvoj naselja razdelimo na več faz, ki so povzete po opisu dela Marka Pogačnika (1981).

1. faza razvoja:

Prvotno naselje se je začelo razvijati ob izviri Vipave, pod strmim pobočjem Nanosa. Marko Pogačnik (1981) navaja, da je imelo območje pozidave geometrijsko strukturo. Z vodo je bilo obdano s štirih strani.

2. faza razvoja:

Od tod se je razvoj nadaljeval vzdolž pobočja, kjer je pod grajskim hribom po starosti naslednja plast naselbinskega tkiva. Razvoj v smeri višjeležečih predelov pobočja Grajskega hriba je narekovala potreba po obrambi in varnosti.

3. faza razvoja:

Ker konfiguracija terena ni dopuščala širjenja naselja v pobočje, se je to začelo širiti proti ravnici, proti cerkvi sv. Štefana. Cerkev obkroža strnjena srednjeveška pozidava.

4. faza razvoja:

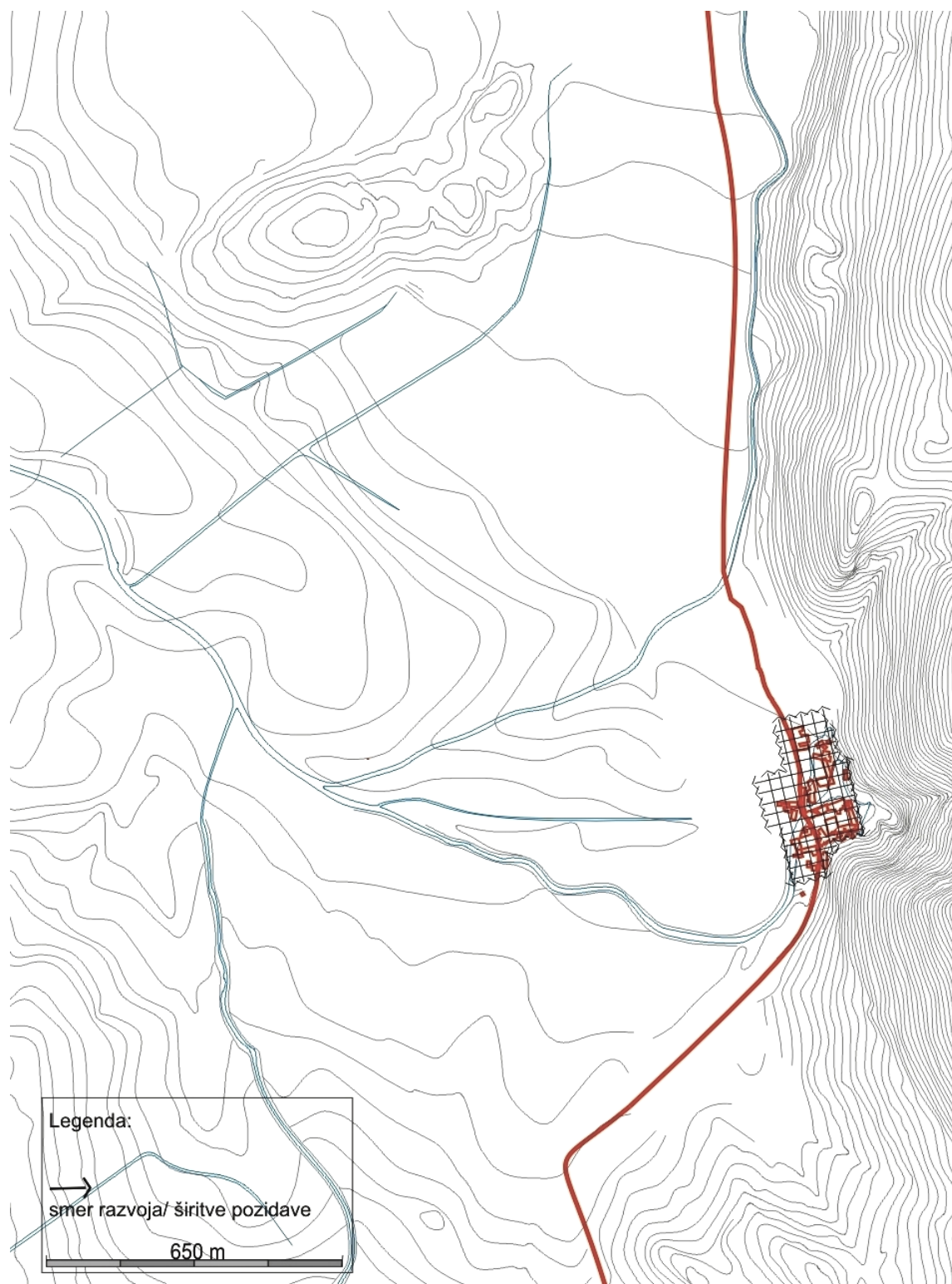
Pozidava se je širila vzdolž ceste skozi Vipavo. Ko je bila pred drugo svetovno vojno zgrajena cesta iz Gorice proti Ljubljani, se je začelo naselje širiti vzdolž nove vpadnice. Pojavila se je visoka blokovna gradnja. Individualna, nižja gradnja se je širila proti jugozahodu in severu ter severozahodu. Izrazila se je težnja po širitvi naselja prek magistralne ceste na jugu. Na tem območju sta bila zgrajena industrijska cona ter gasilski dom.

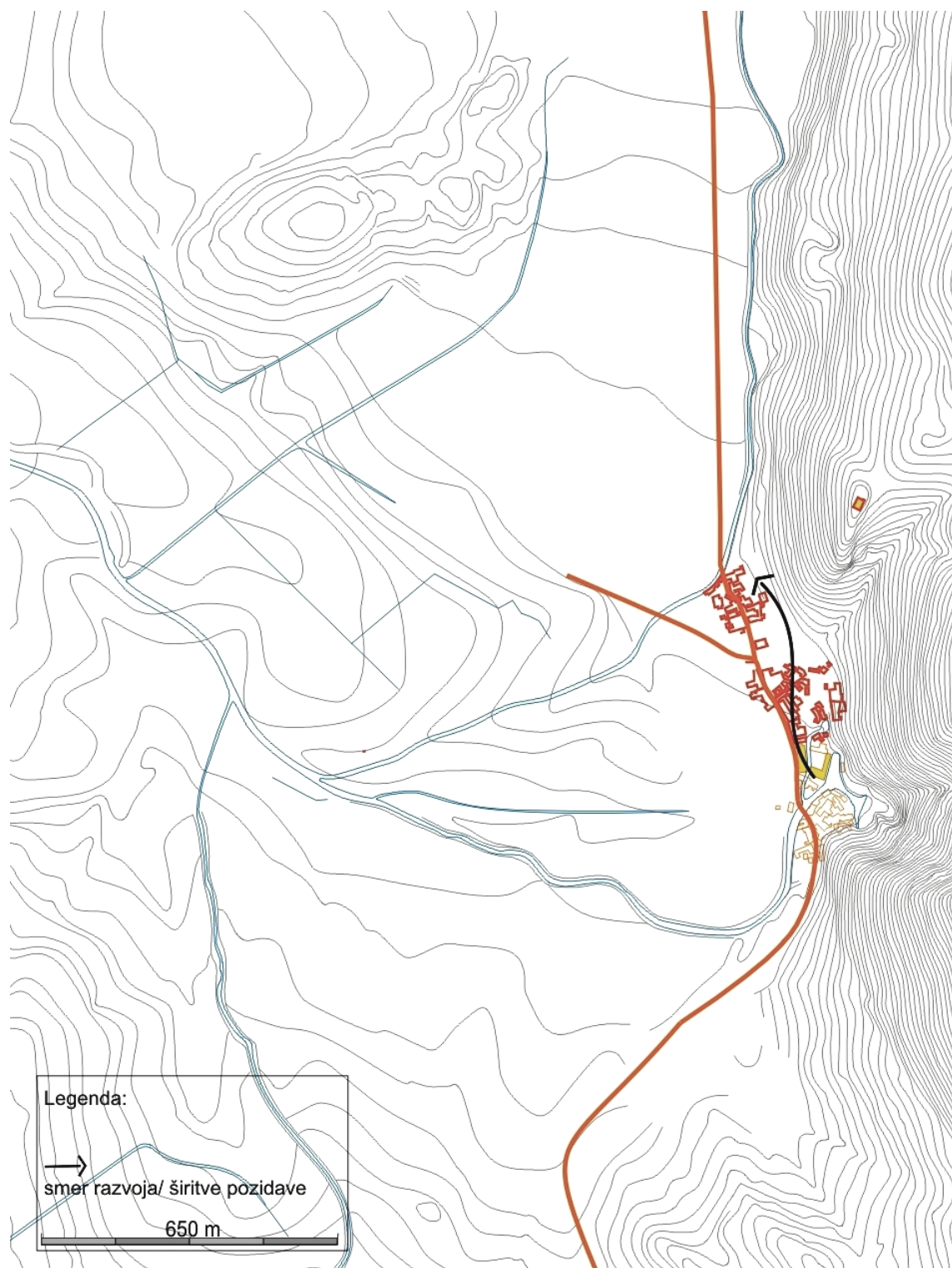
5. faza razvoja:

Po zgraditvi hitre ceste iz Nove Gorice proti Ljubljani, kjer je na južni strani izvoz v Vipavo, se je dostopnost kraja močno povečala. Tako je imela industrija dobre možnosti za razvoj, obenem pa se je povečala tudi privlačnost za poselitev. Individualna gradnja se danes še vedno širi na jugu naselja, kjer naklon ni prestrm za gradnjo. Še vedno je izražena težnja po širitvi naselja prek magistralne ceste, na severu pa vzdolž pobočja proti naselju Vrhpolje.

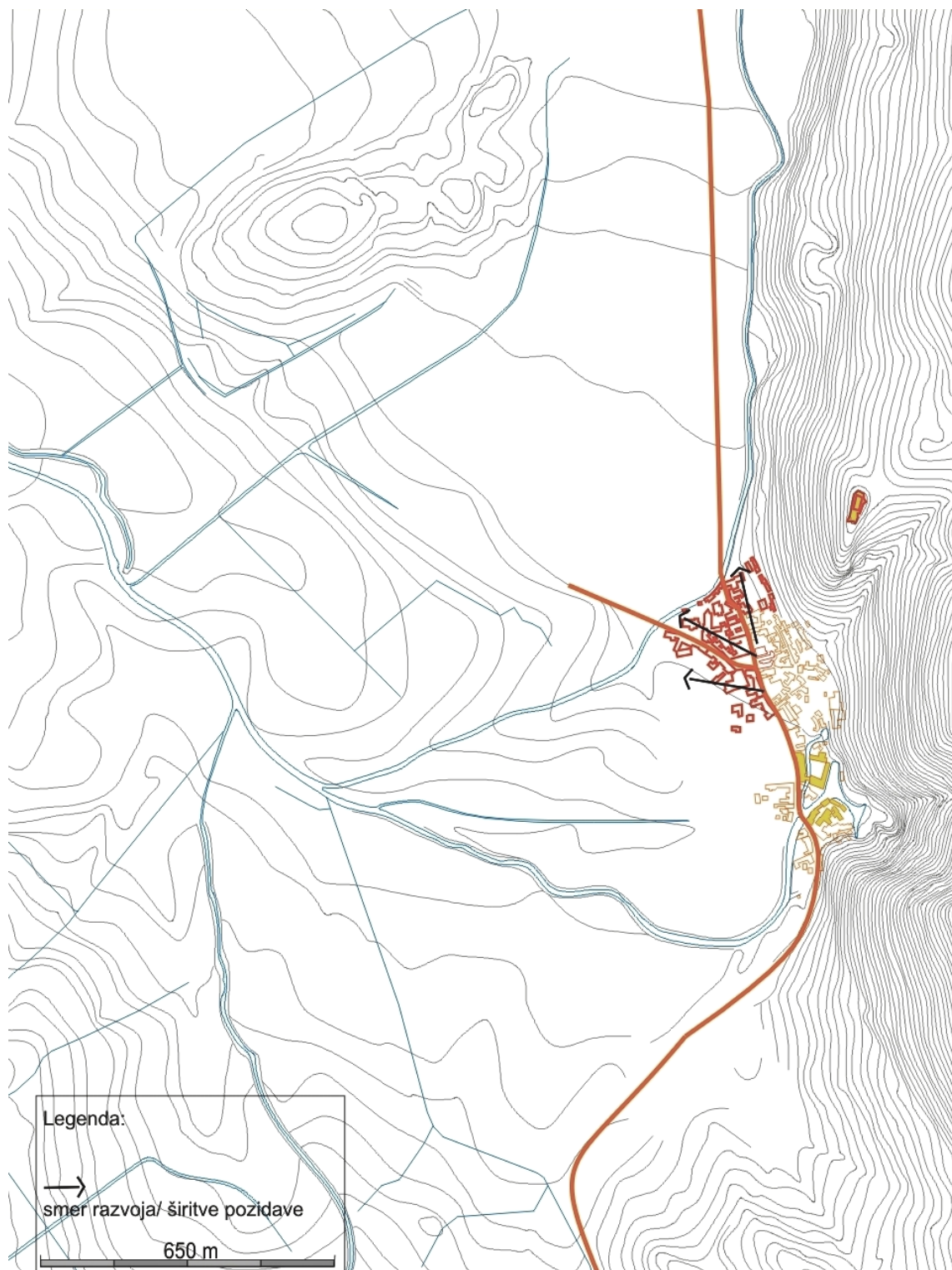
Če povzamemo Milka Kosa (1933) je razvoj naselja sledil družbenim značilnostim. Potem, ko je nevarnost pred napadi minila, so se v renesansi preseljevali iz utrjenih višin v dolinska področja, utrdbe, kot je Stari grad, pa so prepuščali propadanju. Po vsej verjetnosti je bil razlog za to tudi težka dostopnost do takšnih objektov. Vendar je bil to le začetek propada Lanthierijeve zapuščine kot simbolne celote. Bolj kot se je naselje skozi stoletja razvijalo, več je bilo konfliktov v prostoru z vidika Lanthierijevih objektov. Razlog za to je predvsem lega naselja med kmetijsko ravnico in strmim pobočjem. Ravno ta lega je onemogočala v 18. stoletju, da bi Lanthieriji pri obnovi dvorca v središču Vipave uredili in vzpostavili takrat reprezentativno baročno os. Lega dvorca ob pobočju je onemogočala zastavitev širokopotezne osi, zato se v notranjem dvorišču zalomi in za dvorcem hitro konča ob izviru reke Vipave. Z razvojem cestnega omrežja se je poselitev v Vipavi širila. Poselitev se je ves čas bolj ali manj izogibala kmetijskih zemljišč in se je gostila na robu strmega pobočja. Z obvozno cesto proti Ajdovščini pa se je kmalu razširila tudi na ravnico, sama Vipava pa je dobila vedno bolj industrijski značaj. Ker je prišlo do gradnje obvozne ceste zelo pozno, v 40. letih prejšnjega stoletja, ni presenetljivo, da je ostala nekdanja baročna os nepozidana. V tem času so družbene spremembe močno vplivale na sedanji videz dvorca. Zid, ki je obdajal park, so podrli in tako se je vzpostavila nova veduta na celotno naselje. Odstranjena so bila tudi gospodarska poslopja na severni stani, ki so pripadala graščini. Gradile so se nove stavbe, stare pa so prezidavali. Takšno usodo ima tudi Tabor. Po drugi svetovi vojni se je stanje Lanthierijevega parka slabšalo. Ureditev glavnega mestnega trga je postavila nekdanji baročni park v ozadje, na skrajnem zahodnem robu nekdanjega parka pa so zgradili bencinsko črpalko. Kasneje so črpalko premestili, vendar so dovozne ceste do nekdanje črpalke pred parkom ostale. Tudi izgradnja Škofijske gimnazije ni sledila nekdanji baročni osi, kar ni presenetljivo, saj je v prostoru nič več ne zasledimo. Tako se je gradnja orientirala na os ceste z drevoredom. Drugačno usodo ima objekt Zemono. Zaradi oddaljenosti od vedno bolj razvitega naselja širitev pozidave nanj ni vplivala. Obdržal je svojo izpostavljeno lego na griču in tudi izgradnja avtoceste proti Gorici se je umaknila njegovemu vplivnemu območju, obenem pa je odprla pogled nanj, kar je pozitivno za razpoznavnost kraja in objekta predvsem v turističnem smislu.

Slika 70: Grafični prikaz 1. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)

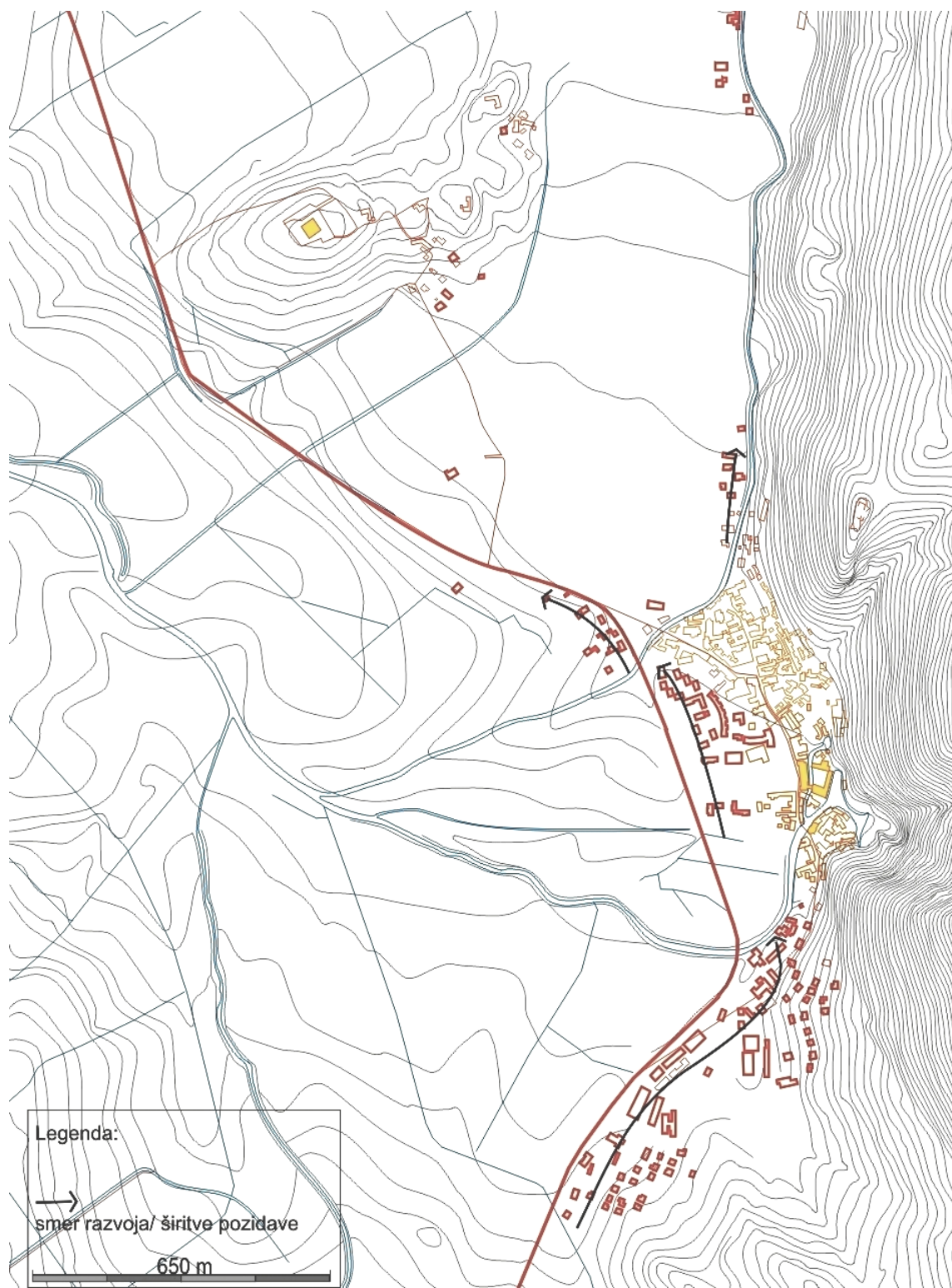

Slika 71: Grafični prikaz 2. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)

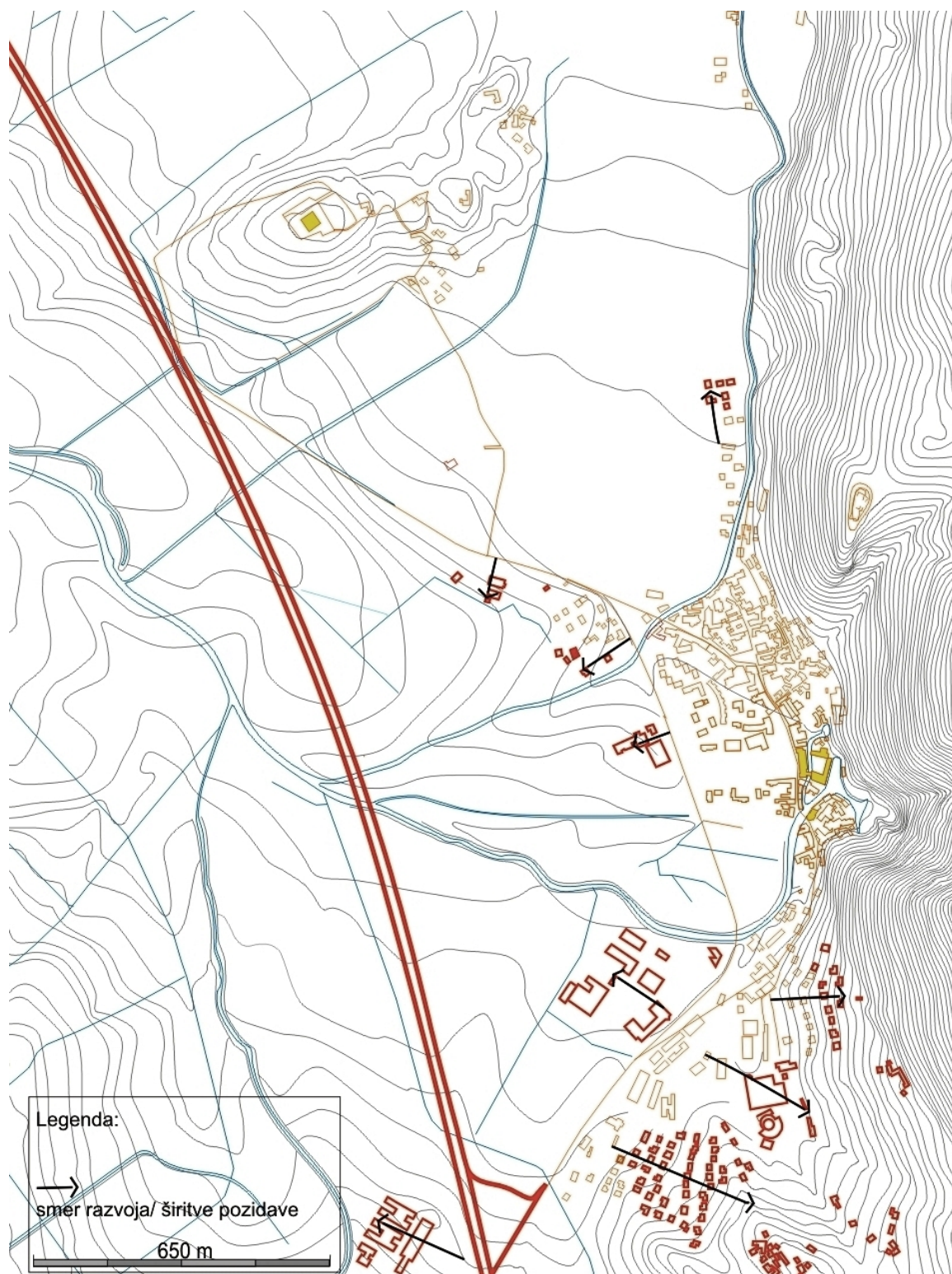
Slika 72: Grafični prikaz 3. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)

Slika 73: Grafični prikaz 4. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)

Slika 74: Grafični prikaz 5. faze razvoja Vipave (TTN 5 ..., 1994)

5.2.2 Značilnosti prometnega omrežja

Ceste so markatni nosilci identitete človekovega bivalnega prostora od prvih časov poselitve do današnjih dni. Značilna identiteta je posebej odvisna od geomorfološke sestave cestnih področij, od funkcij, razdalj, verskih in kulturnih imperativov in civilizacijskega nivoja. Ceste so element oblikovanja in povezovanja pokrajin, mest in naselij (Likovič, 1972).

Prometna analiza je bila opravljena na terenu ter nato obdelana kabinetno na podlagi obstoječih baz cestnih podatkov.

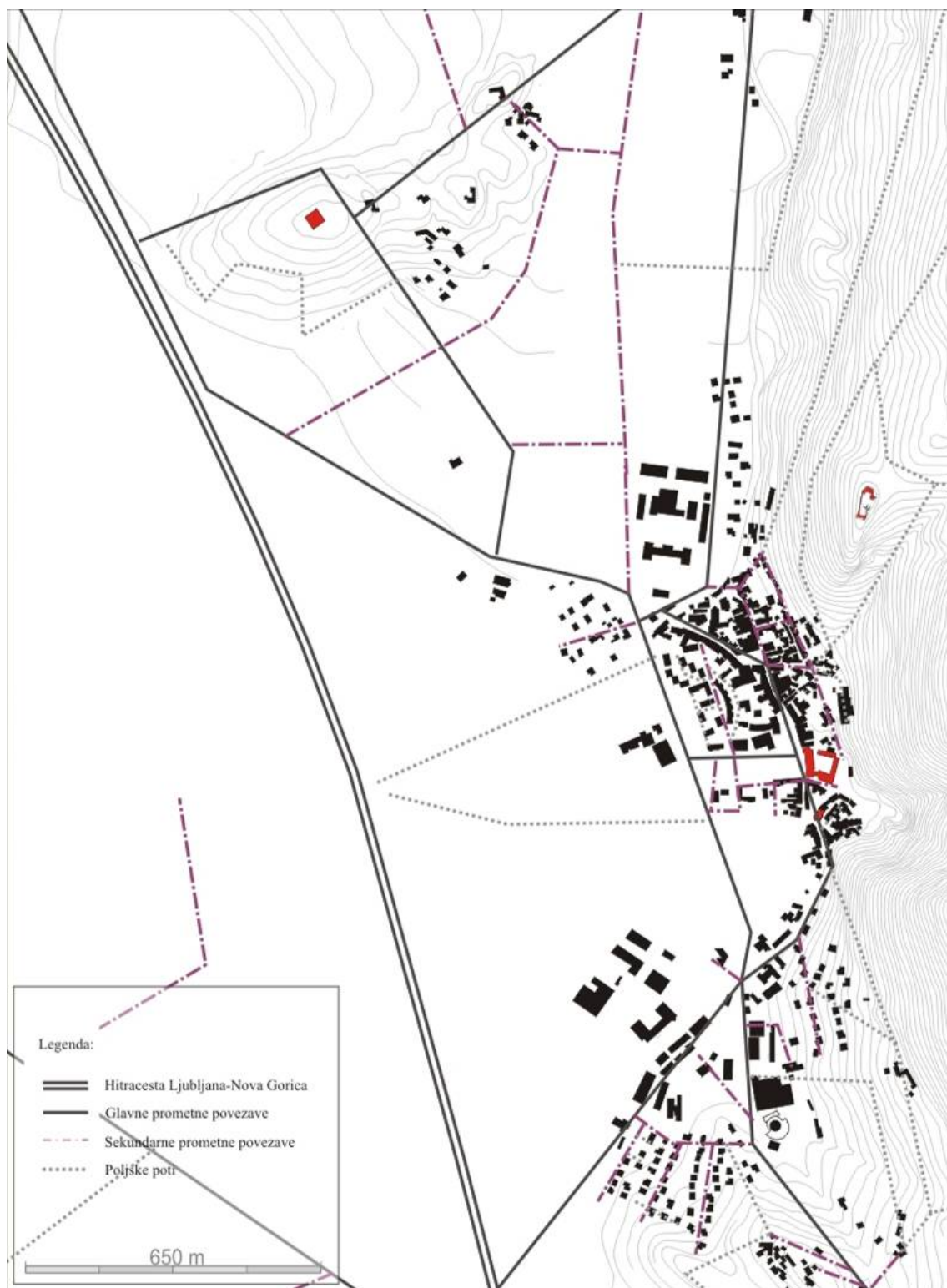
Zgodovinarji domnevajo, da je bila Vipavska dolina naseljena že v času pred našim štetjem, morda celo v mlajši kameni dobi. Zagotovo pa je velik razcvet doživela v času rimskega imperija, o čemer priča vrsta najdišč. Za časa rimskega imperija je bila zgrajena cesta do Ogleja (Aquileia), ki je povezovala Tržič, Brestovico, Gorjansko, Komen, Štanjel, Manče, Vipavo, Razdrto in Senožeče. Po tej cesti so prodirale rimske legije daleč na sever in vzhod (Likovič, 1972).

V devetnajstem stoletju so bile značilne tako imenovane drevoredne ceste. Po podatkih Franciscejskega katastra je bil osrednji vipavski grad povezan z drevoredno cesto z gradom v Ložah in gradom v Slapu. Danes te prostorske povezave ni mogoče več razbrati zaradi mnogih posegov v vipavski prostor, od katerih je največ škode naredila zadnja melioracija ter izgradnja hitre ceste.

Glavno prometno povezavo je v preteklosti tvorila cesta znotraj gosto pozidane strukture, ob kateri se nizajo trgi. Ko je bila pred drugo svetovno vojno zgrajena cesta iz Gorice proti Ljubljani, se je začelo naselje širiti vzdolž nove vpadnice. Na 800 m dolgem odseku ceste skozi Vipavo so leta 1936 zasadili dvostranski lipov drevored, ki je prostorska ločnica med historičnim jedrom in odprtim prostorom. Drevesa so še vedno vitalna ter lepo raščena.

Po zgraditvi hitre ceste Nova Gorica - Ljubljana, kjer je na južni strani izvoz v Vipavo, se je dostopnost kraja močno povečala. To je imelo velik vpliv na razvoj industrije, obenem se je zmanjšal tranzitni promet skozi naselje. Posledica izgradnje hitre ceste je preusmeritev glavnih turističnih tokov, saj se uporabnik zaradi hitrosti ne zaveda lepote kraja, mimo katerih se pelje.

Zaradi strnjene povezave znotraj naselja in ozkih ulic se Vipava srečuje s pomanjkanjem prostora za mirujoči promet. Ta problem rešuje s parkirnimi površinami ob Lanthierijevem dvorcu in Glavnem trgu. Zaradi parkirišč je tako baročna os še manj opazna. Druga manjša površina, namenjena mirujočemu prometu je na Ruštovem trgu ob nekdanji šoli.

Slika 75: Prikaz prometnih povezav (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

5.2.3 Zelene površine v naselju

Zelene površine imajo vlogo narave v mestu, v njihov sklop pa so zajeti vsi tipi odprtega prostora, kjer so prisotne vegetacijske prvine. Mestne zelene površine tvorijo vse zelene površine v območju naselja ter njegovem vplivnem območju in so načeloma sestavljene iz javnih, poljavnih in zasebnih površin. Javne površine so neovirano dostopne, take, kjer sta pristop in raba nadzirana in delno omejena, spadajo med poljavne. Javnost se tako izkazuje predvsem z načinom rabe in dostopnostjo in ne z lastnino (Simoneti, 1997).

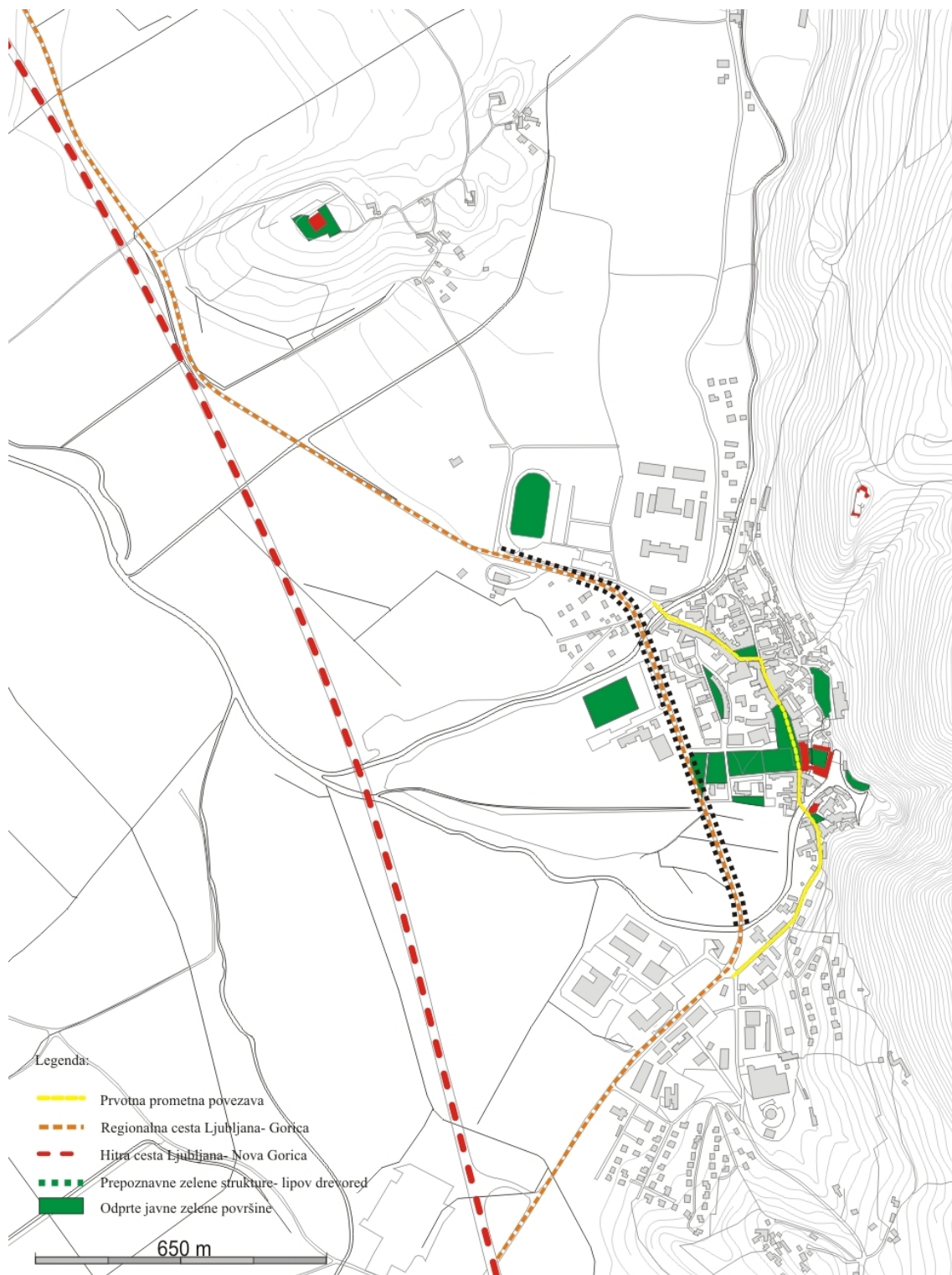
Naravne poteze so ustaljene v zgodovinskem razvoju in pomenijo velik potencial za vzpostavitev zelenega sistema, prav tako pa omogočajo neposredni stik mestnega zelenja z gozdnim in kmetijskim zaledjem (Kučan, 2000).

Vipava je manjše naselje, obdano s sklenjenimi kmetijskimi površinami in gozdom, zato ni presenetljivo, da je v samem naselju le malo javnih zelenih površin. Jedro naselja je poleg tega strnjeno s pozidavo, zato tudi ni bilo dovolj prostora za vzpostavitev zelenih površin. Poleg Lanthierijevega parka spadajo med zelene površine v naselju še Ruštov trg pred staro šolo s svojo bujno visokodebelno vegetacijo ter površine otroških igrišč pred večstanovanjskimi stavbami. Glavni naravni potezi v naselju tvorita reka s svojo obrečno vegetacijo in drevored, ki je eden izmed značilnih elementov in členi prostor naselja. Proti jugu in severu od središča Vipave, kjer je novejša pozidava, je tudi več zelenih površin, ki so pretežno zasebnega značaja ali pa tvorijo zeleno cenzuro pred industrijskimi kompleksi. Poljavni značaj imajo zelene površine pred osnovno šolo in gimnazijo, športne površine zahodno od vojašnice ter park, ki obkroža Zemono in je v uporabi restavracije.

Zaradi skromnega števila odprtih zelenih površin v Vipavi je toliko bolj pomembno, da se Lanthierijev park ohrani in uredi v prijeten in obenem pričevalen javni prostor, kamor bodo zahajali ljudje in bo zadovoljil različne potrebe vseh uporabnikov.

Slika 76: Skica glavnih zelenih površin v strnjenem delu naselja: od leve proti desni si sledijo odprte površine ob dijaškem domu in ob blokovni gradnji, sledi park pred dvorcem in otroško igrišče za večstanovanjskem objektom ob glavni cesti z drevoredom

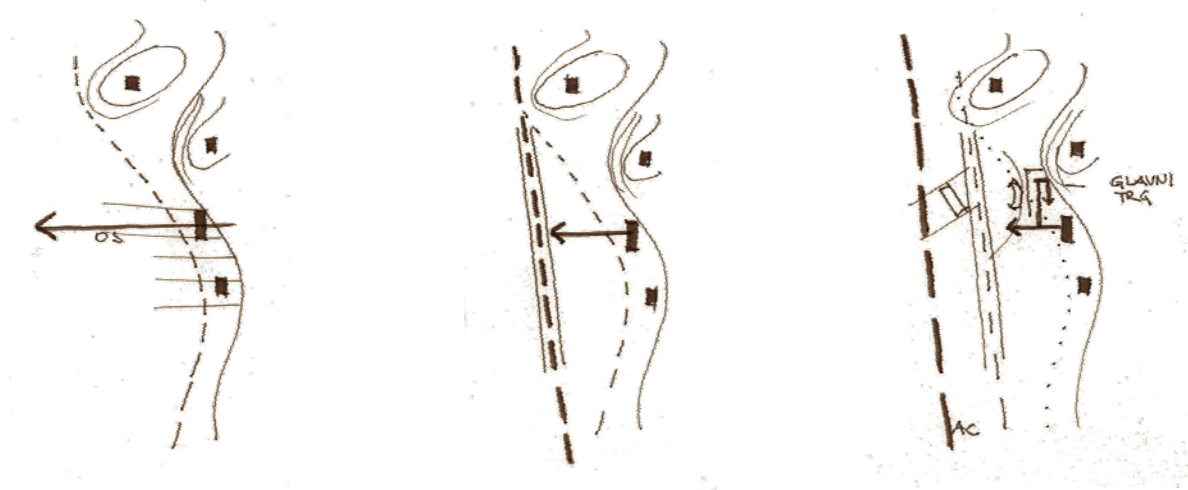
Slika 77: Prikaz javnih zelenih površin v naselju ter glavnih prometnic (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

5.3 MORFOLOŠKA ANALIZA

Fizično zgradbo mesta sestavljajo različna tkiva, ki se med seboj prepletajo. Mestno tkivo tvorijo zgradbe in prostor med njimi. Med seboj se torej posamezna tkiva razlikujejo po tem, kakšno je razmerje med grajenim in odprtim prostorom. Pri morfološki obravnavi naselja nas zanima sestavljenost in urejenost različnih tkiv oziroma lastnosti elementov in njihova kompozicija. Z morfološko analizo tudi vrednotimo kvaliteto grajenih oblik, ki je rezultat načina izoblikovanosti v tkivo povezanih stavb.

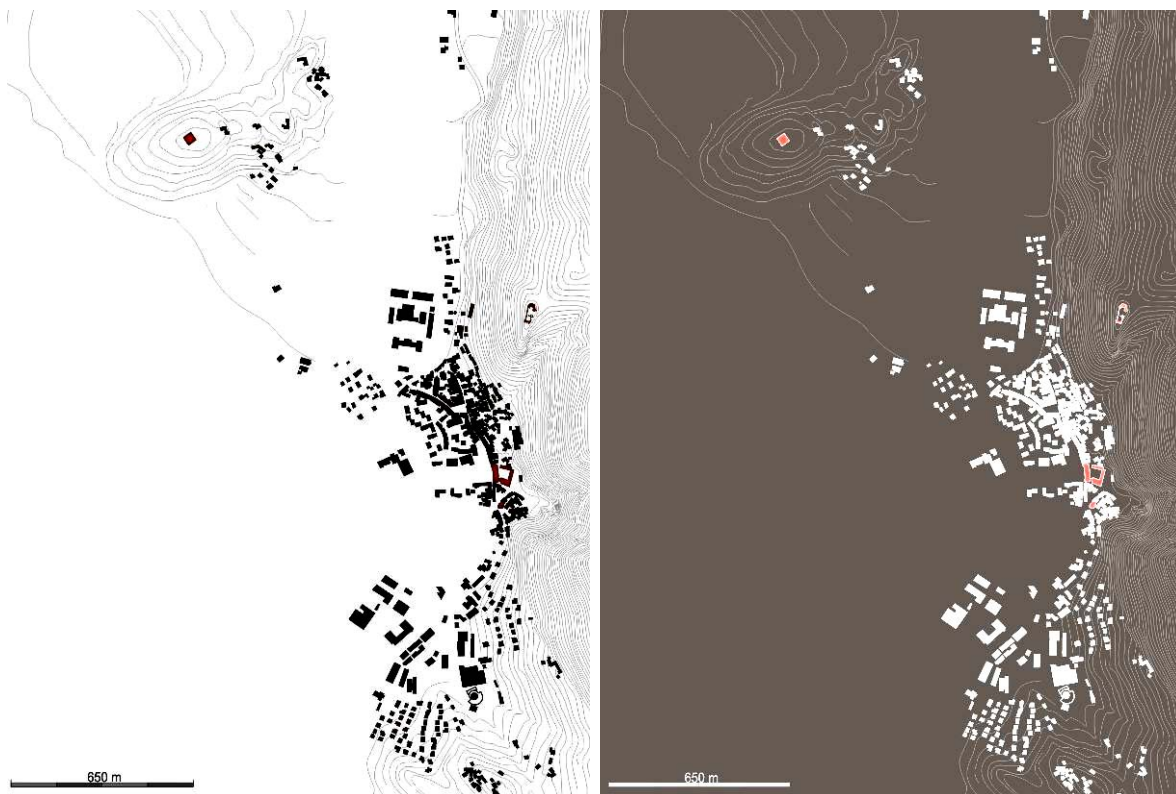
Morfološka zgradba naselja, sestavljena iz različnih tkiv, je rezultat spreminjanja fizičnih oblik skozi čas. Prepoznavamo jo po značilnosti posameznih delov in po načinu, kako so ti deli sestavljeni v celoto. Vsak nov poseg v naselje celoto na novo ovrednoti, jo dopolni, utrdi ali spremeni. Tako so slabe urbanistične odločitve, ki so bile izvedene v preteklosti, vidne iz morfološke analize. Posegi v obstoječo mestno obliko so odvisni od tega, kako je neko tkivo izoblikovano in kako močno je utrjeno. Glede na različno izoblikovanost in zgradbo posameznih tkiv le-te z novimi posegi praviloma dopolnimo, izboljšamo in v izjemnih primerih zamenjamo z novimi. Za presojanje o tem, na kakšen način se odzivati na obstoječe stanje in v kakšni meri odmeriti razmerja med spremembo in varovanjem pri urejanju strnjene naselja, uporabljamo izsledke te analize.

Slike 78, 79 in 80: Prikaz glavnih morfoloških sprememb v Vipavi. Skica levo - baročna os v prostoru. Sredina: prekinitev baročne osi zaradi izgradnje glavne ceste z drevoredom. Desno: sedanje stanje: ostanku baročne osi konkurira Glavni trg, prekinitev baročne osi z cesto, izgradnja Škofijske gimnazije in hitre ceste

Morfologija prostora določa obliko prostora in s tem vpliva na potenciale in omejitve prostorskega razvoja (Balantič, 2007). Struktura krajine je sestavljena iz dveh neločljivo prepletenih celovitosti v razmerju pozitiv - negativ. Pozitiv predstavlja grajeno prostorsko prvo krajine ali naselja, negativ pa je predstavljen kot ploskev oziroma nepozidan,

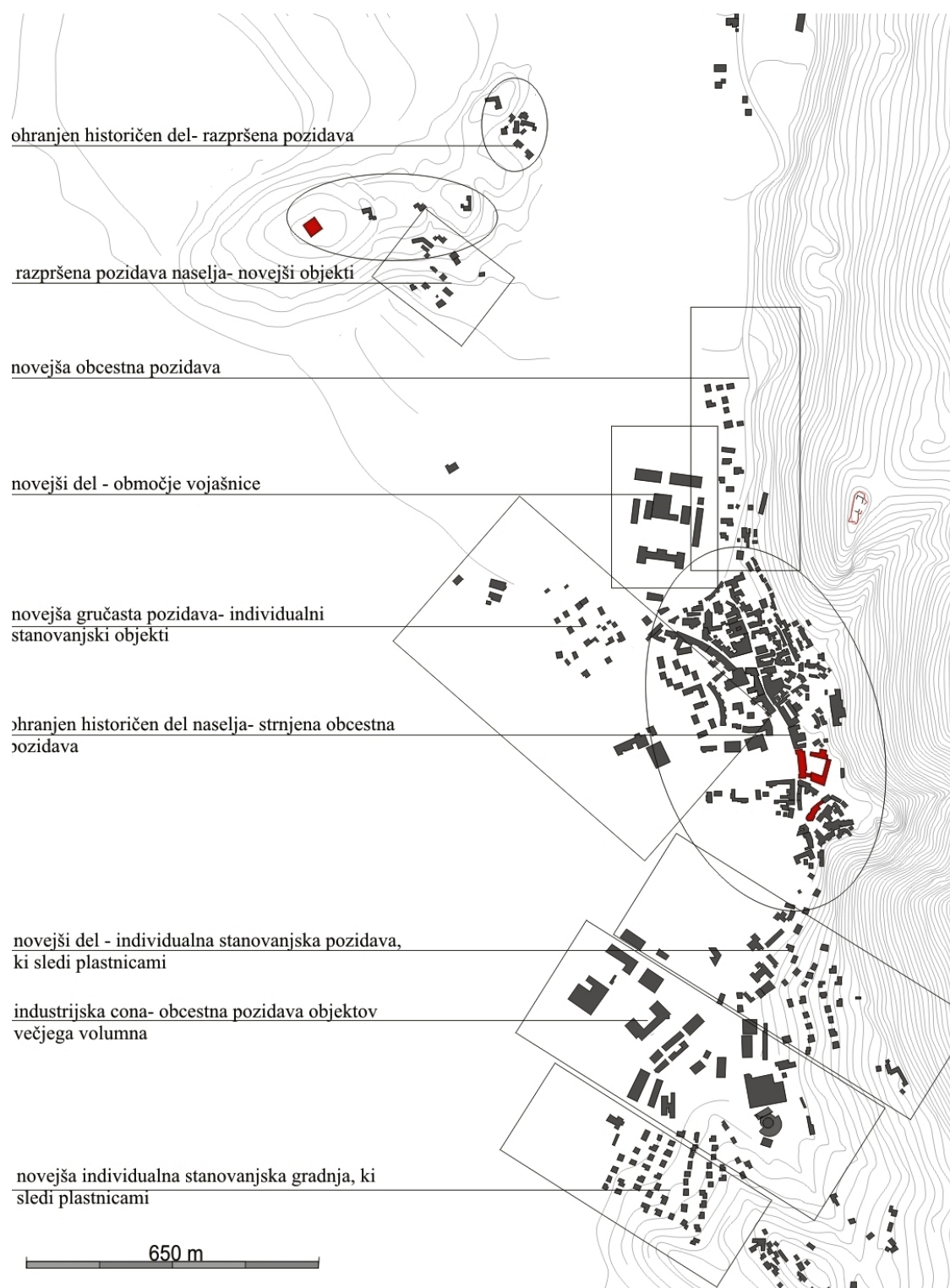
naravni del krajine. Tudi zelene površine lahko razumemo kot ploskovne prostorske prvine in so lahko naravnega ali ustvarjenega izvora.

Sliki 81 in 82: Morfologija prostora - pozitiv in negativ (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

5.3.1 Vzorec grajenega tkiva

Center naselja Vipava predstavlja strnjena obcestna pozidava stanovanjskih hiš. To je historičen del naselja, saj pozidava izvira iz petnajstega stoletja. Obdaja ga novejša pozidava v večini manjših individualnih prostostoječih stanovanjskih hiš, ki so glede na dani teren razvrščene po plastnicah, ob povezavah, na ravnini pa v gruči. Med temi na severu izstopajo objekti večjega volumna vojašnice, na jugu pa objekti industrijske cone, ki zaznamujejo tudi vstop v naselje.

Slika 83: Grafični prikaz morfologije pozidave (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

5.3.1 Tipološka analiza

Večji del starega jedra naselja se je izoblikoval na terenu med ravnino in vznožjem Nanosa. Najstarejše ohranjene stavbe izvirajo iz petnajstega stoletja. Med razvojem naselja so se izoblikovali različni tipi pozidave, značilne za primorsko-kraško arhitekturo po navedbah Petra Fistra (1993).

Izmed tipološko značilnih objektov prevladujeta dva tipa. Prvi je značilen za ravninske predele. Vsebuje stanovanjski in gospodarski del, ki sta med seboj ločena z dvoriščem. Ta služi kot zaščita pred burjo, za spravilo vozil, spravilo predelka in dostopu do vode. Drugi tip hiš je značilen za strme predele. Ima podobne značilnosti, le da ima objekt zahodni oziroma jugozahodni del osončen, nasprotna stran pa je z dvema etažama vkopana v zemljo. Vrt je nad objektom v višini strehe, vstop nanj pa je mimo objekta s stopnicami. Dovoz do hiše služi kot dvorišče. Hiše so razvrščene v nize in imajo gank na sončno stran.

Slika 84: Srednjeveška pozidava ob cerkvi sv. Štefana

Slika 85: Značilni gank na sončni strani

Slika 86: Ozka ulica s srednjeveško pozidavo

Tako imajo stare hiše v Vipavi v večini vsaj enega od značilnih arhitekturnih elementov: dostop v dvorišče je skozi vhod na ulični fasadi; hiše so oblikovane v obliki črke *U* ali *L*. Dvorišča in vrtovi so ločeni od sosednjih parcel z visokim zidom ali ograjo. Vhodni portali so kamniti in imajo pogosto vklesano letnico izdelave in ime naročnika. Večinoma imajo okna kamnite okvirje. Objekti imajo na dvoriščni strani pogosto gank. Dostopni so prek zunanjih stopnic in so obrnjeni na zavetrno stran.

Strehe so položne in krite z opečnato kritino - korci. Zaradi močne burje so obteženi s kamenjem. Burja je predstavljala osnovno klimatsko določnico primorske arhitekture. Njej sta se prilagajala morfološki vzorec in tipologija primorsko-kraških naselij.

5.4 POVZETEK STRUKTURNE ANALIZE V OBRAVNAVANEM PROSTORU

Kot model za razvrščanje in ocenjevanje strukturnih značilnosti prostora Vipave z Lanthierijevo zapuščine je uporabljena SWOT analiza. Swot analiza (*stranghts, weakness, opportunities, threats*) obsega priložnosti in težave, ki se pojavljajo (Wikipedija, 2009). Omogoča, da spoznamo prednosti in slabosti ter priložnosti in nevarnosti v določenem okolju. Takšna analiza se uporablja predvsem na področju ekonomije, vendar je zaradi svoje vsestranske uporabnosti vse bolj popularna tudi drugje. Presežek prednosti nad slabostmi predstavlja konkurenčnost. Ta nudi boljše in večje koristi kot konkurenti, ki so v tem primeri predvsem okoliška naselja. Dobro konkurenčno prednost je težko posnemati. Ta odpira možnost za večjo uspešnost kraja predvsem na nivoju turistične prepoznavnosti. Presežek priložnosti nad nevarnostjo pa predstavlja privlačnost okolja. V privlačnem okolju lahko bolje izrabljamo izzive, ki se ponujajo in se učinkovito varujemo pred nevarnostmi z izrabljanjem temeljne zmožnosti.

SLABOSTI, ki predstavljajo glavne konflikte v obravnavanem prostoru:

- Velike stavbne mase v naselju, ki konkurirajo vidni izpostavljenosti objektov Lanthierijeve zapuščine:
  - industrijska gradnja na jugu,
  - vojašnica na severu,
  - dijaški dom,
  - škofijska gimnazija.
- Izguba baročne osi skozi razvoj naselja:
  - V 40. letih rušitev gospodarskih objektov, kar je omogočalo nastanek grajskega trga, ki je v sedanjem času prevzel mesto glavnega javnega prostora, sam park pa postavil v ozadje.
  - Glavna cesta proti Gorici z drevoredom kjer se os prisilno konča.
  - Hitra cesta, ki poleg prekinitev pomeni tudi drugačno doživljajsko izkušnjo zaradi velike hitrosti.
  - Nekdanja bencinska črpalka- ostanek dovozne poti.
  - Umestitev objekta Škofijske gimnazije.

PREDNOSTI:

- Vinska cesta omogoča ohranjanje vinogradov in s tem značilnost prostora okoli Zemoni.
- Ohranjena gosta struktura nekdanje baročne ulice z značilno tipologijo stavb.
- Glavna cesta proti Gorici, ki je obvozna cesta in usmerja promet iz središča naselja, kar pomeni ohranitev historične obcestne pozidave (ni potreb po širitvah cestnega telesa).
- Strm relief, ki onemogoča gradnjo - ohranitev glavne prostorske dominante Starega gradu.

NEVARNOSTI in grožnje

- Širitev individualne stanovanjske pozidave, pri kateri se značilna tipologija historične poselitve premalo upošteva.

- Nepovezanost parka in Lanthierijevega dvorca, saj parter dvorca bolj sodi v sklop Glavnega trga pred občino na severni strani.
- Prezidava Tabora v namen stanovanjske funkcije.

PRILOŽNOSTI

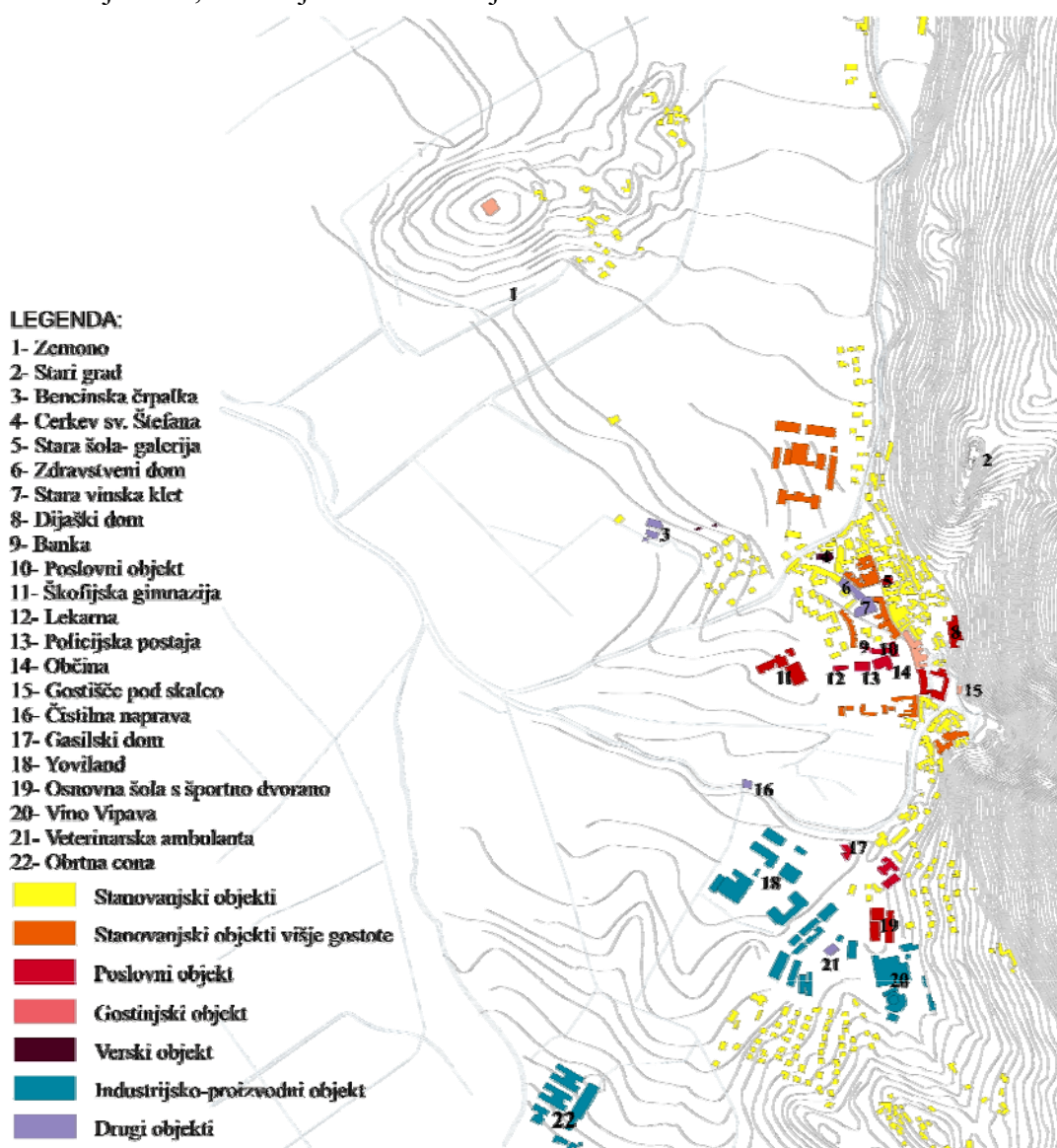
- Ohranjeni prostor nekdanjega parka pred Lanthierijevem dvorcu kljub cestnim povezavam, ki ga prečkajo, je glavna priložnost za ponovno vzpostavitev nekdanje baročne osi.

Slika 87: Grafični prikaz SWOT analize (z zeleno barvo so predstavljene prednosti, z vijolično slabosti, z oranžno nevarnosti, rumena pa prikazuje priložnost)

6 PROGRAMSKA ANALIZA

Vipava je občinsko središče, zaradi Škofijske gimnazije in dijaškega doma pa tudi izobraževalni center. Tu je sedež mlekarne in vinska klet Agroinda. Poleg industrijskih panog v naselju izstopa še objekt vojašnice s pripadajočimi športnimi in rekreacijskimi površinami na severu. V vojašnici je tudi muzej. V samem strnjenem delu naselja je mnogo ohranjenih tipičnih stanovanjskih objektov, v katerih prevladuje predvsem stanovanjska raba, ki se ponekod meša z gostinsko ali trgovsko rabo v pritličjih. Objekti, namenjeni družbenim funkcijami, kot so pošta, banka, policijska postaja, so locirani v bližini Glavnega trga ter ob cesti mimo nekdanjega baročnega parka pred Lanthierijevem dvorcu. Kjer je nekoč stala konjušnica, se sedaj bohotno razvija občinski center.

Slika 88: Grafični prikaz programske analize- stanje (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

6.1 TURIZEM

Turizem je gospodarski, družbeni, prostorski in politični pojav, ki ima pozitivne učinke na gospodarstvo in prostorski razvoj, ohranjanje krajine, zaščito naravnega okolja, itn. Ima pa tudi negativne učinke, kot so ekološka in arhitekturna onesnaženost, hrup, uničevanje vegetacije, preobremenjenost lokalne infrastrukture (Verbole, 1995). Pri tem naletimo na konflikt, kajti prisotnost same dejavnosti v naravno ohranjenem okolju zmanjša njegovo vrednost. Turizem so vse aktivnosti, povezane s potovanjem in bivanjem oseb izven življenjskega okolja zaradi zabave, poslov in drugih motivov. Za razvoj turizma pa je predpogoj kvaliteta in zmogljivosti prostora, infrastruktura in turistične privlačnosti.

Vplivno območje Vipave sovpada z geografsko zaokroženim območjem Zgornje Vipavske doline. Njeno ožje gravitacijsko območje predstavljajo naselja Gradišče, Vrhpolje, Lože, Slap pri Vipavi ter Goče. V širšem gravitacijskem zaledju pa so naselja Podnanos, Podrage,... Večji del naselij je vaškega ali prehodnega značaja. Znotraj tako pestrega gravitacijskega območja ima Vipava kot občinsko središče posebno izrazito ugodno lego za razvoj turizma.

V Vipavi in njeni bližnji in daljni okolici je vrsta obiskanih in potencialnih turističnih znamenitosti. Poleg Zemoni so v neposredni bližini znane še Goče, Ajdovščina, Vipavski križ, Nanoška planota pa tudi Postojnske in Škocjanske jame, Lipica ter bližina obale in sosednje Italije.

6.1.1 Naravne privlačnosti na območju Vipave

Naravna vrednota je poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi vredni pojav. To so sestavine oziroma del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava. Naravne privlačnosti so naravne vrednote, ki obsegajo vso naravno dediščino na območju Vipave:

- Reka Vipava s kraškimi izviri in vrsto mostov, ki jo prečijo.
- Planota Nanos - pomembno nahajališče fosilov, številne površinske znamenitosti (prepadne stene, skalnati osamelci, naravni mostovi, žlebice, škreplje) in podzemne znamenitosti. Nanoška planota je preprejena s številnimi markiranimi potmi, ki so del slovenske planinske transverzale, ob njih pa so planinska zavetišča. Na Nanosu se nahajajo sledeči naravni spomeniki: Veliki trški ledenik, najgloblji Slapenski ledenik (112 m), tri brezna v Jamcah, Mali trški ledenik s Slapenskim breznom in najgloblje doslej raziskano brezno Strmadna (218 m).
- Bela - hudournik, ki se izliva v Vipavo, soteska, korita, slap, tolmoni.
- Mlake - naravni spomenik, mokrišče v velikosti cca. 100 hektarjev ob potoku Gacki v Vipavski dolini
- Gozdovi. Pomen turizma in rekreacije v gozdovih ali na gozdnem robu se iz leta v leto krepi. V poletni mesecih, ko je v dolini izjemno vroče, poišče ob vikendih v hladnih višinskih gozdovih zatočišče tudi nekaj tisoč obiskovalcev. To predstavlja za gozdni prostor hudo obremenitev. Gozdarstvo je v preteklih letih naredilo kar nekaj klopi s počivališči in piknik prostorov ter na ta način poskušalo razbremeniti določene gozdne predele, vendar je

pritisk na gozd vedno večji, finančne možnosti za večanje kapacitet pa so zelo omejene. Skoraj vse planinske poti v občini potekajo prek strnjenih gozdnih kompleksov.

6.1.2 Kulturne privlačnosti

Med posamezne zanimivosti, ki so v Vipavi poleg dvorca Zemona in Lanthierijevega dvorca turistično atraktivne, štejemo tudi egipčanska sarkofaga iz pete dinastije, ki jih je sem pripeljal avstrijski konzul Anton Lavrin, manj znani vojni muzej v vojašnici ter cerkvi sv. Štefana in sv. Miklavža.

V bližnji okolici poleg vrste cerkvenih objektov h kulturni privlačnosti štejemo še spomenik Teodezijev križ in kužno znamenje Petrov Pil v Vrhpolju, omeniti pa je potrebno še bližino spomenika slovenske kulturne dediščine v vasi Goče.

6.1.3 Dopolnilna turistična ponudba

- Pohodništvo:

Nanoška planota je prepletena s številnimi markiranimi potmi, med katerimi najbolj izstopa Furlanova pot čez Gradiško turo. Prek Trnovskega gozda in Nanosa poteka tudi Slovenska planinska pot ter Transverzala kurirjev in vezistov.

Krajše sprehode lahko obiskovalci na območju občine Vipava opravijo tudi po tematski pešpoti »Med vrhpoljskimi vinogradi«, ki so jo uredil domačini naselja Vrhpolje ter njihovo društvo s pomočjo razvojne agencije ROD in katerih namen je približati obiskovalcem bogastvo naravne in kulturne dediščine tega območja.

Sliki 89 in 90: Levo- prikaz kulturnih znamenitosti; desno- prikaz »aktivnih počitnic« kot je kolesarstvo, pohodništvo, plezanje (TIC ..., 2009)

- Kolesarstvo

V Vipavi je, po podatkih razvojne agencije ROD začetek treh kolesarskih poti:

Na kolesu po nanoški planoti: nanoška planota, dolga 12 km in široka do 6 km, nudi ljubiteljem kolesarjem bogato izbiro kolesarskih tur.

Na kolesu po vipavskem gričevju: Pot pelje med višje ležečimi vinogradi: Veliko Polje, Vrabče, Štjak, Goče, Trebižani, Čehovini, Kodreti, Dolanci, Erzelj, Gaberje in Planina.

Na kolesu po vipavski nižini: vipavska nižina na območju Občine Vipava sega od vasi Otošče pod Rebrnicami do Ajdovskega polja pri Logu.

- Prosto plezanje:

V okolici Vipave sta dve plezalni steni: Gradiška tura in soteska Bela.

- Vinska turistična cesta:

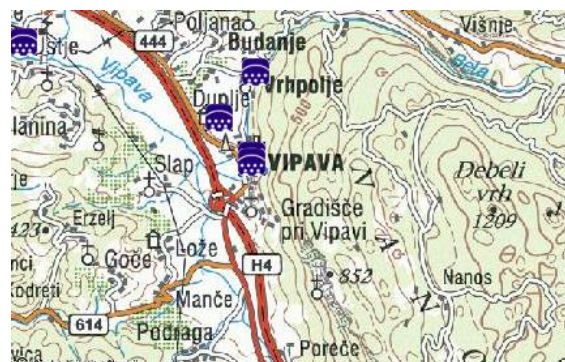
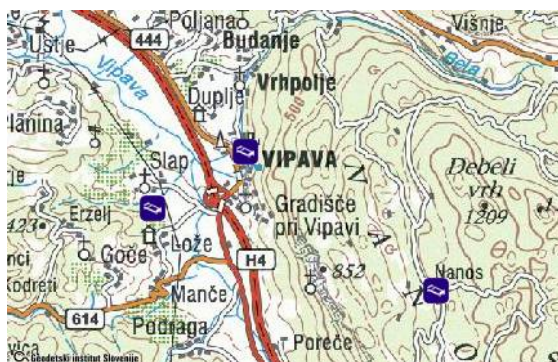
Gre za eno izmed dvajsetih vinskih cest Slovenije in eno izmed štirih na Primorskem s ponudbo 27 vinskih krajev ter 96 ponudniki z območja občin Ajdovščina in Vipava (Glavaš, 2006), ki so označeni z usmerjevalnimi tablam. Vipavska vinska cesta je ena največjih vinskih cest v Sloveniji. Osnovna označevala infrastruktura je na območju vipavske vinske ceste vzpostavljena. Pri tem gre za posebno obliko trženja kmetijskih proizvodov, kjer kmetije, ki so ponudniki ob vinski cesti, ponujajo svoje pridelke in storitve. Velja omeniti, da ponudba ob vinskih cestah ni omejena zgolj na kmetijske pridelke. Trži se namreč celotna pokrajina z vsemi naravnimi in kulturnimi znamenitostmi, zgodovino in tradicijo. Tako je vinska cesta krovni pojem, ki obsega ponudbo celotnega območja. Namen vipavske vinske ceste je promocija vipavskega vinorodnega območja, obiskovalce pa pripeljati do ponudnikov vina, domače hrane pa tudi naravnih in kulturnih posebnosti (Rustja, 2000).

- Prireditve:

Ena večjih prireditvev, ki povezuje vse vinske kraje območja, je prireditev z imenom Vinski hrami Vipavske doline med Martinom in božičem, ki izhaja iz tradicije tega območja. Znani tradicionalni prireditvi območja sta tudi vipavska trgatev, ki se vsako leto septembra odvija na Glavnem trgu v Vipavi ter blagoslov konj na praznik sv. Štefana pred cerkvijo.

- Nastanitveni objekti:

Glede na količino turistične ponudbe v Vipavi in njeni okolici je malo prenočitvenih kapacitet. Poleg planinskega doma na Nanosu sta v bližini še dve turistični kmetiji, ki ponujata prenočišča. Tako je po podatkih razvojne agencije ROD v celotni Občini Vipava le 17 sob oziroma 38 ležišč za goste.

Sliki 91 in 92: Levo- prikaz lokacij nastanitvenih objektov; desno- prikaz prireditvenih lokacij (TIC ..., 2009)

6.1.4 Analiza turistične ponudbe in povpraševanja

Turizem je največja svetovna gospodarska dejavnost in eden temeljnih faktorjev ekonomskega razvoja. Razvoj turizma ustvarja priložnosti, ki ugodno vplivajo na celotni gospodarski, socialni in prostorski razvoj.

Analiza turističnega prometa je bila narejena s pomočjo podatkov Statističnega urada RS, ter razvojne agencije ROD. Po podatkih Občine Vipava območje obišče več domačih turistov kot tujih. Delež domačih obiskovalcev je kar 66 %, vendar se delež tujih gostov vsako leto povečuje.

»Pokrajina je kot ustvarjena za turizem: je lahko dostopna iz vseh smeri, naravne danosti pa se nevsiljivo, toda prijetno prepletajo s kulturno dediščino. Vipavska dolina kljub različnim vplivom tako ostaja nekaj izvirnega v slovenski kulturi in okolju. Samosvoja, uporna, prijazna in gostoljubna.« (Blažina, 1995)

H glavnim prednostim za povečanje razvoja turizma v Vipavi prištevamo dobro prometno povezanost in s tem dostopnost kraja s hitro cesto, bogato kulturno in naravno dediščino ter že izoblikovano turistično ponudbo kraja. K prednostim lahko štejemo tudi bližino drugih turističnih krajev, kar lahko omogoči preusmeritev turističnega toka tudi v Vipavo.

Kljub veliki turistični ponudbi pa niso izkoriščene vse ponujene možnosti. Res, da so posamezni objekti Lanthierijevih dvorcev prepoznani in velikokrat omenjeni kot turistične znamenitosti, niso pa prepoznani kot »serija« dvorcev. Z vzpostavitvijo le te-bi Vipavi povečali prepoznavnost, postala bi zanimiva, atraktivna destinacija s pestro zgodovino in raznoliko turistično ponudbo. Vendar je turizem tako širok pojem, da vzpostavitev same serije dvorcev ne bi zadostovala ali bistveno vplivala na razpoznavnost kraja. Potrebno je zastaviti širše cilje. Izboljšati je potrebno prostorske pogoje za razvoj turizma. V Vipavi je največji problem s pomanjkanjem površin za mirujoči promet. Varovana območja je treba ohranjati in njihovo rabo opredeliti za mirno, izobraževalno. Pestrost in kakovost ponudbe je potrebno povečati z dodatno ponudbo izdelkov domače obrti in ekološko pridelanih živil. Zaradi porasta tujih turistov pa je najvažneje izboljšati ponudbo posteljnih kapacitet.

Poleg vsega naštetega bi bila potrebna tudi večja povezanost in koordinacija turističnih društev na osnovi izoblikovanja skupnih ciljev in dogovorjenih programskih usmeritev. Prav tako še ni dosežena potrebna stopnja povezanosti turistične ponudbe s tipiko ponudbe gospodarskih panog kraja (mlekarna, vinska klet Agroind). Načrtovati bi morali tudi širše razvejano turistično ponudbo v povezavi z razvitimi turističnimi centri v okviru celotne primorsko-kraške regije. Bistveno je tudi izboljšati že obstoječo ponudbo, bolje urediti infrastrukturo ter bolje označiti poti.

7 PROGRAMSKA IN STRUKTURNA PRENOVA

Prostorska bližina vseh štirih obravnavanih kompleksov Lanthierijeve zapuščine nam omogoča, da jih med seboj povežemo v »serijo« gradov, ki bodo s tem dobili posebno vlogo v podobi Vipave. S povezovanjem dvorcev in ureditev ob njih na programski in strukturni ravni bi tako ustvarili možnost za novo prepoznavnost »serije«, s čimer bi prispevali k vsakodnevnomu življenju v Vipavi in k njeni turistični ponudbi. Obstoječim, okrnjenim spomenikom moramo ustvariti dopolnitve, ki ne bodo razvrednotile prvotne zasnove.

Da bi kompozicijsko povezali vse objekte med seboj v simbolno celoto, je pomembno v njih vzpostaviti program, ki bo dopolnjeval že obstoječo ponudbo in jo nadgradil. Zemono ima že sedaj v turističnem smislu najbolj razpoznaven značaj, zato ni presenetljivo, da je prevzel glavno vlogo v razpoznavnosti kraja, zato tudi ne bi bilo smiselno spreminjati programa, ki je v njem že obstaja. Manjšo vlogo ima Stari grad, vendar je zaradi njegove izpostavljenosti lege in pogledov ki se odpirajo z Grajskega hriba, postal glavna izletniška točka tamkajšnjih prebivalcev. Zaradi bolj ali manj neurejenih in slabo označenih poti, turisti sem redko zaidejo, seveda, če niso avanturistične narave. Zato je nujno vzpostaviti pešpoti s primernimi oznakami, počivališči, vzpostavitev nove »gorske« kolesarske poti, še posebno, ker je od tu možno nadaljevati pot naprej do vrha Nanosa. Lanthierijev dvorec v središču naselja ima s svojim parkom dominantno in izpostavljeno lego, posebno, ker se je v njegovi bližini razvilo celotno občinsko središče z upravnimi stavbami. Vendar ima trenutno zaradi obnove in nedorečene prihodnosti bolj vlogo kulise. Problem se pojavlja tudi zaradi stanovalcev, ki živijo v večjem delu dvorca. Po predlogu občine naj bi bila v dvorcu vinarska šola, vendar ta program, ki je zasebne narave, pomeni, da se dvorci med seboj ne bodo mogli povezati v programsko celoto. Po mojem mnenju bi bilo bolje, da bi, kot nekateri primeri dobre prakse v Sloveniji, v dvorcu vzpostavili turistični program z muzejsko dejavnostjo, del pa bi se lahko namenil tudi za kongresni turizem. Grad Tabor je za razliko od ostalih najbolj kritičen zaradi svoje majhne ohranjenosti (le okrogel stolp) ter lastništva in stanovanjski funkciji. Da bi dvorec povezali v celoto, je pomembno, objekt nameniti javni funkciji. Tako bi ostanek nekdanjega gradu, ki leži izven središča naselja, z javno funkcijo preusmeril turistični tok tudi na južno stran naselja, ki sedaj zaradi bližine novjših individualnih hiš ter bližine industrijske cone ostaja turistično nezanimiv.

Programska prenova posameznih objektov je možna v več variantah, vendar je vsem skupna ohranitev Zemona v sedanjem stanju in s sedanjo ponudbo ter ohranitev ruševin Starega gradu kot izletniško točko z ureditvijo informacijskih tabel in potmi. Pot na Stari grad je možna z dveh strani. Strmejša, ki vodi po južni strani, je bolj zahtevna in primerna za rekreativne sprehajalce in ni primerna za kolesarje. Bolj položna pot, ki se vije ob vzhodnem obronku Grajskega hriba, pa je primernejša za rekonstrukcijo in prenovu sprehajalnih poti ter kolesarske poti. S te poti se odpirajo pogledi na celotno Zgornjo Vipavsko dolino, zato je potrebna postavitve počivališč, razgledne točke pa bi bilo smiselno poudariti z informativnimi tablam, na katerih bi bila označena nadmorska višina točke ter

smeri z imeni krajev, kamor se odpirajo pogledi. Ruševine Starega gradu je potrebno zavarovati pred nadaljnjim rušenjem, da bi si jih obiskovalci lahko ogledali in ne bi bilo nevarnosti rušenja. Od tu se pot nadaljuje do Nanosa, zato je na vrhu Grajskega hriba smiselna postavitve smerokazov z zahtevnostjo posamezne ture in s časom, ki ga bo turist potreboval, da bo prišel na cilj.

Povezovalni člen med objekti v dolini predstavlja ohranjena baročna ulica, ki s svojo strnjeno strukturo objektov predstavlja strukturno povezanost, obenem pa objekti s svojo javno funkcijo v pritličjih (trgovine, gostilne) dopolnjujejo program v objektih Lanthierijeve zapuščine.

7.1 VARIANTE PROGRAMSKE PRENOVE

7.1.1 Prva varianta programske preнове

Značilnosti:

Zemono - program ostane nespremenjen: poročna dvorana, vinska klet, restavracija, park ob dvorcu, spomenik bitki pri reki Frigidus.

Stari grad - ureditev sprehajalnih in kolesarskih poti s smerokazi in informativnimi tablam.

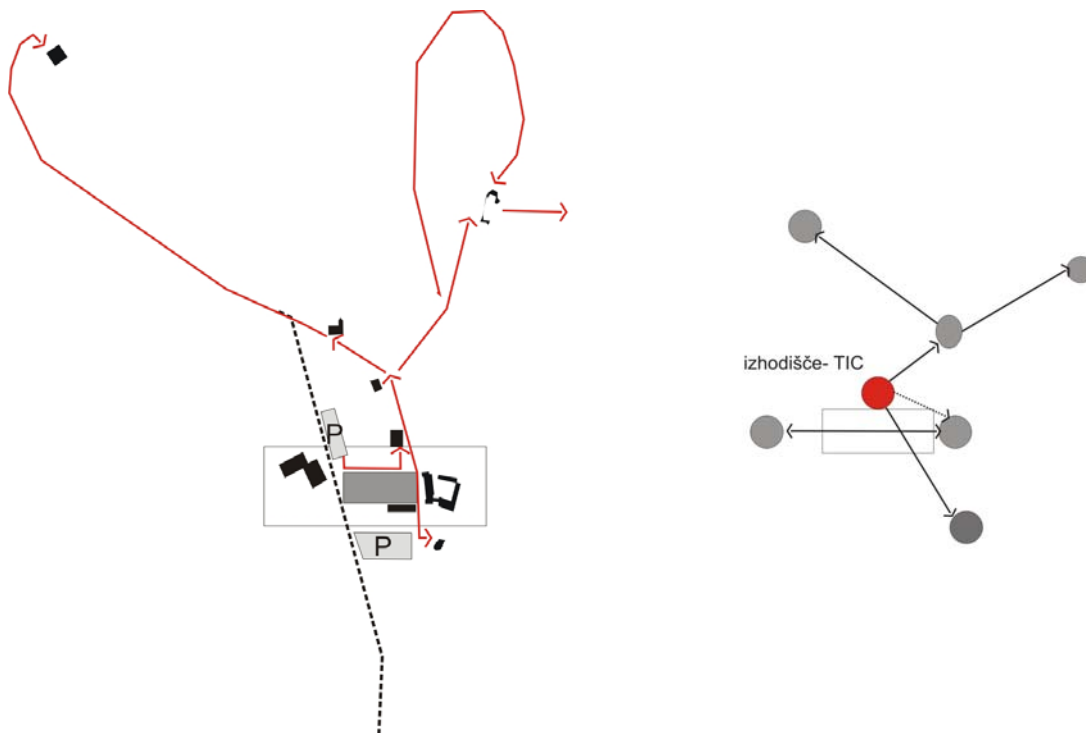
Lanthierijev dvorec - visokošolski center za vinogradništvo in vinarstvo

Tabor - galerija

Z vzpostavitvijo načrtovane vinarske šole v dvorec bi bil sedanji park povezovalni člen med dvema izobraževalnima objektoma. S tem pa bi bil prostor preobremenjen s pomanjkanjem parkirnih prostorov, kar predstavlja velik problem že sedaj, obenem pa bi bil manj zanimiv za turiste in dvorec bi še naprej funkcioniral samo kot kulisa. Turist bi tako dvorec spoznal le od zunaj, zato je zelo pomembno ponovno vzpostaviti nekdanjo baročno os. V tej varianti je nujno vzpostaviti nove parkirne površine kar pa ni lahka naloga, saj je znotraj strnjeno grajene strukture naselja le malo primernih površin. Zato bi se morala parkirišča vzpostaviti zunaj naselja. Od tu bi turist svojo pot nadaljeval v turistični informativni center, ki se nahaja v občinski stavbi, kjer bi dobil pomembne informacije. Svojo pot mimo Lanthierijevega dvorca bi nadaljeval po mostu skozi Vipavo do Tabora, ki bi imel tudi javno funkcijo. Zaradi svoje majhnosti ni primeren za obširno muzejsko dejavnost, lahko pa je v njem predstavljena zgodovina Vipave s posebnim poudarkom na rodbini Lanthieri. V Taboru bi imela svoj prostor uprava objekta, v njem pa bi se vrstile poleg stalne zbirke še raznovrstne umetniške razstave.

Od tu bi svojo pot turist nadaljeval nazaj proti Lanthierijevemu dvorcu in se na Ruštovem trgu odločil, ali bo svojo pot nadaljeval do Starega gradu ali pa do gradu Zemono. Ker je hoja do Zemono kar dolga, je smiselno, da se omogoči izposoja koles morebiti v objektu stare šole ali pa najem kočije pri cerkvi sv. Štefana. To bi bila dobra dodatna ponudba in turistu se ne bi bilo potrebno vračati po svoj avtomobil.

V tej varianti ni poudarka na programski povezanosti Lanthierijevih objektov. Kot serija dvorcev bi bili razpoznavni s pomočjo zgodovinske razstave v Taboru. Takšna ponudba privabljala le dnevne goste in izletnike.

Sliki 93 in 94: Prostorski prikaz prve variante programske prenove

7.1.2 Druga varianta programske prenove

Značilnosti:

Zemono - program ostane nespremenjen: poročna dvorana, vinska klet, restavracija, park ob dvorcu, spomenik bitki pri reki Frigidus.

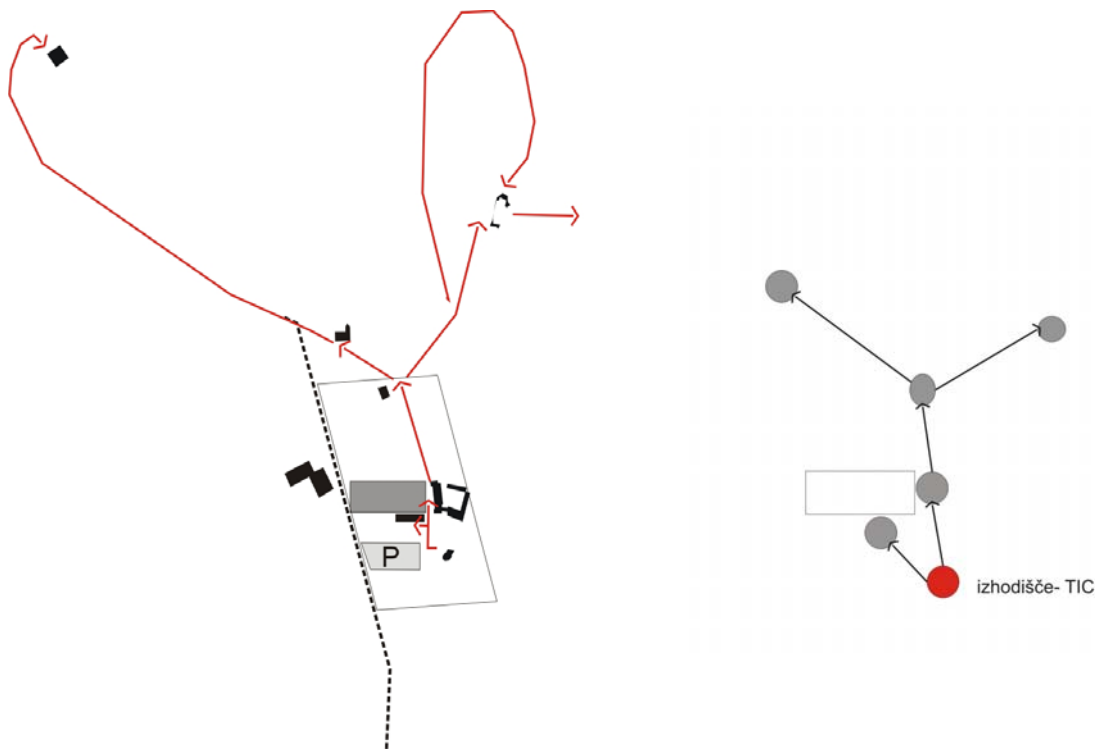
Stari grad - ureditev sprehajalnih in kolesarskih poti s smerokazi in informativnimi tablam.

Lanthierijev dvorec - muzej in dopolnilna možnost kongresnega turizma.

Tabor - turistični informativni center Vipava.

Da bi tok turistov preusmerili tudi na območje gradu Tabor, je smiselno, da se vanj preseli TIC. Turistični informativni center Vipava ima sedaj svoj sedež v glavni občinski stavbi. S preselitvijo bi informativni center pridobil svoje prostore, ki bi si jih bilo moč ogledati in turistom pokazati zgodovinske spremembe na objektu. Ponudbo bi bilo smiselno dopolniti s trgovino s spominki in izdelki domače obrti. Tabor bi tako dobil javni značaj. Pri Taboru je tudi možnost parkiranja. Od tu bi izletniki in turisti nadaljevali svojo pot do Lanthierijevega dvorca, kjer bi bil večji muzej z različnimi muzejskimi zbirkami in možnostjo organizacije razstav, obenem pa bi lahko služil tudi za kongresni turizem, saj se ti dejavnosti med seboj ne izključujeta. Velika želja občine je, da bi v svoj kraj pripeljala več turistov, kar bi omogočala le večja ponudba prenočitvenih zmogljivosti. Vendar to v dvorcu zaradi

zahtevnosti posega ni možno izpeljati brez drastičnih sprememb v notranji zasnovi dvorca. V ta namen bi lahko uporabljali še obstoječi, vendar že prezidan in spremenjen nekdanji gospodarski objekt dvorca ob parku. S tem bi dvorec in park pridobila večji reprezentativni pomen. Ravno tako kot v prvi varianti bi bila smiselna dodatna ponudba izposoje koles ali najema kočije za nadaljevanje poti na Zemono ali Stari grad.

Sliki 95 in 96: Prostorski prikaz druge variante programske prenove

Ta varianta bi izpopolnila turistično ponudbo Vipave, saj bi poleg dnevnih gostov privabljala tudi turiste, ki bi prišli sem za več dni na počitnice. To je smiselno, saj ima Vipava že sedaj veliko ponudbe, ki bi služila turistom, ki bi sem prišli na aktivne počitnice. S to varianto tudi povežemo Lanthierijevo zapuščino v programsko celoto, ki se med seboj dopolnjuje in prispeva k boljši turistični ponudbi Vipave. S tem bi ohranili tudi spomenike kulturne dediščine in njihovo pričevalnost o preteklosti.

Obe varianti predvidevata obstoj gostišča za Lanthierijevem dvorcem, kjer je včasih že stal paviljon, vendar ne v tem stanju. Sedanji objekt bi morali porušiti in na istem mestu zgraditi objekt, ki v prostoru ne bi izstopal, temveč fizično zaključeval ponovno obujeno baročno os parka za dvorcem.

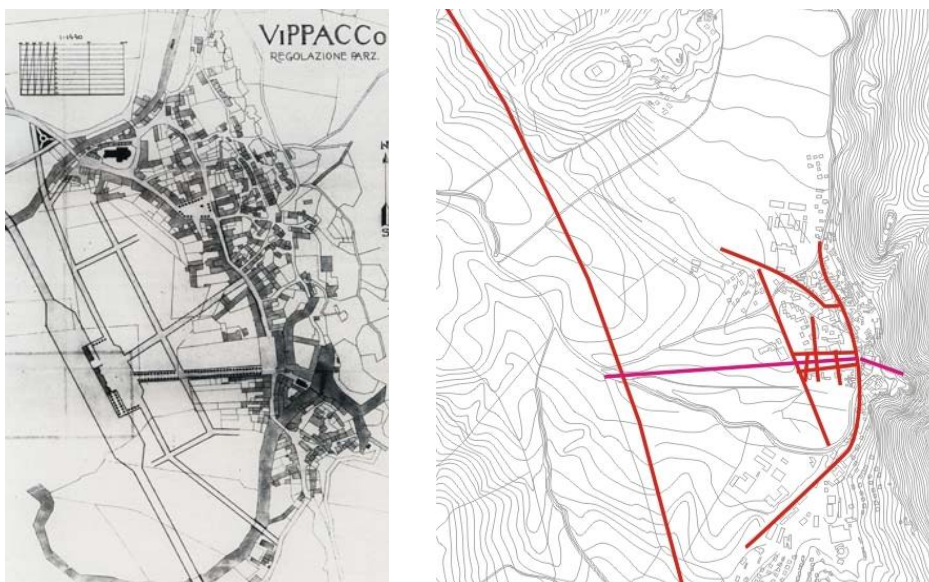
7.2 STRUKTURNA PRENOVA

Strukturno povezovanje objektov Lanthierijeve zapuščine je v obeh variantah identično. Vzdolžno os prostora predstavlja stara cesta skozi naselje. Na tej baročni ulici se je oblikovalo sosledje trgov, obdana pa je s strnjeno historično pozidavo, ki je le ponekod

prekinjena. Na vzhodni strani je trg pred ostankom gradu Tabor, sledi Glavni trg z Lanthierijevem dvorcem. Za njim je trg pred staro osnovno šolo - Ruštov trg, ki mu sledi trg pred cerkvijo sv. Štefana. Od tu se cesta nadaljuje v smeri Zemon. Drugo vzdolžno os predstavlja regionalna cesta, ki jo obdaja 800 metrov dolg lipov drevored. Ob njej se je na obe strani razvila novejša pozidava, proti notranjosti naselja večstanovanjske gradnje, proti odprtemu prostoru pa gruče enodružinskih hiš. Ob to cesti se je prislonil tudi novi objekt škofijske gimnazije, ki s svojo lego posega v območje prečne baročne osi. Tretja vzdolžna os je hitra cesta. Naselje ima izrazito prečno os, ki jo predstavlja baročna os Lanthierijevega dvorca. Ta povezuje izvire reke Vipave z grajskim dvoriščem, tega z osrednjem poslopjem dvorca in se nato izteka v parku s fontano. Ta deluje kot protiutež vipavskim izviro. Os je prekinjena z nekdanjim dovozom do bencinske črpalke, ki je sedaj preseljena na severni del naselja, kamor se izteče pri regionalni cesti z lipovim drevoredom. Pomembnost ohranitvi vrtno ureditve baročne osi ob Lanthierijevem dvorcu je razumel tudi Maks Fabiani, saj stavba skupaj z zunanjščino le tako lahko predstavlja celovito kompozicijsko ter prostorsko zasnovo preteklega časa.

Maks Fabiani je Vipavo leta 1921 obravnaval v svojem načrtu strukturne in kompozicijske prenove. Načrt se je nanašal na zahodni del, kjer je bila predvidena železnica s pripadajočimi objekti. Njegova zamisel ureditve naselja je obsegala rekonstrukcijo in oblikovanje mestnih trgov z uvedbo nove obvozne ceste. Nanjo se je navezovala dostopna pot na prečno os ob Glavnem trgu pri Lanthierijevem dvorcu. Fabianiju se je zdelo potrebno razširiti glavno ulico na dveh mestih in spremeniti nasad drevja na glavnem trgu, vendar kljub temu ohrani pričevalnost baročne osi, ki se izteče v železniško postajo, podobno kot se ta sedaj konča ob hitri cesti. Tudi on je predvidel obvozno cesto, ki ravno tako kot sedanja regionalna cesta preči os.

Sliki 97 in 98: Izsek prikaza Fabianijeve Vipave – levo (Pozzetto, 1997) ter prikaz glavnih prostorskih osi na TTN, ki jih narekujejo antropogene značilnosti s prikazom nekdanje baročne osi – desno (TTN 5 ..., 1994; Kataster ..., 2008)

7.3 PRENOVA PARKA PRED LANTHIERIJEVEM DVORCEM

Pri celovitem ohranjanju pričevalnosti objektov kulturne dediščine ne zadošča le ohranitev in varovanje stavbne dediščine, ampak je smiselna tudi ohranitev oziroma ponovno vzpostavljanje spomina na vrtno ureditve ob njih. Glede na predlagano programsko prenovu bi Lanthierijev dvorec s parkom ponovno dobil reprezentativni namen, zato je bistveno, da se mu znova povrne nekdanjo podobo. Pri tem se pojavlja problem avtentičnega prostora, ki je v tem času že toliko spremenjen, da posameznih rekonstrukcij ni mogoče izvesti. Ohranil pa se je prostor, ki je bistveni potencial za prenovu. S tem bi se povrnil spomin na nekdanjo zasnovo, obudili bi duha preteklega časa. Prenova je smiselna tudi zato, ker zaradi zgodovinskih okoliščin v zahodni Sloveniji ni veliko objektov vrtno-arhitekturne dediščine. Park pred Lanthierijevo graščino pa je edini primer baročnega parka v tem prostoru.

Park ob graščini je nastal v 18. stoletju sočasno z barokizacijo dvorca, njegova zasnova pa je v primerjavi z drugimi v Evropi dokaj skromna. Iz Franciscejskega katastra iz leta 1822 lahko razberemo, da se je park začel nekoliko stran od stavbe s portalom in se nadaljeval v parterni del s centralnim vodnim motivom v obliki štiriperesne deteljice. Parter je bil sestavljen iz dvanajstih kvadratnih polj, ki so bili simetrično razvrščeni po vzdolžni osi. Zasaditev in drugi detajli iz katastra niso natančno določljivi. V središču polj so vidne oblike, ki so grafično različne od znakov za drevored. Lahko so bile grmovnice ali manjša drevesa. Vendar je glede na ohranjeni mogočni drevesi tik ob dvorcu ta zasnova vprašljiva. Na zeleno zasaditev ob robovih priča tudi grafika Jožefinskega katastra iz leta 1787. Ravno tako ne moremo ugotoviti natančne lokacije putov. Glede na število ohranjenih putov, ki jih je petindvajset, je možno, da so bili razvrščeni ob osi vokalno ob poljih. Parterni del je bil domnevno ograjen z grajenim zidom in mrežo. Parter se je nadaljeval z dvovrstnim drevoredom vse do reke Vipave. Ohranil se je vodni motiv štiriperesne deteljice in poti, vendar so bili po drugi svetovni vojni premeščeni in uporabljeni za dekoracijo novega Glavnega trga. Nekdanji baročni park so zasajali z različno drevnino, tako da ga danes ni več zaznati.

Slika 99: Prekritje Franciscejskega katastra s sedanjim stanjem (Franciscejski ..., 1823; Kataster ..., 2008)

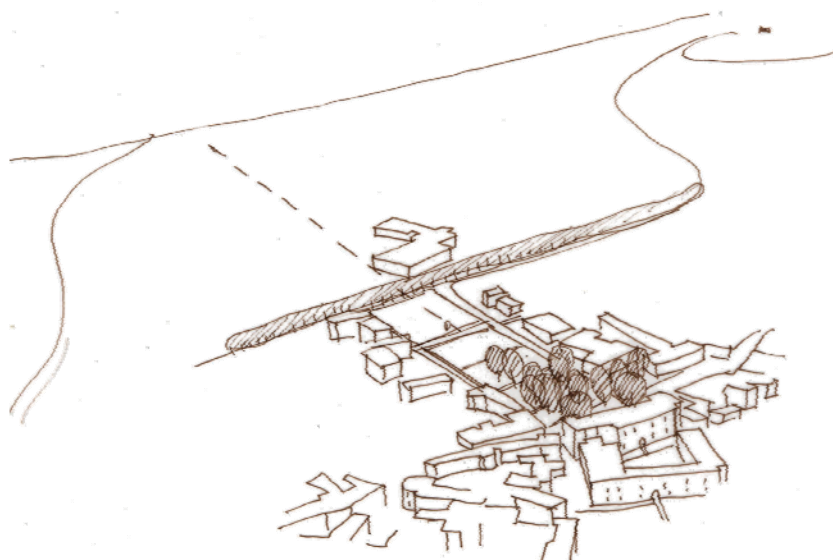
Park je poleg dvorca kulturni spomenik državnega pomena. Zanj veljajo posebni pogoji (Odlok o razglasitvi Lanthierijeve ..., 2008):

Za park Lanthierijeve graščine velja varstveni režim, ki določa naslednje prepovedi:

- A/ prepovedano je spreminjati strukturne, morfološke elemente ter vrtno arhitekturno zasnovo in kompozicijo parka,
- B/ prepovedano je uničevati, poškodovati, odstranjevati, premeščati ali spreminjati varovane elemente parka,
- C/ prepovedano je uničevati ali poškodovati drevje ali grmovje (veje, debla ali korenine),
- D/ prepovedano je spreminjati ekološke (npr. talne in mikroklimatske) razmere, ki so potrebne za obstoj in razvoj drevja ali grmovja (npr. zviševanje ali zniževanje talne vode, spreminjanje osončenosti dreves ali grmov, zasipavanje ali odkopavanje zemljišča),
- E/ prepovedano je graditi na oblikovani zeleni površini,
- F/ prepovedano je onesnaževati tla in odlagati odpadke.

Za park Lanthierijeve graščine dodatno velja varstveni režim, na podlagi katerega po pridobljenem kulturno-varstvenem soglasju pristojne strokovne službe dovoljujejo:

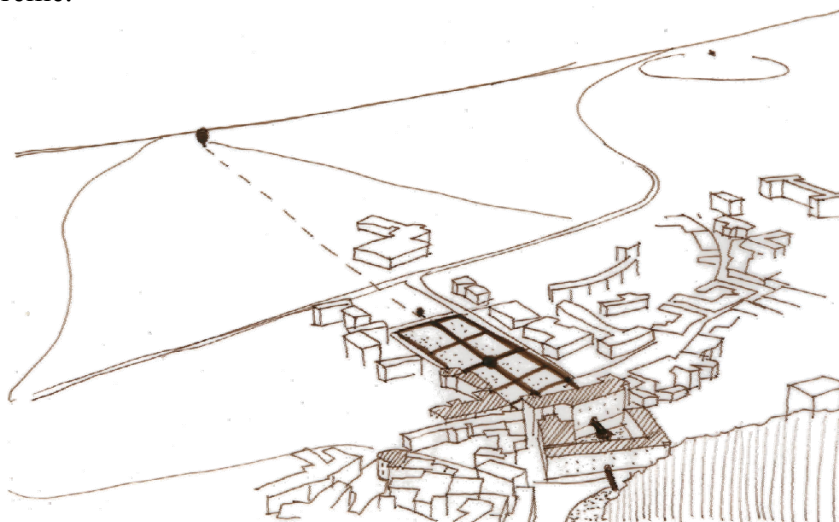
- A/ spreminjati sestavo ter detajle ureditev posameznih delov in površin (npr. zasaditi trate, rekonstruirati posamezne parkovne elemente),
- B/ spreminjati detajle oblik poti,
- C/ postavljati klopi, luči, table, ograje in drugo parkovno opremo ter pritikline, urejati počivališča in razgledišča,
- D/ postavljati naprave, ki so povezane z vzdrževanjem ali predpisanim izkoriščanjem oblikovane zelene površine,
- E/ polagati podzemne cevne in energetske vode, vendar tako, da ne škoduje koreninskim sistemom drevja,
- F/ obnavljati drevje s saditvijo ustreznih dreves ustrezne velikosti,
- G/ ohranjati dovoz za stanovalce in vzdrževalce ter za gibalno ovirane obiskovalce.

Slika 100: Trenutno stanje parka z gosto zasaditvijo visoke drevnine ob dvorcu ter travnate ploskve ob regionalni cesti

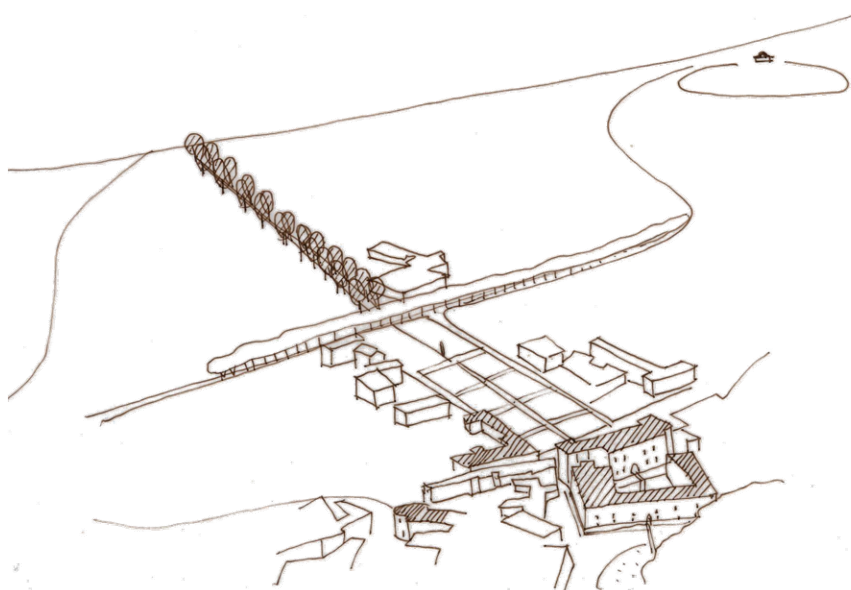
S soglasjem kulturno-varstvene službe je možno izvesti le delno prenovalo parka. Da bi parku obudili čas nastanka, je nujno, da se znova vzpostavi os. Pri primerjavi sedanjega

stanja in stanja na Franciscejskem katastru lahko s prekrivanjem ugotovimo, da je nekdanji park obsegal prostor pred dovozno cesto za stanovalce blokov na južnem robu. Tako ta cesta že deluje kot ločnica in zaključuje območje parka. Glede na prepoved spreminjanja strukturnih, morfoloških elementov ter vrtno-arhitekturno zasnove in kompozicijo parka je obuditev nekdanje baročne osi otežena. Sedanja zasnova in zasaditev spominja na angleški krajinski slog, zato je nujno, da se v parku ponovno vzpostavi simetrija okoli glavne osi. Ta pa se lahko po smernicah, ki veljajo za spomenik, vzpostavi le s sistemom poti in urbane ter parkovne opreme.

Slika 101: Vzpostavitev baročne osi s sistemom poti

Ob upoštevanju zakonodaje in glede na to, da se izkazuje težnja širitve pozidave na zahodno stran od regionalne ceste, kjer so sedaj kmetijske in travniške površine, bi bilo smiselno znova vzpostaviti drevored proti reki Vipavi, kot je razvidno iz Franciscejskega katastra. S tem bi fizično vzpostavili os, obenem pa tudi omejili pozidavo.

Slika 102: Vzpostavitev baročne osi z drevoredom

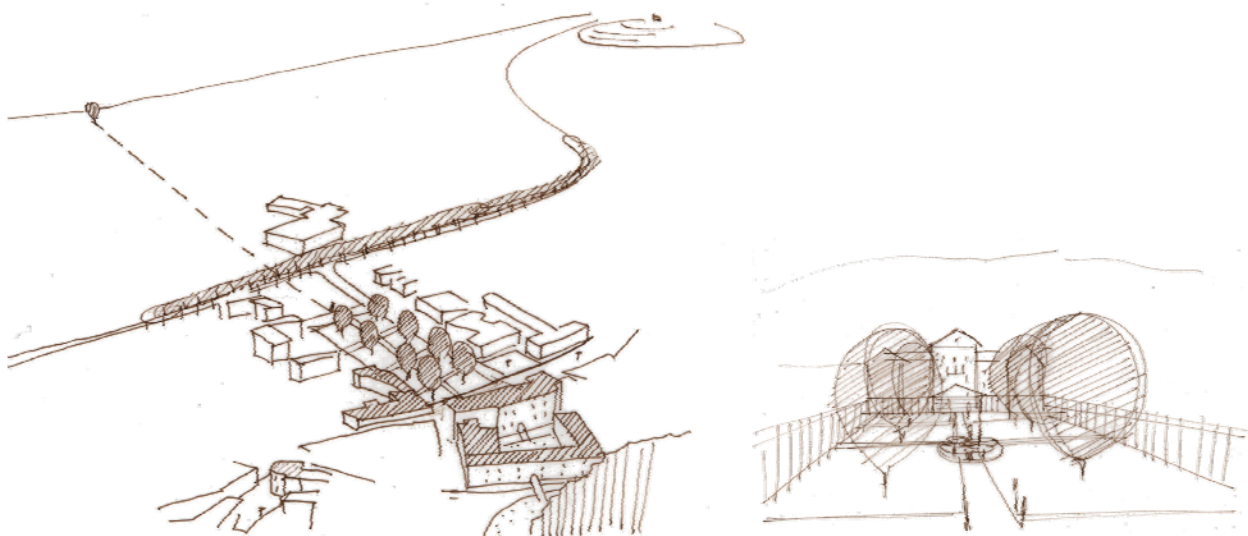

Slika 103: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi s sistemom poti in drevoredom (DOF ..., 2008)

Ne glede na smernice pa je za obuditev baročne osi nujno, da se novim sistemom poti prilagodi tudi vegetacija. Glede na obstoječa mogočna divja kostanja je smiselno potezo nadaljevati ob skrajnem robu parka z živo mejo, ki daje vtis nekdanje ograde, ki je na več mestih zaradi dostopov prekinjena. Os se formalno konča ob dovozni cesti, kjer bi lahko postavili kip grofu Lanthieriju, ki je znatno prispeval k boljšemu življenju Vipavcev, saj je bil mecen in ustanovitelj prvega gasilskega društva, njegova rodbina pa je zaznamovala s simbolnimi strukturami in s plemiško kulturo celotno Vipavsko dolino. Kip naj bo zasnovan in v prostor umeščen tako, da s pogledom nanj zaobjamemo nekdanjo baročno os daleč v prostor - vse do reke Vipave oziroma hitre ceste v ozadju. Tako se os neformalno nadaljuje, vendar mora prostor ostati nepozidan. Lahko pa se kmetijsko obdeluje, vendar mora biti parcelacija podrejena osi - biti mora vzdolžna na os in ne prečna nanjo. Tik ob Vipavi, kjer je v osi ohranjenih več starih dreves, se morajo ta ohraniti, saj so sem usmerjeni pogledi iz parka in fizično zaključujejo os.

Da bi se vegetacija v parku kljub nasprotovanju smernic, ki veljajo za spomenik, prilagodila obujeni osi, se ta lahko vzdolžno zasadi v dveh različnih variantah. Prva varianta ima za svoj vzor Franciscejski kataster, zato se znotraj posameznih polj, ki so ločena s potmi, zasadijo nižja drevesa, lahko tudi sadna. Z zasaditvijo sadnih dreves v parku je obenem mogoče obuditi tudi spomin na zgodovino Vipave, ki je bila nekdanj znana po gojenju in izvozu sadja.

Slika 104 in 105 : Prva varianta obuditve baročne osi z zasaditvijo

Slika 106: Prikaz vzpostavitve baročne osi - varianta 1 (ZK..., 2008; Kataster..., 2008).

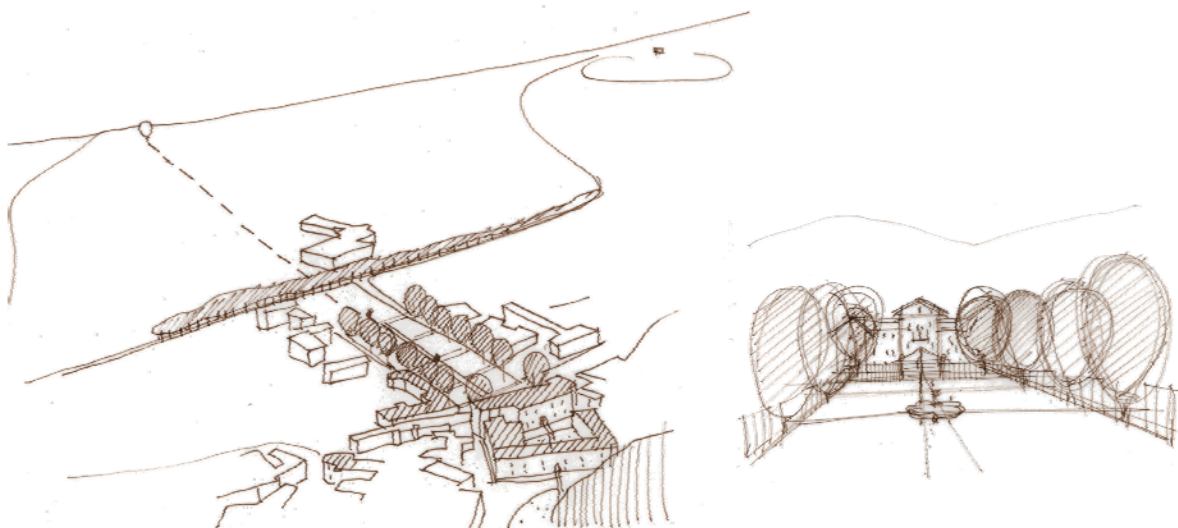

Slika 107: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi - varianta 1 (DOF ..., 2008).

Druga varianta, katere vzor je Jožefinski kataster in ga narekujeta tudi divja kostanja na trgu pred dvorcem, predvideva zasaditev visoke drevnine ob skrajnih robovih parka. S tem povečamo odprtost celotnega parka in pogled na двореc, obenem pa zastremo pogled z nekdanjih gospodarskih poslopij, v katerih naj bi bila prenočišča, na sam park in okolico. Tak drevored bi bil močna konkurenca obstoječemu lipovemu drevoredu ob regionalni cesti, vendar bi bolj poudaril baročno os.

Slika 108: Druga varianta obuditve baročne osi z zasaditvijo

Tudi Maks Fabiani je v svojem načrtu Vipave z drevoredno linijo poudaril nekdanjo os. S tem je двореc odprl pogledom, ves promet pa preusmeril na drevoredno cesto ob južnem robu parka.

Pri obeh variantah je potrebno urediti tudi sistem parkiranja in zagotoviti površine za mirujoči promet. Trenutno je parkiranju namenjen celoten Glavni trg in tudi parter pred gradom. Da bi parkiranje tu omejili, je potrebo zagotoviti nova parkirišča, v ta namen pa bi žrtvovali parkovno površino za avtobusnim postajališčem, parkiranje pa bi bilo organizirano tudi ob upravni stavbi.

Da bi vzpostavili povezavo med parkom in dvorcem, je potrebno poseči v strukturo sedanjega trga, ki je ograjen z nizko ogrado s puti. Ker pa je trg pred dvorcem tudi ulica, ga ni mogoče zapreti za promet. Zato lahko le z razliko v tlaku dobimo učinek večje povezanosti na vizualnem in tudi slušnem nivoju, saj bi vožnja po različni teksturi imela tudi zvočni učinek. Ker vipavska klima ni tipično primorska in je pozimi tudi možnost snežnih padavin, je potrebno izbrati tak material, ki je odporen na vremenske vplive. Za ta namen pa so najbolj primerne granitne kocke ali tlak iz tonalita.

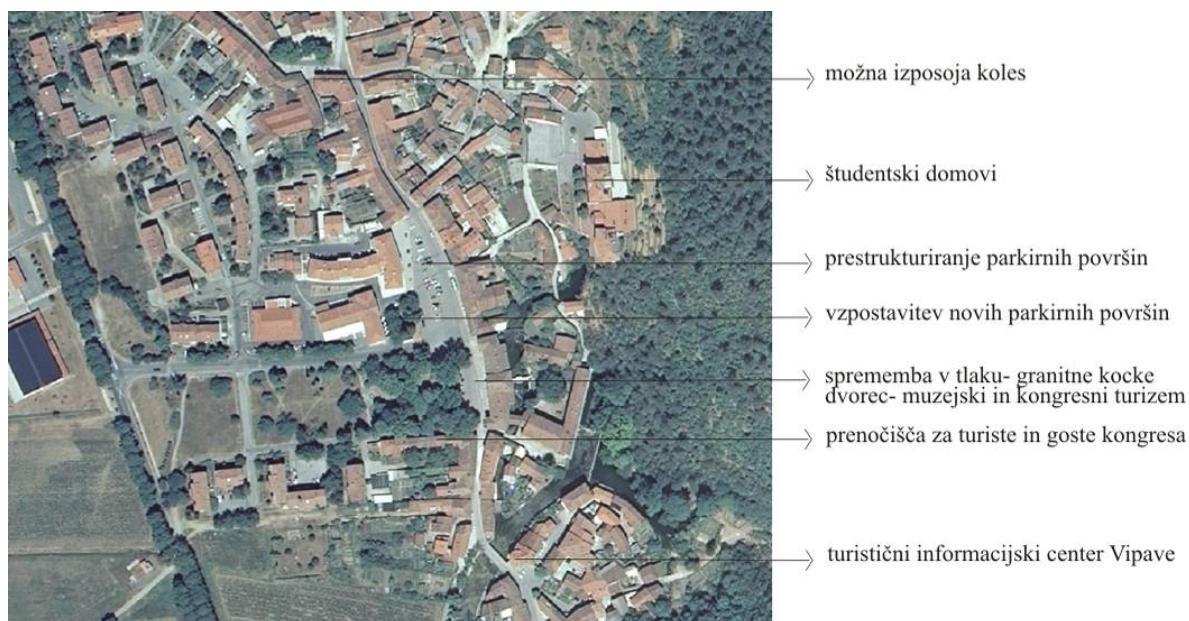

Slika 110: Fotomontaža vzpostavitve baročne osi - varianta 2 (DOF ..., 2008)

Slika 111: Idejna zasnova rešitve (DOF ..., 2008)

Pri vzpostavitvi osi ne smemo zapostaviti notranjega dvorišča dvorca, kjer se baročna os zalomi in se nadaljuje tudi za dvorcem. Na dvorišču je zasajenih več divjih kostanjev, ki so vitalni in jih je smiselno ohraniti. S sistemom poti se prikaže lom osi, za dvorcem pa je nujno ponovno zgraditi most čez jez Vipave. Smiselno je odstraniti lokal pri izvirih Vipave in na njegovo mesto postaviti nov objekt, ki bi fizično in strukturno zaključeval os. Z informativno tablo bi obiskovalce osveščali o nekdanjem romantičnem gaju z umetno skopano jamo v pobočju Nanosa. Tu so si Lanthieriji ustvarili ambient, kjer so imeli možnost za v baroku tako priljubljene »pastirske igre« in zabavo.

8 ZAKLJUČEK IN SKLEPI

Simbolna povezanost obravnavanih objektov temelji na njihovi skupni preteklosti, saj so bili v lasti plemiške rodbine Lanthieri, ki je močno zaznamovala zgodovino Vipave in njene okolice. S celovitim konceptom preureditve na programskem in strukturnem nivoju je mogoče predstaviti Lanthierjeve objekte kot serijo dvorcev, ki oblikujejo značilno podobo naselja Vipava in širšega območja. Analiza stanja objektov Lanthierjeve zapuščine je pokazala dokaj dobro ohranjenost stavb v fizičnem smislu, vendar umestitve neustreznih programov v objekte in njihova vprašljiva prihodnost pomenijo oviro pri povezovanju objektov v prepoznavno »serijo«. Tako se potrди hipoteza, da nerazpoznavnost serije dvorcev temelji v pogosto nepremišljenem urbanističnem in razvoju in umestitvijo neustreznih rab objektov, kar pomeni tudi razvrednotenje kulturne dediščine.

Naravne kakovosti, kulturna dediščina in prepoznavno krajinsko območje v obravnavanem prostoru predstavljajo pomemben potencial in prednost za razvoj turizma, ki bi združil objekte v prepoznavno celoto. Zato rešitve temeljijo na vzpostavitvi javnih programov v objekte družine Lanthieri. Tako se potrди hipoteza, da je posamezne elemente Lanthierijeve zapuščine mogoče povezati v prepoznavno celoto z ustreznimi programskimi dopolnitvami.

Ker pa je potrebno programske dopolnitve za povezovanje v »serijo« dvorcev podkrepiti tudi s fizičnimi strukturami v prostoru, temelji povezovanje na strukturnem nivoju predvsem na vizualnem stiku dvorcev, ki zaradi svoje nekdanje funkcije rezidence plemiške družine zasedajo najbolj izrazite in vizualno močno izpostavljene lokacije ob izviru, na osamelem griču oziroma na vrhu strme skalne vzpetine. Največja strukturna sprememba, ki jo naloga poudarja, je ponovna obuditev baročnega parka pred Lanthierijevem dvorcem, ki skupaj z dvorcem zaključuje celoto. S povezovanjem rezidence, parka in širšega odprtega prostora z osjo, ki je bila nekoč vidno zelo izpostavljena obuja baročno podobo prostora. Skupaj s programsko in strukturno prenovo diplomska naloga poveže objekte v prepoznavno celoto, ki bo aktivno vključena v življenje in zavest ljudi v Vipavi. Nekdanja plemiška rodbina je zelo znana in njeno ime že uveljavljena »blagovna znamka«, kar je potrebno izkoristiti in jo nadgraditi tudi z razpoznavnostjo njenih rezidenc v simbolnem pomenu in konkretno v prostoru.

Cilj diplomskega dela je bil oblikovati ustrezne predloge za ureditev Lanthierijeve zapuščine v Vipavi, iskati nove možnosti za promoviranje in ustrezne programe ter dejavnosti v objektih in njihovi neposredni bližini, da bi objekti dobili možnost vključiti se v širšo turistično ponudbo in v vsakodnevno življenje Vipave in njenih prebivalcev. To je mogoče z različnimi posegi, ki so med seboj prepleteni.

Glavni fizični posegi:

- A/ izboljšanje vizualne izpostavljenosti objektov za voznike in njihove sopotnike na hitri cesti z informativnimi tablam, ki opozorijo na značilne vedute,
- B/ prestrukturiranje vegetacije v parku, kar obuja spomin na nekdanjo os in odpre poglede na dvorec s strani hitre ceste in z regionalne ceste,
- C/ vzpostavitev novih poti v parku ter obnova obstoječih sprehajalnih poti na Stari grad s postavitvijo informativnih tabel,

- D/ sprememba tlaka v parterju pred Lanthierijevem dvorcem, ki povezuje dvorec s parkom na vizualnem in slušnem nivoju, saj bi vožnja po različni teksturi imela tudi zvočni učinek,
- E/ prestrukturiranje parkirnih površin pred gradom in vzpostavitev novih površin za mirujoči promet,
- F/ preprečevanje propada dvorcev z vzdrževalnimi posegi, z rekonstrukcijami in konzervatorskim posegi, vendar pri tem ne smemo varovati le samega objekta, ampak tudi njegovo vplivno območje.

Glavni programski posegi:

- A/ vzpostavitev javnih programov (turistični informativni center, muzejska dejavnost, kongresna dejavnost, prenočišča) v dvorcih ter vzdrževanje dobrih in zato prepoznavnih programov (restavracija, poročna dvorana),
- B/ promoviranje programov na nivoju občine in države (reklamne zgibanke, organizacija javnih prireditev, tekem) vendar na način, ki ne spodbuja množičnega turizma,
- C/ vključevanje drugih objektov v bližini - stara šola z dodatno ponudbo, kot je izposoja koles.

Predlaganih je več rešitev, kako vzpostaviti razpoznavno »serijo« dvorcev, ki vključuje tudi obuditev spomina na nekdanjo baročno os v parku. Glavno izhodišče celovite prenove je ideja, da moramo povečati kvaliteto bivalnega okolja za lokalne prebivalce in zvišati kvaliteto turistične ponudbe na način, ki onemogoča propad objektov kulturne dediščine in njeno stagniranje. Programi v objektih morajo ustrezati potrebam družbe in njenim bivanjskem navadam, da lahko zaživijo. Obenem pa je potrebno program tudi podkrepiti s fizičnimi strukturami v prostoru. S strukturno prenovo je moč oživeti spomin na nekdanjo baročno os parka ob Lanthierijevem dvorcem, ki bi skupaj z objektom ponovno tvorila simbolno in kompozicijsko zasnovo preteklega časa in bi hkrati pomenila programsko dopolnitev. Osi v prostoru ni več zaznati, vendar nam zgodovinski arhivi pričajo o nekdanjem stanju. Zaradi različnih podatkov in izgube Lanthierijevega arhiva ni moč dokazati avtentičnega stanja, zato je nujno, da so pred izbiro dokončne odločitve o načinu prenove izvedene arheološke raziskave, ki bi lahko pojasnile nekdanji potek poti vrtnega parterja in deloma mogoče tudi njegovo nekdanjo zasaditev z rastlinjem. Glede na stanje v starih katastrib sta možni dve rešitvi, ki ju predstavlja naloga, vendar jih zaradi zakonskih omejitev trenutno ni mogoče realizirati.

9 POVZETEK

Naloga je temeljila na predpostavki, da trenutno Lanthierijeva zapuščina kot celota nima posebnega mesta v podobi Vipave. Tako je bil cilj naloge, da s povezovanjem dvorcev in ureditev ob njih na programski in strukturni ravni, nastavimo možnost za novo prepoznavnost »serije« vipavskih dvorcev, s čimer bi prispevali k vsakodnevnu življenju v Vipavi in k njeni turistični ponudbi.

Za doseganje zastavljenega cilja je bila Lanthierijeva zapuščina v Vipavi skozi nalogo obravnavana iz več vidikov. Bistveno je, da izbrani spomeniki Lanthierijeve zapuščine niso bili obravnavani le izolirano, ampak predvsem kot zgodovinska in prostorska celota z vidika celotne naselbine in širšega okolja Vipavske doline.

Najprej se naloga loti določitve bistvenih značilnosti kulturne dediščine ter posameznih dvorcev Lanthierijeve zapuščine s podatki dostopnih v literaturi, virih, kartografskih dokumentih ter s primerjavo s sorodnimi primeri. Te analize dajo odgovor o simbolni in zgodovinski povezanosti posameznih objektov Lanthierijeve zapuščine, o kulturnem pomenu, ki ga imajo in iščejo povezave na programskem nivoju. Predstavljene so bile konfliktne rabe v preteklosti in možnosti umestitve novih programov glede na primerjave s primeri iz drugih krajev po Sloveniji. V okviru inventarizacije območja obdelave so bile opravljene analize s katerimi se iščejo vzporednice na strukturnem nivoju iz katerih v nadaljevanju izhajajo rezultati te prenove. Skupni rezultati analiz na programskem in strukturnem nivoju so pokazali, da lahko vse objekte Lanthierijeve zapuščine združimo v razpoznavno celoto z umestitvijo ustreznih programov ter s pomočjo objektov, ki že imajo prepoznavno vlogo v naselju in v turističnem pomenu, ki ga imata Zemono in Stari grad.

Rezultat naloge je izbor programov, ki najbolje izkoriščajo potencial Lanthierijeve zapuščine, ter različice strukturne prenove parka pred Lanthierijevem dvorcem, ki skupaj z njim tvori celoto, saj je ohranjen prostor kljub cestnim povezavam, ki ga prečkajo, glavna priložnost za ponovno vzpostavitev nekdanje baročne osi. Tako se s predlaganimi koncepti obudi spomin na nekdanjo os, ki ustrezno podpira vsebinske programe v dvorcu in pripadajočih gospodarskih objektih. Ponovna vzpostavitev parterne vrtne zasnove tako bistveno dopolnili kvaliteto in spomeniško pričevalnost celotnega kompleksa dvorca, pa tudi celotne historične naselbine Vipave.

10 VIRI

Alberti B. 1986. The ten books of architecture. New York, Dover Publications: 240 str.

Arh Kos M. 2006. Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: 215 str.

Atlas okolja. 2009.

http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso
(13.2.2009)

Balantič I. 2007. Regionalni zeleni sistem Ljubljanske urbane regije. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta. Oddelek za krajinsko arhitekturo: 115 str.

Bizjak J. 1967. Gornja Vipavska v narodnoosvobodilni vojni. Vipava, Zveza združenj borcev NOV Ajdovščina: 169 str.

Blažina I. 1995. Ni vse zelen, kar je zelen. Koper, Veritas: 47 str.

Bolta J. 1975. Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 415 str.

Bunderl Rus N. 1994. Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših. Ljubljana, Založba Grad: 229 str.

Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe. 2009.

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/121.htm> (13.2.2009)

Cultural heritage policy documents.

http://www.getty.edu/conservation/research_resources/charters.html#1970
(13.2.2009)

Curk L., Puc M. 1989. Varstvo naše dediščine, Ljubljana, Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine: 138 str.

Črepenišek M. 1993. Prenova stavbne dediščine v Sloveniji. The renovation of the Slovene architectural heritage. Ljubljana, Info press d.o.o, Restavratorski center Republike Slovenije: 88 str.

- Dejanska raba kmetijskih zemljišč. 2009. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (digitalna baza podatkov)
- Dešnik S. 1995. Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino: 155 str.
- Digitalni krajevni leksikon Slovenije. 1995. DZS d.d
- DMR- digitalni model reliefa. 2008. Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno gradivo)
- DOF- digitalni ortofoto posnetek v merilu 1:2500. 2008. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo)
- European Charter of the Architectural Heritage. 2009.
http://www.icomos.org/docs/euroch_e.html (13.2.2009)
- Fister P. 1979: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo: 174 str.
- Fister P. 1993a. Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje: 245 str.
- Fister P. 1993b. Glosar arhitekturne tipologije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za Prostorsko planiranje: 144 str.
- Foscan L., Vecchief E. 1985. I castelli del Cam miedioevate. Trst: 249 str.
- Franciscejski kataster za Kranjsko v merilu 1:2800. 1823. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije. (digitalno kartografsko gradivo)
- Geopedia.si. 2009.
<http://www.geopedia.si/> (26.3.2009)
- Glavaš K. 2006. Vipavska vinska cesta kot predmet turistične ponudbe : diplomska naloga. Portorož, Visoka šola za Turizem: 70 str.

- Golec B. 2007. Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe: 201-230
- INDOK center- Informativni dokumentacijski center Ministrstva za kulturo Republike Slovenije. 2009. Ljubljana (arhivsko gradivo)
- Jakič I. 1997. Vsi slovenski gradovi - leksikon slovenske grajske zapuščine. Ljubljana, DZS: 416 str.
- Jakič I. 1995. Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem. Radovljica, Didakta: 179 str.
- Jaklič I. 2001. Sto gradov na Slovenskem. Ljubljana, Prešernova družba: 223 str.
- Kataster stavb. 2008. Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo)
- Kavčič M, Zupančič M, Deanovič B. 2007. Enotna metodologija za izdelavo konservatorskega načrta. Ljubljana, Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije - Restavratorski center: 26 str.
- Kladnik B. 1999. Vipavska dolina. Ljubljana, Zaklad: 95 str.
- Kolenc D. 2002. Kraji, kjer je prepil doma. Postojna, Zavod za turizem: 83 str.
- Koron D. 1994. "Lanthieri" oživlja. Primorske novice, 48, 4: 4
- Kos D. 2005. Vitez in grad : vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja. Ljubljana, ZRC SAZU: 431 str.
- Kos F. 1922. Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna: 586 str.
- Kos M. 1933. Zgodovina Slovencev: od naselitve do reformacije, Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna: 256 str.
- Kos M. 1954. Srednjeveški urbarji za Slovenijo, 3. zvezek - Urbarji Slovenskega Primorja. Ljubljana,, Jugoslovanska knjigarna: 256 str.

- Kos M. 1955. Zgodovina Slovencev: od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana, Slovenska matica: 426 str.
- Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 224 str.
- Lah Sušnik M. 2009. Po zgodovinskih parkih in vrtovih Slovenije. Šmarje-Sap, Buča: 199 str.
- Leksikon Cankarjeve založbe. Okolje. 1982. Ljubljana, Cankarjeva založba: 275 str.
- Likovič J. 1972. Zgodovina cest na Slovenskem. Ljubljana, Republiška skupnost za ceste: 304 str.
- Lipoglavšel M. 1996. Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem. Ljubljana, Viharnik: 144 str.
- Lynch K. 1974. The image of the city. 12th printing. Cambridge (Mass.), London, The MIT
- Marušič I., Ogrin D., Jančič M. 1998. Regionalna razdelitev krajinskih tipov Slovenije. Krajine primorski regije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 100 str.
- Narodni muzej Slovenije. 2009. Ljubljana (arhivsko gradivo)
- NUK- Narodna Univerzitetna knjižnica. 2009. Ljubljana (fotomaterial iz arhivskega gradiva)
- Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Celje. Ur.l. SRS, št. 28-1364/86
- Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Velenje, Ur. vestnik Občine Velenje, št. 10-83/75
- Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Celje, Ur.l. SRS, št. 28-1364/86

Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina, Ur.glas. Nova Gorica, št. 4/87

Odlok o razglasitvi Lanthierijeve graščine in parka v Vipavi za kulturni spomenik državnega pomena. Ur. L. RS, št. 78/08

Odlok o razglasitvi območja ob dvorcu Zemono za okolje kulturnega spomenika, Ur. glas. Nova Gorica, št. 5/74

Ogrin D. 1989. Slovenske krajine. Ljubljana, DZS: 239 str.

Ogrin D. 1993. Vrtna umetnost sveta: pregled svetovne dediščine. Ljubljana, Pudon: EWO: 400 str

Osmuk N. 2005. Vipava - rimskodobni grobovi v Laurinovi ulici : kaj vse so nam odkrili o preteklosti v Vipavi in v Vipavski dolini. Vipavski glas, 75,20: 11-15.

Palladio A. 1965. The four books of architecture. New York: Dover Publications: 580 str.

Petru S. 1975. Arheološka najdišča Slovenije: Vipava. Ljubljana, DZS: 126 str.

Pilon V. 1965. Na robu. Ljubljana, Slovenska matica: 264 str.

Pogačnik M. 1981. Vipava. Vipava, Turistično društvo Ajdovščina: 32 str.

Pozzetto M. 1997. Maks Fabiani - vizije prostora. Kranj, L.I.B.R.A: 420 str.

Priročnik pravnih režimov varstva kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo. 2009.
http://giskd2s.situla.org/evrdd/P_09_04_03.htm (24.4.2009)

Rajšp V. 1995. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. Ljubljana, ZRC SAZU: 345 str.

Register kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo. 2009.
<http://rkd.situla.org/> (24.4.2009)

Rustja R. 1986. Vipavska dolina. Male Žablje. [R. Rustja]: 52 str.

- Rutar S. 1892. Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Ljubljana, Matica Slovenska: 116 str.
- Sapač I. 2003. Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini : diplomska naloga. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo: 107 str.
- Sapač I. 2008. Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Zgornja Vipavska dolina. Ljubljana, Viharnik: 200 str.
- Sapač I. 2009. Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Srednja in spodnja Vipavska dolina. Ljubljana, Viharnik: 202 str.
- Seražin H. 2008. Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16.do 18. stoletja. Gorica, Trst ZTT: 211 str.
- Simoneti M. 1997. Mestne zelene površine : med ljubiteljstvom in stroko. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 205 str.
- Smole M. 1982. Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 712 str.
- SSKJ; Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2005. Ljubljana, DZS: 1714 str.
- Statistični urad RS. 2009.
<http://www.stat.si/> (24.9.2009)
- Stopar I. 1989. Gradovi na Slovenskem. Ljubljana, Cankarjeva založba: 415 str.
- Štupar Šumi N.1987. Varstvo spomenikov. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine: 138 str.
- Šumi N. 1969. Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska matica: 171 str.
- Šumi N. 1991. Slovenija - umetnostni vodnik. Ljubljana, Marketing 013 ZTP: 207 str.
- The Burra Charter. 2009.
<http://www.icomos.org/australia/burra.html> (15.3.2009)

TIC - Turistični informativni center. 2009. Vipava (arhivsko gradivo)

Tica G. 2005. Poročilo o arheoloških raziskavah na najdiščih Zemono 1 in Zemono 2. Ljubljana, SAAS: 12 str.

TK 25 – Topografska karta v merilu 1:25000, 2000. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (skenogrami kartografskega gradiva)

TTN 5 – Temeljni topografski načrt v merilu 1:5000. 1994. Geodetska uprava Republike Slovenije (skenogrami kartografskega gradiva)

UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 2009. <http://whc.unesco.org/> (16.3.2009)

Valvasor J.V. 1968. Slava vojvodine Kranjske. Ljubljana, Mladinska knjiga: 155 str.

Varstvo spomenikov- poročila 39/41. 2006. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ljubljana, Bograf tiskarna d.o.o.: 271 str.

Varstvo spomenikov- poročila 42/O5. 2006. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ljubljana, Bograf tiskarna. d.o.o.: 210 str.

Veliki slovar tujk. 2002. 1. izd., 1. natis. Ljubljana, Cankarjeva založba: 1303 str.

Velikonja I. 1999. Vipavska vinska cesta. Nova Gorica, Turistična zveza: 12 str.

Verbole A. 1995. Slabosti in prednosti podeželskega turizma - izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za agrarno ekonomiko: 125- 132

Vuga D. 1993. Bitka ob reki Frigidus - Vipavi : velike obletnice iz slovenske vojaške zgodovine. Revija obramba, 25,10: 52-54

Vuga. D. 1984. Vipavska dolina 1 : arheološki vodnik. Maribor, Obzorja: 35 str.

Wikipedija. 2009.
http://en.wikipedia.org/wiki/SWOT_analysis (24.4.2009)

Zakon o prostorskem načrtovanju. Ur. l. RS, št. 33/07

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Ur. l. RS, št. 16/08

ZK- zemljiški kataster. 2008. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo)

ZVKDS. 2009. Zavod za varstvo kulturne dediščine, območna enota Nova Gorica (digitalna baza podatkov)

ZAHVALA

Za strokovno vodenje, nasvete in pomoč pri nastajanju diplomske naloge se iskreno zahvaljujem mentorici prof. dr. Ani Kučan. Zahvala velja tudi recenzentu prof. dr. Petru Krečiču za pregled naloge in vse koristne komentarje.

Iskrena hvala mojim staršem in bratu za vso pomoč, neskončno podporo in potrpežljivost.

Hvala tudi prijateljem in vsem, ki so kakorkoli pripomogli k nastanku te diplomske naloge.